

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
KATEDRA HISTORIE**

Češi a Němci ve Vyškově v 19. a na počátku 20. století

Jiří Slezáček

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.

Olomouc 2011

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 30. června 2011

Jiří Slezáček

Poděkování:

Za pomoc při psaní této práce děkuji pracovníkům Moravského zemského archivu v Brně, Státního okresního archivu Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna, pracovníkům Muzea Vyškovska ve Vyškově a všem dalším osobám, které přispěly ke vzniku této studie.

Úvod.....	6
I. Východiska a předpoklady výzkumu	16
I.1 Cíl práce	16
I.2 Teorie národnostní problematiky na Moravě.....	16
II. Vyškov v 19. století a 1. polovině 20. století.....	22
II.1 Geografické poměry.....	22
II.2 Demografický vývoj	23
II.3 Hospodářský rozvoj	27
II.3.1 1. polovina 19. století – 60. léta 19. století	28
II.3.2 60. léta 19. století – 20. léta 20. století.....	30
III. Vztahy Čechů a Němců ve Vyškově	33
III.1 Kořeny národnostního boje	34
III.2 Počátky národnostního uvědomování.....	38
III.3 Vyvrcholení boje o počestění města Vyškova	43
III.4 Doznívání národnostního boje o město	49
IV. Vyškovská samospráva	54
IV.1 Obecní volby.....	54
IV.2 Stavební rozvoj a městská infrastruktura.....	63
IV.2.1 Městská plynárna a vodárna.....	66
IV.2.2 Elektrizace města	67
V. Kulturní a hospodářský život Čechů a Němců.....	69
V.1 Spolkový život Čechů a Němců.....	69
V.2 Vyškovské školství	74
V.2.1 Vyučovací ústav sester dominikánek ve Vyškově.....	75
V.2.2 Pokračovací systém školství.....	76
V.2.3 České gymnázium ve Vyškově	77
V.3 Hospodářské vztahy Čechů a Němců	78
VI. Zhodnocení problematiky vztahů Čechů a Němců ve Vyškově	84
VII. Srovnání s vývojem v Prostějově a Třebíči.....	87
VIII. Rodina Skutezkých.....	91
ZÁVĚR.....	96
Prameny a literatura	98
Prameny	98

Literatura	101
Ostatní.....	106
Zusammenfassung.....	108
Textové přílohy	110
Zapomenutí Vyškované	110
Purkmistři a starostové města Vyškova.....	116
Čestní měšťané (občané) města Vyškova 1871–1945	117
Obrazové přílohy.....	119

Úvod

Vztahy českého a německého obyvatelstva neodmyslitelně patří k dějinám českého národa, státu. Novodobé procesy pod vlivem celoevropských událostí s kořeny v 18. a 19. století se nevyhnuly ani malému vyškovskému regionu s centrem ve městě Vyškov. Zanechaly na něm velmi patrné stopy, zejména v oblasti národnostního boje českého a německého obyvatelstva v habsburské monarchii na sklonku 19. století.

Tématem diplomové práce se stávají vztahy Čechů a Němců ve Vyškově s přihlédnutím k demografickému, hospodářskému a kulturnímu vývoji. Výzkum směřuje do oblasti národnostního boje českého a německého obyvatelstva. Časový rámec práce je vymezen druhou polovinou 19. století a 20. léty 20. století. V diplomové práci se odráží můj dlouhodobý zájem o regionální dějiny města Vyškova a o jeho hospodářský rozvoj v 19. století na pozadí probíhající industrializace, urbanizace, nacionalizace, atd. Kořeny soužití českých a německých obyvatel měly na Vyškovsku původ ve 13. století, přičemž k vyostření soužití došlo až koncem 19. století.

Boj o počestění Vyškova je zajímavou etapou v dějinách města a stál mimo zájem badatelů a nebyl nikdy zpracován. Budeme sledovat vývoj a formování vztahů mezi Čechy a Němci na základě dochovaných materiálů. Nastíníme problematiku vlivu německo-židovských továren na formování národního vědomí českých obyvatel, tvořící z většiny jejich zaměstnanecký okruh.

Pramenná základna týkající se vztahů českých a německých obyvatel v boji o počestění města Vyškova je převážně uložena v Moravském zemském archivu v Brně (dále jen MZA Brno), Státním okresním archivu Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna (dále jen SOkA Vyškov) a v Zemském archivu v Opavě – pobočka Olomouc (dále jen ZA Opava – pobočka Olomouc). Další informace, které přispěly k celkovému pohledu na česko-německé vztahy ve Vyškově, jsou uloženy v Muzeu Vyškovska ve Vyškově a Vědecké

knihovně v Olomouci, potažmo Moravské zemské knihovně v Brně. Aktový materiál nacházející se ve jmenovaných institucích obsahuje novinové prameny od 2. poloviny 19. století do 20. let 20. století. Nejcennější zdroj materiálů se nachází v MZA Brno, kde byly pro danou práci využity fondy *Moravského místodržitelství (1786–1918)*, *Moravského místodržitelství – presidia (1850–1918)*, *Krajského soudu civilního (1850–1949)*, *Obchodní a živnostenské komory Brno (1851–1949)*. Archivní prameny zmíněných fondů poskytly informace k problematice národnostního soužití mezi českým a německým obyvatelstvem ve Vyškově a jeho blízkém okolí, kdy se většina z akcí konaných jednou či druhou stranou dotýkala i obyvatel nejbližších měst a vesnic (roli zde sehrával tzv. *vyškovský jazykový ostrůvek*¹). Dále poskytly informace k sociálním vazbám několika obyvatel města Vyškov na brněnskou obchodní a živnostenskou komoru (*Gustav a Hubert Skutezští, Gabriel Milchspeiser*). Materiály posloužily i k dokreslení hospodářského rozmachu vyškovské oblasti v 19. a první polovině 20. století.

K vývoji v samotném městě Vyškov a regionu Vyškovska se dozvídáme z pramenů obsažených v SOkA Vyškov. Nejdůležitějším zdrojem se staly fondy *Archiv města Vyškova (1522–1945)*² a *Okresní úřad Vyškov (1853 – 1945)*. V těchto materiálech úřední provenience byly zkoumány protokoly týkající se voleb, protokolů o zasedání obecních zastupitelů a některých obecních rad, včetně památných knih. Dále byly studovány sčítací operáty, přičemž pro Vyškov jsou zachovány ze sledovaného období všechny a jsou cenným zdrojem materiálu pro další výzkum. Sčítací operáty nám umožnily sledovat demografický vývoj města v rozmezí 80. let a mohli jsme tak analyzovat národnost či spíše příslušnost obyvatel k obcovací řeči, která je jednou ze základních součástí této práce. Další materiály, jež fondy vydaly, se dotýkají spolkové činnosti a existence některých spolků, zvláště německých a jednoho židovského. Zbylé materiály, které většinou fond okresního úřadu

¹ Vyškovský jazykový ostrůvek, tzv. *Wischauer sprachinsel* – několik původem německých obcí až do konce 2. světové války. Jedná se o vesnice: Hlubočany, Kučerov, Rostěnice, Zvonovice, Lysovice, Komořany a Čechyni.

² V současné době je tento fond na přeuspořádání a je nepřístupný.

obsahuje (zprávy o schůzích okresního zastupitelstva, živnostenské rejstříky, finanční záležitosti, atd.) neexistují. Budova okresního úřadu na konci 2. světové války zcela vyhořela a většina agendy úřadu lehla popelem. Mnohé materiály, které by přispěly k zajímavému a námi sledovanému období 19. a první poloviny 20. století jsou nenávratně pryč. Obdobně je na tom se svojí výpovědní hodnotou fond *Okresního soudu Vyškov (1850–2005)*, kde část agendy ze sledovaného období chybí. Co se týče spolkového života, nemohli jsme využít všechny uložené materiály vyškovských spolků, neboť většina z nich je nezpracovaná a nepřístupná a i přes vynaloženou snahu se s nimi nepodařilo pracovat. Byla využita jen část dostupných spolkových pramenů z fondů: *Osvětové sdružení Haná Vyškov; Hudební, pěvecký a čtenářský spolek Vyškov, Měšťanský střelecký spolek Vyškov, Německý školní spolek – místní skupina Vyškov*. K dokreslení kořenů a počátků národního uvědomění ve Vyškově jsme využili dochované pozůstalosti osobností *Jana Kriněse* a *Vojtěcha Procházky* obsahující poznámky k minulosti Vyškova. Mnohé z poznatků jimi zaznamenané, jsou dnes nedosažitelné.

Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc nabízí prameny k dějinám města Vyškova okrajově a slouží k dokreslení hospodářského vývoje oblasti v 19. století. Zkoumaný obsáhlý fond *Ústředního ředitelství arcibiskupských statků* nabízí částečně údaje k velkostatku Vyškov a fungování arcibiskupské správy, jakožto vrchnostenského majitele zmíněného města. Dále se zde objevují informace k otázce židovského osídlení města v roce 1808. Fond *Velkostatku Vyškov*, který by přispěl k prohloubení problematiky hospodářského rozvoje města a okolí je nepřístupný.³ Velmi okrajově jsme využili i fond *Obchodní a živnostenské komory Olomouc (1792) 1850 – 1948 (1950)*, zejména osobní složku *Emanuela Proskowetze*, jenž byl jejím prezidentem a byl spřízněn sňatkovou politikou s rodinou Skutezkých ve Vyškově.

³ O fondu vyškovského velkostatku: Roubic, A.: Správa statků Olomouckého (arci)biskupství od 16. století. In: Sborník archivních prací. Ročník XXXI/1981, č. 1, s. 418–473.

K problematice národnostního boje se vyjadřoval i tisk. Pro danou práci jsme využili regionální noviny české provenience – *Vyškovské noviny, politický týdeník strany lidově pokrokové* vycházející od roku 1892. Zaměřovali jsme se na podporu českého obyvatelstva, propagaci hesla „*Svůj k svému*“ a komentování vyostřujících se vztahů českého a německého obyvatelstva. Tisk mnohdy události a dění ve městě zveličoval. Ke srovnání jednotlivých komentářů jsme využili německý brněnský deník – *Tagesbote aus Mähren und Schlesien* hájící naopak zájmy německých obyvatel Brna a Němců v širokém okolí, kam Vyškov patřil. Mnohé z informací uvedených ve Vyškovských novinách se nepotvrdily, spíše naopak. Zprávy v deníku *Tagesbote* týkající se národnostního boje se objevují velmi sporadicky. Převážně se jednalo o sdělení z oblasti německé spolkové činnosti ve Vyškově a okolí (informace o konání zábav, střeleckých dnů v německém spolkovém domě). Obdobně je na tom se svojí omezenou výpovědní hodnotou další deník – *Moravské noviny*, původně příloha *Brněnských novin* omezující se jen na pár reflexí nacionálního boje ve Vyškově. Abychom docílili většího sběru informací o Vyškově, vybrali jsme dále jako vzorek další noviny *Hlasy z Hané* vycházející od roku 1882 v Prostějově a *Moravské listy*, vycházející od roku 1893 v Brně v českém jazyce. Z německých deníků jsme použili *Mährisches Tagblatt* z olomoucké provenience vydávaný od roku 1880. Všechny tyto zmíněné deníky a noviny mají společné znaky. Věnují Vyškovu a dění v něm pramálo pozornosti a vyjadřují se sporadicky pouze k výsledkům voleb či událostem přesahující rámec okolí Vyškova, jako byla např. *hospodářsko-průmyslová výstava krajinská* v roce 1902.

Literaturu k danému tématu lze rozdělit do tří okruhů. Prvním z nich jsou knihy zabývající se tématem obecně. Do druhého okruhu patří místopisy, sborníky a další publikace (bakalářské či magisterské práce studentů), kde se ojediněle objevuje téma česko-německých vztahů ve Vyškově. Třetím možným způsobem, jak se dopátrat útržkovitých zpráv dané problematiky, je regionální literatura. První možnost nabízí nepřeborné množství knih věnující se metodice, vzniku a jednotlivým fázím formujícího se národního vědomí včetně jeho členění s přihlédnutím k celoevropskému měřítku. Jmenujme

Františka Gellnera a jeho *Národy a nacionalismus, Praha 1993* postihující problematiku formování *moderních národů* v celoevropském prostoru. Základní myšlenka spočívá v interpretaci národnosti, jako vykonstruovaného požadavku nacionalismu, kterou spojuje s právě probíhající průmyslovou revolucí. Spolu s Gellnerem se tématu v evropském prostoru věnuje *Miroslav Hroch: Evropská národní hnutí v 19. století. Praha 1986*. Představuje zde teorii o formování národních hnutí včetně geneze jejich vývoje. Z mladších autorů píšících o národním hnutí zmiňme *Miloše Řezníka: Formování moderního národa (Evropské dlouhé 19. století). Praha 2003*. Předkládá teorii o vzniku národa, nacionalismu, jako kolektivní ideologii opírající se o učený spolek vědců, vlastenců následně přerůstajícího v kolektivní vědomí, kdy se národ stává tou nejvyšší společenskou hodnotou v kladném slova smyslu. Zmíněné publikace nereflektují veškeré procesy, které ovlivnily formování občanské společnosti, nacionalizaci měst, atd. Podávají zobecněná stanoviska bez hlubších analýz jednotlivých fenoménů, které měly značný dopad na sociální a ekonomickou situaci radikalizujícího se českého a německého obyvatelstva.

Druhý okruh literatury čerpá z různých sborníků, místopisů a dílčích prací studentů zmiňujících okrajově problematiku nacionalismu, boje o počestvování měst, vývoj obecních samospráv, ekonomický nacionalismus a další. Nelze jim upřít zajímavé náměty ke zpracování jednotlivých dílčích fenoménů národnostního boje v českých zemích (tábory lidu, obecní samospráva, městské elity, atd.). Sborník *Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století: pocta Jiřímu Kořalkovi k 75. narozeninám. Praha 2007* považujeme díky jednotlivým příspěvkům k uvedeným dílčím tématům národnostního boje za neopominutelnou součást studijní literatury. Příspěvky zasahují do oblastí státovědy, politické kultury, vzniku politických uskupení a v neposlední řadě vykreslují projevy nespokojenosti a nálad české společnosti. Oblast etnicky smíšené Moravy se stala z pohledu existence českého a německého obyvatelstva zdrojem prací brněnského historika *Jana Janáka*. K autorově počtě byl v roce 2007 vydán sborník s názvem *Morava v národním a politickém ruchu 19. století* shrnující jeho nejerudovanější články

týkající se národnostní problematiky včetně počátků podnikatelských aktivit české buržoazie na Moravě. Současný stav bádání navazuje na *Janákovy* práce. Rozšiřuje se problematika zkoumání se zájmem o sociální dějiny 19. století. Mladší generace historiků z Brna a Ostravy se snaží vyrovnat s výzkumem uskutečněným v Rakousku a Německu. Inspiraci našli ve frankfurtských, bielefeldských a vídeňských projektech.⁴ Německé výzkumy se rozcházejí ve svých výsledcích. Frankfurtský projekt v čele s *Lotharem Gallem* dospěl k závěru, že městské prostředí se stalo prostředím, kde se formovala občanská společnost a liberalismus. Naopak představitel bielefeldského projektu *Jürgen Kocka* tvrdí, že došlo přecenění role měšťanstva a nebyla zohledněna řada dalších faktorů – vzdělání, religiozita či smýšlení jednotlivých vrstev obyvatel města.⁵ Odlišnost vídeňského projektu od dvou německých byla dána specifickými poměry s převahou etnické odlišnosti. *Hannes Stekl* a *Peter Urbanitsch* byli nuceni zohlednit odlišný vývoj v habsburské monarchii v rovině národnostních střetů a větší účasti venkovského a maloměstského obyvatelstva v časovém horizontu od roku 1850 do roku 1914. Velkou váhu přikládali existenci spolkového života a reflektovali nacionální otázku jednotlivých měst.⁶ Dokázali vhodně využít dochované prameny, kdy největší důraz kladli na voličské seznamy a sčítací operáty.⁷ Historikové z Brna a Ostravy vnímají všechny uskutečněné výzkumy na poli formování a utváření občanské společnosti jako velmi inspirativní. K bádání o vývoji občanské společnosti, elit, obecní samosprávy přispěla uskutečněná mezinárodní konference, z níž vzešla publikace *Fasora, L. – Hanuš, J. – Malíř, J.: Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948. Brno 2006*. Konference tak navazuje na předchozí sympozia zabývající se národnostní tematikou na Moravě, což dokumentuje sborník: *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek: sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě. Brno 2002* z per

⁴ Kladiwa, P.: Stav bádání k problematice formování a vývoje občanské společnosti v 19. (18.) století. Srovnání frankfurtského, bielefeldského a vídeňského projektu na téma Bürgertum. In: Slezský sborník, ročník. C., č. 2/2002, s. 124–143.

⁵ Fasora, L. – Hanuš, J. – Malíř, J.: *Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948*. Brno 2006, s. 10–13.

⁶ Tamtéž, s. 19–20.

⁷ tamtéž, s. 49–51.

zmíněných autorů. Další cenný zdroj k česko-německým vztahům představují místopisy. Pro oblast Moravy existuje několik publikací informujících nás o vývoji v jednotlivých regionech v přehledném soupisu dějin. *Ladislav Hosák* svým *Historickým místopisem země moravskoslezské* z 30. let 20. století podává ucelený přehled vývoje jednotlivých moravských regionů. Na něj navazuje *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960* autorů *Miloše Trapla, Josefa Bartoše a Jindřicha Schulze*. Protikladem k olomouckým počínům byl místopis brněnské provenience autorů *Aloise Gregora, Graicána Chaloupky, Vladimíra Nekudy a Jiřího Radimského*. Dalším možným pramenem jsou sborníky jednotlivých archivů. Pro oblast Vyškovska zmiňme *Sborník Moravského zemského archivu v Brně, Státního okresního archivu Vyškov*, kde lze najít částečné zmínky o českém, německém obyvatelstvu v době probíhajícího národnostního boje konce 19. a počátku 20. století. Nelze opomenout i práce studentů zabývajících se o dějiny 19. a 20. století s náznaky národnostní problematiky. Jmenujme práci *Emy Tomáškové: Farnost Vyškov (Dějiny farnosti včetně inventární studie archivního fondu Farního úřadu Vyškov)*. *Magisterská diplomová práce. Olomouc 2007*. Autorka v částech práce zmiňuje spory českého faráře s německým střeleckým spolkem, které velmi barvitě vylíčila. Dalším počinem k dějinám 19. století o regionu Vyškov se stala práce *Jana Růžičky: Komunální elity a obecní samospráva Bučovic v éře dvou starostů (1886–1914)*. *Magisterská diplomová práce. Olomouc 2009*.

Třetím okruhem je regionální literatura, která se ve svých pokusech o populárnější sdělení historie města Vyškova a okolí dopouští mnohdy chybných interpretací a omylů o dění ve městě. K celkovému seznámení s dějinami města slouží převážně literatura pocházející z období 1918–1938 z per regionálních autorů *Vojtěcha Procházky, Jana Zháněla a Jan Krinese*. Jejich historické knihy bývají využívány jako podklad pro nově vznikající regionální literaturu. Často však dochází k chybnému či nepřesnému interpretování jejich poznatků. Navíc mnohé z publikací přejímají chápání nacionální tematiky jako osvobození od nespravedlivé nadvlády německé

menšiny se zpětnou projekcí problematiky do minulosti.⁸ K poznání historie regionu mohou sloužit i různé celonárodní publikace vydávané k příležitosti propagace oblasti. Jedná se o výtisk *Vyškovsko, Národohospodářská propagace Československa, Řada A, Sv. XVI. Brno 1936.*

K celkovému pohledu na dění ve městě Vyškov a jeho blízkém okolí dále přispěly tištěné prameny: *Neuster Schematismus, Compass für Oesterreich – Ungarn, Statistik der Industrie des Bezirkes der Handels- und Gewerbekammer in Brünn; Wolny, G.: Die Markgrafschaft Mähren, II. Band, 2.Abteilung. Brno 1846.* Jsou cenným materiálem k poznání hospodářských dějin okresu Vyškov. K problematice demografického vývoje jsme vedle sčítacích operátů nahlédli i do *Tafeln zur Statistik de Oesterreichischen Monarchie.* Tzv. *Tafeln* vycházely v habsburské monarchii od roku 1828 a s mírnou nadsázkou je můžeme označit za předchůdce moderní demografické statistiky. V roce 1863 (resp. 1865) byly *Tafeln* nahrazeny *Statistisches Jahrbuch der Oesterreichische Monarchie.* Na ně v roce 1881 navázala nově vzniklá rakouská statistika nazvaná *Bewegung der Bevölkerung. Oesterreichische Statistik.*

V první kapitole studie se seznámíme s historií Vyškova a jeho blízkého okolí v 19. století a první polovině 20. století. Větší prostor budeme věnovat druhé polovině 19. století až 20. letům 20. století. Začneme geografickými poměry, které se mnohdy staly překážkou k pochopení vztahů mezi jednotlivými obyvateli měst a obcí v nesourodém vyškovském regionu. Na základě demografického vývoje budeme dokumentovat vzestup českého a úpadek německého obyvatelstva ve Vyškově. Další část věnujeme hospodářskému rozmachu regionu. Přihlédneme ke vzniku německo-židovských podniků, jako pozdějšího ekonomického činitele ve Vyškově. Od počátků podporovaly německé spolkové dění ve městě a při vyostření nacionální tematiky ke konci 19. století vyvíjely nátlak na české obyvatelstvo.

⁸ Např. Mikulka, R.: Vyškov. Praha 2009.

Po úvodních pasážích se budeme zabývat kořeny, počátky a vyvrcholením vztahů mezi českým a německým obyvatelstvem v boji o počestění města. Přestože bylo české obyvatelstvo dle sčítání lidu v převaze, nedostalo prostor na prosazení se ve správě města. Hospodářská nevyzrálost a ekonomická slabost zapříčinila, že první český starosta byl zvolen až roku 1903. Německé obyvatelstvo včetně židovského utrpělo těžkou ránu a bylo nuceno se s tímto novým stavem smířit. Mnozí z nich začali odcházet do Brna. Němci z Vyškova a okolí nacházeli velikou oporu u místních německo-židovských podnikatelů, kteří jim poskytovali finanční pomoc na rozvoj svých společenských aktivit. Jednalo se o německý cukrovar *Drnowitzer Zuckerfabrik Offermann & Co.*, židovskou textilní továrnu *Wischauer mechanische Webwarenfabrik Sigmunda Hofmanna* a v neposlední řadě *Hanáckou sladovnu* židovských podnikatelů *Gabriela Milchspeisera* a *Euarda A. Katschera*.

V další kapitole se zaměříme na vyškovskou samosprávu. Základem obecní správy byly obecní volby, které se na sklonku 80. let a v 90. letech 19. století vyostřovaly v právě vrcholné fázi národnostního boje o Vyškov. Ruku v ruce s fungováním obecní samosprávy šel stavební rozvoj s městskou infrastrukturou, na kterou české obyvatelstvo za vlády Němců velmi kriticky pohlíželo. Negativní postoj se objevuje v pracích regionálních historiků a dochází tak k přebírání tohoto názoru i v dnešních nově vznikajících publikacích o Vyškově.

Další část věnujeme kulturnímu a společenskému vývoji ve městě. Spolkový život Čechů a Němců byl velmi pestrý. Měli své vlastní zázemí ve spolkových domech, kde se konala různá představení a přednášky a probíhala zde agitace dalších obyvatel. Součástí kulturního života se stala od poloviny 80. let otázka českého školství, které bylo potlačováno německou radnicí. Ve Vyškově neexistovalo německé střední školství, a proto cílem *Dr. Ctibora Helcelety* byl vznik českého reálného gymnázia v 90. letech 19. století i přes odpor Němců.

V posledních částech zhodnotíme problematiku počestvování Vyškova a provedeme srovnání s vývojem ve městech Třebíč a Prostějov. I když

ve zmíněných městech české obyvatelstvo zvítězilo dříve než ve Vyškově, potýkala se česká část obce s totožnými problémy ze strany Němců. Forma hospodářské převahy německo-židovských podnikatelů citelně zasahovala do napjatých vztahů Čechů a Němců. Poslední kapitola je věnována podnikatelské rodině Skutezkých, jejímu vlivu na rozvoj Vyškova, postoj k boji o počestování města, její sociální vazby v rámci regionu a Habsburské říše.

Národnostní boj probíhající v českých zemích převážně na Moravě od druhé poloviny 19. století až do přelomu 20. století byl nedílnou součástí dějin českých zemí v rámci habsburské monarchie. Staleté soužití českého a německého obyvatelstva na jednom území doznalo pod vlivem celoevropského národního hnutí zásadní proměny. Česká většina se snažila oprostit od německé nadvlády a cílem se jí stal boj o sebeurčení, o vznik českého národa, jehož součástí byl zápas o počestění měst s jasným úmyslem převzetí samosprávy do vlastních rukou.

I. Východiska a předpoklady výzkumu

I.1 Cíl práce

V práci chceme shrnout dosavadní poznatky o utváření vztahů mezi českým a německým obyvatelstvem ve Vyškově na pozadí probíhajícího boje o počešťování měst na Moravě ke konci 19. století a počátku 20. století. Přihlédneme k demografickému, hospodářskému a kulturnímu vývoji města Vyškova. Převážně půjde o popis událostí a různých střetů Čechů a Němců ve Vyškově a jeho blízkém okolí. Některé z událostí byly zachyceny a reflektovány minulou i současnou literaturou, ale většina z nich představují nově publikované materiály, doplněné o komentáře z novin. Časový rámec práce je proto vymezen druhou polovinou 19. století a 20. léty 20. století. Budeme sledovat i kořeny, které mohly mít vliv na pozdější eskalaci soužití českých a německých obyvatel Vyškova v druhé polovině 19. století, kdy se vztahy českého a německého obyvatelstva vyhrocují.

Budeme se snažit o postihnoutí různých procesů, kterých počešťování moravských měst nabývalo, a jež se staly klíčovými pro vítězství českého obyvatelstva ve městech. Jednotlivé dílčí problémy se pokusíme vyložit v dalším textu.

I.2 Teorie národnostní problematiky na Moravě

Nejvýrazněji se ve Vyškově projevil tzv. *boj o počeštění měst* ve formě boje o radnici. I když se jednalo až o vrcholnou fázi procesu počešťování, došlo zde k výrazné radikalizaci a nacionalizaci obyvatel. Tzv. *boj o radnice* byl proces, při němž se o výraznější podíl na zastoupení v obecní samosprávě hlásilo také české obyvatelstvo. Ve většině moravských měst byla jejich samospráva 2. polovině 19. století bez ohledu na národnostní složení v rukou moravských Němců. V některých městech (Prostějov, Třebíč, Hranice na Moravě) docházelo

ke střídání německých a českých vlád.⁹ Tento proces úzce souvisí s demografickým, sociálním, ekonomickým a politickým vývojem na Moravě. České obyvatelstvo města Vyškov získalo převahu v obecní samosprávě až roku 1903, kdy došlo ke zvolení prvního českého starosty. K definitivnímu konci bojů vyplývajících z boje o počest'ování měst došlo ve Vyškově ve 20. letech 20. století, kdy se až na výjimečné případy o této problematice nedozvídáme.

Boje o počest'ování měst či boje o radnice, jak je tento jev v historiografii prezentován, zasáhly převážně města na Moravě. Obyvatelstvo zde bylo více etnicky smíšené, než-li tomu bylo v etnicky vyhraněnějších Čechách. V historiografii věnující se jednotlivým městům a obcím často převládá jednostranný pohled na tuto problematiku. Jedná se především o dobové, nacionálně motivované tiskoviny a memoáry. Nacionální výklad pak bývá přebírán, což vede ke zpětnému projektování národnostních konfliktů z konce 19. a počátku 20. století do celého předcházejícího období boje o počest'ování měst. V pramenech české provenience např. práce: *Ondřeje Příkryla* o Prostějově; *Hynka Bulína* o Brně; *Bohumila Knechtla* o Olomouci; *Vincence Sameše* o Třebíči či *Václava Šlesingera* o dalších městech, je problematika prezentována jako osvobozování od nespravedlivé vlády německé menšiny. Z německých pramenů je patrný pocit ohrožení a Němci mobilizují síly k obraně vůči údajné české agresi.¹⁰ Prameny částečně se dotýkající období pod německou vládou z pera českých regionálních osobností a historiků se taktéž potýkají s nastíněným problémem zpětné projekce národnostních problémů do minulosti.¹¹ Dozadu tak ustupuje základní princip obecních voleb a obecní samosprávy. Ten byl konstruován tak, že právo volit a být volen byl založen na výši daňového cenzu rozdělující voliče do voličských sborů. Obecní volby byly aktem správy majetku bez nacionálně-politických

⁹ Národnostní problémy v historii měst: Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti stého výročí české správy města Prostějova. Prostějov 1993, s. 75.

¹⁰ Např.: Zur gegenwärtigen politischen Lage. Nach zwei in M. Schönberg gehaltenen Reden des Abgeordneten Dr. Max Menger. M. Schönberg 1896, s. 11.

¹¹ Jedná se např. o Vojtěcha Procházku, Vladislava Zlámala, Jana Zháněla a Jana Krinese zabývajících se historií města Vyškova

tendencí.¹² Německý jazyk a kultura byly pro měšťany z řad Čechů zcela běžným jevem a tím lze vysvětlit i fakt, proč doložený poměr ve sčítacích operátech neodpovídá národnostnímu složení jednotlivých rad. Nezanedbatelnou úlohu ve volebním systému sehrávala do značné míry hospodářská slabost českých obyvatel. Ve Vyškově a okolí měly převahu německo-židovské podniky, což se později projevilo v etnicky smíšeném městě na národnostní separaci, a tím i v nacionálním pojmání voleb ke konci 19. století. Boj o radnice se naplno rozhořel až po přerušení české pasivní rezistence, zvláště od 90. let 19. století, i když první náznaky sledujeme od 60. let. Je patrný ústup od honoračně orientovaných spolků (*Měšťanské Besedy*, *Čtenářské spolky*) a uplatňování více nacionálně orientovaných spolků jako *Sokol*, *Matice školská* nebo *Turnvereine*, *Schulvereine*, *Deutschvereine*, které vtáhly do účasti na veřejném životě širší vrstvy obyvatel, ale také je více nacionalizovaly.

Rozsah česko-německých sporů o nadvládu v jednotlivých městech je do značné míry podmíněn charakterem moravského osídlení. Jazyková hranice nebyla tak jednoznačná jako v Čechách. Města a obce v českém vnitrozemí Moravy měly více či méně početnou německou menšinu. Naopak v převážně německých městech (Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo) žily české menšiny. Mnohé z těchto měst byly obklopeny českým venkovem a vytvářely tak „německé jazykové ostrovy“. Proto s rozmachem nacionalismu jen málo měst na Moravě bylo ušetřeno národnostních střetů. Nejinak vypadala situace i ve Vyškově, kde německá menšina díky své hospodářské převaze v čele s německo-židovskými podniky ovládala radnici. Cenzovní a honorační volební systém, který zvýhodňoval majetné příslušníky obce, měl zásadní význam k vývoji národnostních poměrů.¹³ Podmínka výše daňového poplatku spolu s domovským právem způsobila, že často jen zlomek obyvatel měst dosáhl na volební oprávnění. Rozdělení do tří voličských sborů podle výše daní způsobovalo, že početnější příslušníci obce (většinou české obyvatelstvo)

¹² Klabouch, J.: *Gemeindeselbstverwaltung in Österreich 1848–1918*. Wien 1968.

¹³ *Národnostní problémy v historii měst: Sborník příspěvků z konference uspořádané u příležitosti stého výročí české správy města Prostějova*. Prostějov 1993, s. 81.

obsadili a často ovládli III. voličský sbor. O zbylých dvou sborech rozhodly první dva méně početné sbory majetných obyvatel města, převážně z řad německého obyvatelstva napojené na německé a židovské podniky. Navíc velké kompetence starosty znemožňovaly ovlivňovat vedení obce III. sborem. Často to vedlo k nezájmu o obecní volby a důsledkem tohoto procesu byla zakonzervovanost složení obecních výborů a městských rad po dlouhá desetiletí.¹⁴ Např. v Olomouci ovládaly rodiny Primavesi, Brandhuberů, Machanků, Mandelblühů, Engelů celé město po dlouhá desetiletí, od roku 1861–1914.¹⁵

Obecní volby tvořily prostor pro konflikty mezi Čechy a Němci v moravských městech. Obtížně kontrolovatelná a proměnlivá technická stránka voleb (voličské listiny, výše daní, délka pobytu, čestní občané, atd.) umožňovala řadu přehmatů chtěných i nechtěných. Toho využívali představení stávajících obecních rad, přičemž značně zneužívali institut čestných občanů, zatímco druhá strana měla omezený prostor. Obranou jí byly protesty proti neregulérnosti voleb. Docházelo k vyvíjení nátlaku na voliče. Silná hospodářská závislost většiny voličů byla snadno zneužitelná k národnostním cílům. Např. v Židlochovicích, kde v roce 1890 žilo asi 1 600 Čechů a 1 000 Němců, měl velkou váhu při udržování německé vlády v obci hospodářský tlak místního cukrovaru na voličstvo.¹⁶ Ve Vyškově svého dominantního postavení využívaly německý cukrovar a židovská textilní továrna spolu se sladovnou. Česká strana pak používala heslo „Svůj k svému“ k hospodářskému nátlaku na zbývající část obyvatel. Hospodářské zájmy jako faktor národnostního zápasu byly patrné ve volebním chování židovských voličů, kteří se od konce 19. století začali přiklánět v některých městech na českou stranu. Původně byli židovští voliči oporou a nositelem německví ve městech. Daňový census umožňoval obrovský vliv německých obyvatel, kteří často eliminovali početní převahu českého obyvatelstva.

¹⁴ Personální změny se děly na základě úmrtí, přestěhování či na vlastní žádost.

¹⁵ Nešpor, V.: Dějiny Olomouce. Brno 1936, s. 238, 266–267.

¹⁶ Šlesinger, V.: Zápas půlstoletí. Padesát let bojů za českou Moravu. Brno 1946, s. 61–69.

Nutno podotknout, že mocenské poměry v moravských městech často rozhodovaly o poměru českého a německého zastoupení na moravském sněmu. Např. všichni brněnští starostové v letech 1861–1916 a olomoučtí v letech 1896–1918 byl zároveň zemskými poslanci.¹⁷ Postupný přechod správy dalších a dalších radnic moravských měst do českých rukou byl proto také jedním z důvodů ochoty moravských Němců k národnostnímu vyrovnání s Čechy v roce 1905.¹⁸ Samostatným problémem nacionálního zápasu v moravských městech se stala úloha židovského obyvatelstva v česko-německých sporech. Na Moravě existovalo 51 židovských politických obcí a navíc řada dalších měst a obcí měla židovské menšiny, které díky svému hospodářskému a daňovému potencionálu představovaly vlivný faktor při obecních volbách a často tvořili základ německví ve městech.¹⁹ I když si Židé volili v každé židovské politické obci vlastní zastupitelstvo, měli často volební právo i v přilehlé křesťanské obci, neboť tam podnikali a platili daně. Židovské obce kromě Boskovic a Holešova tvořily vždy jednu katastrální obec s přilehlou obcí křesťanskou.²⁰ Většina židovských obcí měla obecní samosprávu německou, např. v Rousínově až do roku 1914, i když se zde v roce 1900 hlásilo k české řeči 413 a k německé jen 119 Židů.²¹ V křesťanských obcích volili Židé dlouhou dobu ve prospěch Němců. Později je však vidět příklon židovských voličů k české straně, což je případ např. Uherského Hradiště 1886, Uherského Brodu 1890 a Prostějova 1892.²²

¹⁷ Malří, J.: Das deutsche und das tschechische Bürgertum in Mähren und seine Landtagsvertretung. In: Opera historica 2. Edicio Universitatis Bohemiae Meridionalis 1992. České Budějovice 1992, s. 97–108.

¹⁸ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond Moravské místodržitelství–prezidium, karton č. 2051.

¹⁹ Více o židovských náboženských obcích viz: Ševčík, A.: Židovské obce na Moravě. In: Brněnský archivní věstník 2. Brno 1958.

²⁰ Boskovice a Holešov tvořili samostatnou katastrální obec. Více: Klenovský, J.: Židovská čtvrť v Boskovicích. Brno 1991, s. 5.

²¹ Čáda, F. – Janák, J. – Hladký, S.: Rousínov. Dějiny a socialistická přítomnost. Brno 1982, s. 136.

²² Uherské Hradiště: Dějiny města. Brno 1981, s. 139.

V řadě moravských měst docházelo v letech 1880–1905 k významným proměnám v národnostním složení obecních zastupitelstev. Populační a hospodářský vzestup českého obyvatelstva způsobil i přes veškerá volební omezení zvýšení počtu měst a obcí s českou radnicí (Třebíč, Uherské Hradiště, Kroměříž, Vyškov) korespondující s výsledky ze sčítacích operátů. Nechybí však ani případy opačného vývoje (Místek, Moravský Krumlov). V předválečných letech se projevoval příznivý vývoj v národnostních poměrech ve prospěch českého živlu. Na druhé straně tam, kde existovala velmi silná německá menšina opírající se o hospodářskou základnu, si všemi prostředky udržela národní pozice, ať už šlo o města s německou radnicí (Brno, Olomouc, Jihlava) či českou radnicí (Lipník a Hranice).

II. Vyškov v 19. století a 1. polovině 20. století

Než přistoupíme k popisu formování národnostního uvědomování českého obyvatelstva v samotném městě Vyškov a jeho nejbližším okolí, zmíníme se o geografických, demografických a hospodářských poměrech vyškovského okresu, které sehrály významnou roli ve formování vztahů mezi Čechy a Němci, zejména od druhé poloviny 19. století.

V práci budeme užívat pojmu Vyškovsko – myslíme tím oblast okresu Vyškov se soudními okresy Vyškov, Slavkov u Brna a Bučovice. Práce se bude soustřeďovat na město Vyškov a jeho blízké okolí (německý jazykový ostrůvek a Ivanovice na Hané). Slavkov u Brna a Bučovice jsou opomíjeny, neboť německé obyvatelstvo zde nemělo převažující úlohu nad českým, a proto se jim národnostní boj ke konci 19. století vyhnul.

II.1 Geografické poměry

Region Vyškovsko leží téměř ve středu Moravy na rozhraní Dražanské vrchoviny, Litenčických vrchů a nížiny Hornomoravského úvalu při řece Hané na trati Brno – Přerov a poblíž silnice Brno – Olomouc, v nadmořské výšce 254 metrů.²³

Zemědělský charakter vyškovské oblasti, kde se nejvíce pěstovaly obilniny (ječmen, pšenice) a cukrovka, je patrný i dnes. Ovšem zeměpisné poměry se podepsaly i na jiných záležitostech než jen na hospodářském vývoji. Do roku 1850 za existence patrimoniální správy žily jednotlivé vesnice a města či městečka svým poklidným životem, na který byly po dlouhá desetiletí zvyklé. Ovšem, když bylo v roce 1850 vytvořeno okresní hejtmanství ve Vyškově se třemi obvody soudních okresů – Vyškov, Slavkov, Bučovice –

²³ Nekuda, V: Vyškovsko. Brno 1965, s. 45.

se začala projevovat geografická nejednotnost celého regionu. Region je utvářen v severní oblasti Dražanskou vrchovinou a v jižní části Chřiby. Mezi oběma vysočinami se rozprostírá úrodná rovina zvaná Haná. Jižní oblast celého území je rozdělena Litenčickou vrchovinou a způsobila tak problém při správě měst Bučovic a Slavkova z okresního města Vyškova. Docházelo mnohdy k tomu, že obyvatelé těchto měst angažovaní ve sporech raději zvolili cestu do krajského města Brna, neboť z časového hlediska náročnosti cesty pro ně byla výhodnější. Jistě si přáli přináležet raději k Brnu, než-li k Vyškovu.²⁴ Samotné město Vyškov nejevilo větší zájem o Bučovice či Slavkov, což pramení z geograficky nesouměrného rozložení regionu. Existence trati Brno – Přerov či Brno – Uherské Hradiště (vlárská trať) jen dokládá rozkolísanost a nejednotnost či hospodářskou odlišnost částí regionu. Centrum zemědělství tvořily obce Vyškov (cukrovar) a Ivanovice na Hané (sladovna) rozprostírající se kolem řeky Hané. Koryto řeky bylo tak nutno několikrát během 19. století regulovat jak ve Vyškově tak v Ivanovicích. První regulace proběhla v letech 1812–1817, v zápětí následovala další v letech 1818–1824.²⁵ Zápavy na řece měly v roce 1814 za následek odplavení 8 domů na předměstí a poničení 80 dalších domů poblíž centra.²⁶ V pořadí již třetí regulace proběhla v 60. letech 19. století a ve 20. století proběhly regulace ve 20. letech a poslední při budování průtahu městem v letech 1960–1965. Město Bučovice šlo odlišným vývojem. Nacházelo se zde centrum textilního a dřevařského průmyslu a podíl zemědělského průmyslu nebyl tak výrazný.

II.2 Demografický vývoj

Demografický vývoj zaznamenal od 2. poloviny 18. století v českých zemích vzestupnou tendenci. Bylo to způsobeno nejspíše vysokou úrovní plodnosti, snižující se úrovní úmrtností a zvyšující se odbornou péčí. Veškeré tyto faktory přispěly k demografickému růstu. Přístupme nyní k rozboru

²⁴ Více k problematice: Růžička, J.: Komunální elity a obecní samospráva Bučovic v éře dvou starostů (1886–1914). Magisterská diplomová práce. Olomouc 2007.

²⁵ MZA Brno, fond Moravské místodržitelství (1628) 1786–1918, sign. 18.

²⁶ Tamtéž. Srov.: SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 4, inv. j. 61.

demografického vývoje města Vyškova včetně členění obyvatel podle národnosti (obcovací řeči), které jsou nezbytnou součástí práce.

K problematice jsme využili knihu *G. Wolného: Die Markgrafschaft Mähren, I.–II. Band. Brno 1846* informující nás o počtu obyvatel v první polovině 19. století, a dále dostupné materiály v SOkA Vyškov. Jedná se o sčítací operáty pro druhou polovinu 19. století. Sčítání obyvatelstva začala provádět pravidelně rakouská státní správa od roku 1857. První sčítání lidu proběhlo 31. 10. 1857 a zachycovalo celkový stav obyvatel v dané lokalitě podle politických okresů včetně rozlišení národnosti. Totéž se týkalo cenzů z roku 1869 a 1880. Změnu přineslo až sčítání z roku 1890, které již reflektovalo podrobnější informace k věkové struktuře. Další novinkou se stalo sčítání obyvatel z roku 1900. Došlo k třídění obyvatel jednotlivých rakouských zemí v kombinaci s vyznáním a obcovací řečí. Sčítání z roku 1910 přineslo poprvé třídění sociální a profesní skladby obyvatelstva dle vyznání za jednotlivé země monarchie.

První Československá republika provedla sčítání lidu v roce 1921 a ve své podstatě přebrala většinu již zaběhnutých mechanismů z dřívějších dob. Menší změnu přinesl rok 1930, kdy se zjišťoval rodinný stav v kombinaci s náboženským vyznáním. Jistou výjimku ve sčítání lidu tvořilo židovské obyvatelstvo. Zkoumání židovského obyvatelstva se v podstatě po celou dobu omezuje na osoby, které jsou uvedeny jako příslušníci židovské víry – izraelité.²⁷

Počet obyvatel ve městě Vyškov má od počátku 19. století vzestupnou tendenci (tabulka č. 1). Nezaznamenáváme zde žádné větší výkyvy v přírůstku ani v úbytku obyvatel po celé 19. století. Změna nastala až po roce 1910, kdy populace dosáhla pravděpodobně svého největšího maxima, a následoval klesající trend. Důvodem tohoto úbytku byla buď první světová válka, nebo odchod části obyvatel do města Brna – především z řad německých obyvatel

²⁷ Více viz.: Vobecká, J.: *Populační vývoj Židů v Čechách v 19. a první třetině 20. století. Společenské a hospodářské souvislosti.* Praha 2007.

(tabulka č. 2). Dalším zajímavým faktem je, že po roce 1890 zaznamenalo obyvatelstvo hlásící se k německému razantní propad. Už tam se pravděpodobně začíná odrážet sílící hospodářsko-ekonomická základna Čechů společně s postupující politizací a nacionalizací města.

Roky	Obec	Počet domů	Počet obyvatel
1834 ²⁸	Vyškov	314	3264
1857 ²⁹			3940
1869 ³⁰		328	4891
1880 ³¹		357	5221
1890 ³²		392	5567
1900 ³³		453	5988
1910 ³⁴		533	6228
1921 ³⁵		572	5498
1930 ³⁶		695	5400

Tabulka 1

²⁸ Wolny, G.: Die Markgrafschaft Mähren, II. Band, 2.Abteilung. Brno 1846.

²⁹ Státní okresní archiv Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna (dále jen SOkA Vyškov), fond Okresní úřad Vyškov 1853 – 1945 (1962), karton č. 26-28, inv. j. 225.

³⁰ Tamtéž, karton č. 45-46, inv. j. 278. Porovnáváno s *Historickým místopisem Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. 10. Okresy: Brno-město, Brno-venkov, Vyškov. Ostrava 1986, s. 184.* Informace v místopise jsou nepřesné. Autoři uvádí počet obyvatel 4802 a nerozlišují české a německé obyvatelstvo. Obdobně jsou na tom informace v místopise *Nekuda, V.: Vyškovsko. Brno 1965. Z příložené tabulky 1. Statistika domů a obyvatel 1791 – 1947* je udáván stejný počet.

³¹ Tamtéž, karton č. 83, inv. j. 396.

³² Tamtéž, karton č. 112, inv. j. 489.

³³ Tamtéž, karton č. 163-166, inv. j. 626.

³⁴ Tamtéž, karton č. 224-231, inv. j. 742.

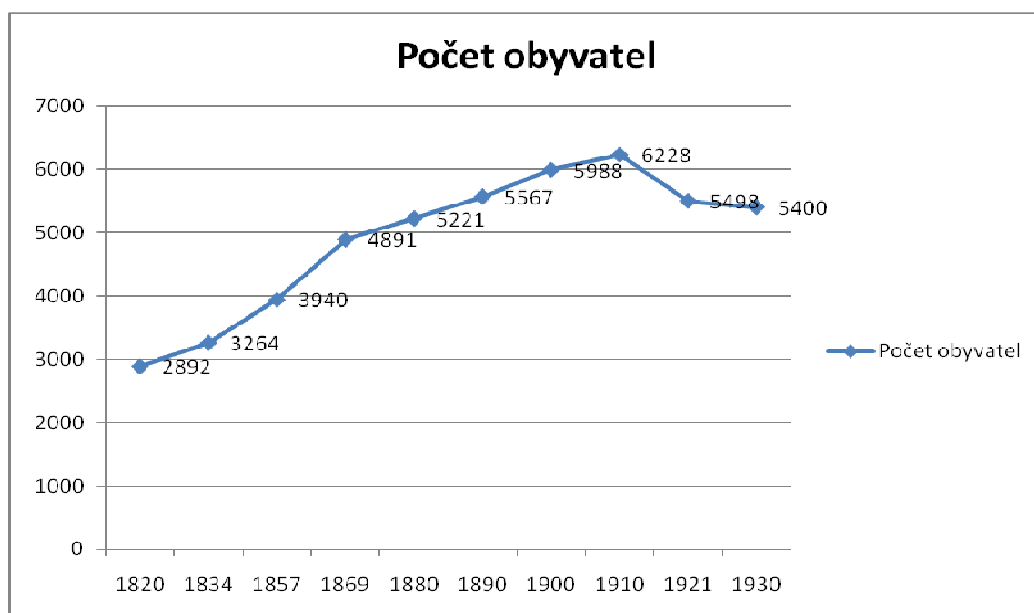
³⁵ Vlastivědná příručka soudního okresu vyškovského. Vyškov 1925.

³⁶ Statistický lexikon obcí v zemi moravskoslezské. Edice Statistický lexikon obcí v republice Československé, Sv. II. Praha 1935.

Roky	Obec	Češi	Němci	Jiné
1857	Vyškov	2270	1635	35
1869		2878	1982	32
1880		3042	2150	29
1890		3244	2298	25
1900		5334	632	22
1910		5878	337	13
1921		5357	91	50
1930		5296	83	21

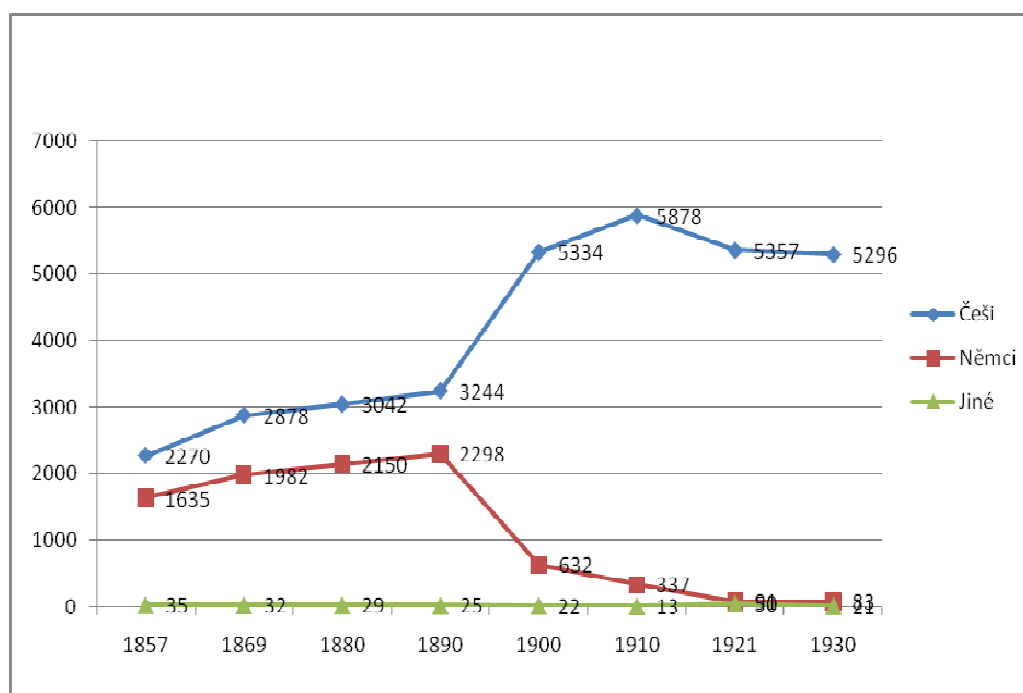
Tabulka 2

Rozložení počtu obyvatel dle národnosti je reflektováno od roku 1857. Základem byla existence tří skupin obyvatelstva. První z nich je česká populace města, která měla po celou dobu jasnou převahu nad druhou skupinou, tvořenou německým obyvatelstvem. Totéž však neplatí při obsazování funkcí ve správě města. Třetí skupinou byli lidé hlásící se převážně k židovské populaci, např. vedle italské. Židovské obyvatelstvo se stalo nositelem němectví a příklon k podpoře českého živlu nastal až po roce 1900.³⁷ Pro lepší představu o vývoji ve městě jsou přiloženy následující grafy, které lépe ilustrují početní stav obyvatel v rozpětí sta let od roku 1834 do roku 1930 (viz graf č. 1,2).

³⁷ Např. židovský obchodník Arnošt Koniakowský ve Vyškově, který ke konci 90. let 19. století začal intenzívně podporovat české obyvatele.

Graf 1

Graf 2

Výše uvedené grafy dokládají jednoznačnou početní převahu českého obyvatelstva. To nebylo v počátcích natolik ekonomicky silné, aby mohlo s německým soutěžit v boji o radnici. Otázkou zůstává, nakolik se kdo doopravdy cítil být Němcem, případně Čechem.³⁸

II.3 Hospodářský rozvoj

Geografická členitost regionu se projevila na hospodářském rozmachu Vyškovska. Základem rozvoje se stal textilní a zemědělský průmysl. Obce nacházející se na Dražanské vrchovině sehrály ve zdejších podmínkách podstatnou roli při vzniku textilní výroby. Nižší oblasti nacházející se na území Hané – Vyškov a Ivanovice na Hané se spolu se Slavkovem u Brna a Bučovicemi rozvinuly v agrární oblasti s cukrovary a sladovnami. Textilní výroba od 60. let 19. století nesehrávala nadále tak významnou roli, neboť vzrůstající vliv Brna do okolí v podstatě toto odvětví zlikvidoval, i když

³⁸ Bylo běžné, že řada obyvatel pocházejících z typicky českých rodin se později hlásila k německému, o čemž svědčí řada příjmení – Nesweda, Ratschitzky, Baschny, Jelínek, Swoboda.

textilní továrna ve Vyškově fungovala až do 20. let 20. století, kdy definitivně zanikla.³⁹

II.3.1 1. polovina 19. století – 60. léta 19. století

V první polovině 19. století převažovala textilní výroba. Rozptýlená manufaktura sehrávala ve zdejších podmínkách, především ve vyšších polohách Vyškovska, zcela podstatnou roli. Drobní domácí řemeslníci z Ježkovic a Podomí pracovali pro textilní průmyslníky v Brně, Boskovicích a Bučovicích, protože některé pracovní postupy jako barvení, apretura a z části tkaní byly soustředěny ve větších dílnách. Cechovní řemeslná výroba si udržovala jen malý podíl na celkové produkci, i když cechovní mistři měli valchu v Marchanicích.⁴⁰ Tovární výroba zakotvila ve vyšších polohách Dražanské vrchoviny. Podniky zpracovávaly produkovanou vlnu na dvorech barona Mundyho (drnovické a račické panství).⁴¹ Postupem času chov ovcí ustal a továrny začaly odebírat vlnu upředenou v Brně. Lze to považovat za příklad rozptýlené manufaktury, která soustřeďovala obyvatele z Podomí, Krásenska, Ruprechtova, Ježkovic a dalších obcí Dražanské vrchoviny. Na nejvyšším výrobním stupni v okrese byly přádelny s textilkou na vyškovském předměstí.⁴² Ve městě Vyškov se uplatňovali nejvíce soukeníci a tkalci.⁴³ Zemědělský ráz krajiny byl patrný již z dřívějších dob a vznikající mlýny, pivovary, lihovary ho jen potvrzovaly.⁴⁴ Pro potřeby pivovarů vzniklo

³⁹ Továrna Sigmunda Hofmanna ukončila po první světové válce svoji činnost a byla v likvidaci. MZA Brno, fond Krajský soud civilní, karton č. 799, inv. j. Jd VII 175.

⁴⁰ SOKA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha 3.

⁴¹ Nekuda, V.: c.d., s. 409.

⁴² Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond Moravské místodržitelství (1628) 1786–1918, sign. 39. Srov.: Wolny, G.: Die Markgrafschaft Mähren. II. Band. 2. Abteilung. Brno 1846, s. 546. Textilka vznikla s největší pravděpodobností v roce 1840 na vyškovském předměstí v blízkosti řeky Hané (dnes Smetanovo nábřeží). Později nesla název Götzlova (od roku 1883), pak Hofmann-Mandler (1897–1906) a Hofmanova (od roku 1907).

⁴³ Handbuch des Fabriks-, Handels- und Gewerbe=Standes im Bezirke der Brüner Handels- und Gewerbe-Kammer. Brünn 1852.

⁴⁴ Tamtéž.

mezi Vyškovem a Pustiměří několik chmelnic.⁴⁵ Mladšího data byl průmysl keramický a chemický.⁴⁶ Rozvoji průmyslu napomohl i fakt, že ve 30. letech 19. století došlo ke zboření části městských hradeb.⁴⁷ Do 60. let 19. století si konkurovalo zemědělství s textilním průmyslem. Převaha zemědělství a postupný úpadek textilní výroby je patrná od poloviny 19. století, kdy se projevil podnikatelský duch převážně německého obyvatelstva a šlechty. Pozoruhodným jevem se pro Vyškovsko stal růst cihelen, jejichž výrobky – cihly, tašky a dlaždice stále více nacházely uplatnění v lidových stavbách. Vyškov s arcibiskupskou cihelnou patřil k největším v okolí.⁴⁸

Průmysl	Podniky	Počet r. 1826-1833	Počet r. 1843-45
	Mlýny	41	41
zemědělský	Pivovary	6	8
	Palírny	11	15
	Olejny	4	3
	přádelny a tkalcovny	2	6
textilní	tov. na stuhy	--	1
	Valchy	1	4
chemický	Draslovny	1	2
keramický	Cihelny	4	8
dřevařský	Pily	1	5

Tabulka 3 (Zdroj: MZA Brno, vceňovací operáty (kat. odhad. operáty § 14) 176, 271, 393, 507, 513, 623, 667, 690, 784, 851, 916, 1115, 1126, 1382, 1583, 1488, 1584, 1666, 1736, 1844, 1957, 2003, 2137, 1661, 1769, 2522, 2297, 2304, 2432, 2617, 2677, 2721, 2925, 2496, 2958, 2640.

⁴⁵ Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc (dále jen ZA Opava – pobočka Olomouc), fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, inv. j. 56162.

⁴⁶ Handbuch des Fabriks-,Handels-und Gewerbe-Standes im Bezirke der Brünnner Handels- und Gewerbe-Kammer. Brünn 1852.

⁴⁷ Vojtěch Procházka zmiňuje rok 1834, kdy město zbořilo část hradeb se dvěma vstupními branami – kroměřížskou a olomouckou. SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karta č. 6, inv. j. 80.

⁴⁸ Wolny, G.: c.d., s. 548.

II.3.2 60. léta 19. století – 20. léta 20. století

Konec 60. let a počátek 70. let 19. století se pro vyškovský region staly obdobím, kdy došlo k založení tří potravinářských podniků. Ve Vyškově v roce 1868 vznikl *Drnovický cukrovar* firmy *Offermann a spol.*, v jehož čele stála řada německých obchodníků a šlechticů z Brna.⁴⁹ Své sídlo si za Vyškov vybrala i nově založená hanácká sladovna židovských podnikatelů *Gabriela Milchspeisera* a *Eduarda Katschera* roku 1872. Postupem doby expandovala a díky stavbě nové sladovny v Ivanovicích na Hané roku 1877 se stala jedním z největších podniků na Moravě.⁵⁰ Ve Slavkově u Brna založili roku 1872 rolníci cukrovar nesoucí název *Rolnická továrna na cukr a líc*. Po dvou letech byli nuceni pod tlakem okolností prodat svůj podnik německo-židovskému podnikateli *Heřmanu Redlichovi*.⁵¹ Území rozprostírající se kolem úrodné Hané se tak stalo dominantou německo-židovských továren.

K rozvoji oblasti dále přispěla právě dokončená trať Brno – Přerov, která byla otevřena roku 1869. Druhým železničním tahem se stala *vlárská dráha* směřující do Slavkova u Brna a Bučovic. Otevření tratí znamenalo likvidaci drobných řemeslníků z řad tkalců a soukeníků. Ti se stali zdrojem pracovní síly brněnských podniků, převážně textilních továren až do 20. let 20. století,⁵² kdy brněnský textilní průmysl utrpěl vážné škody v důsledku vývoje na světových trzích. Obdobný osud postihl textilní továrnu ve Vyškově.

⁴⁹ MZA Brno, fond Krajský soud civilní Brno, karton č. 825, inv. j. Sp II 59.

⁵⁰ Před oficiálním vznikem firmy sladovali zmínění podnikatelé již dříve v panských sladovnách na okrese Vyškov, převážně v obcích – Pozořice, Rousínov, Vyškov, Ivanovice na Hané. Více: MZA Brno, fond Krajský soud civilní, karton č. 829, inv. j. Sp III 40.

⁵¹ Nedostatečné zabezpečení kapitálu při stavbě cukrovaru (surovárna s rafinerií) a vidina rychlého zbohatnutí uvrhla rolníky do situace, kdy byli nuceni svůj podnik prodat. Více o rolnické otázce: Vilikovský, V.: *Dějiny zemědělského průmyslu v Československu*. Praha 1936, s. 351, 369–372. Srov.: Janák, J.: *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*. Brno 2007, s. 358–367.

⁵² *Statistik der Idustrie des Bezirkes der Handels- und Gewerbe-Kammer in Brünn*. Brünn 1870, 1875, 1881, 1897.

V jejích prostorách se pak rozběhla slibně se vyvíjející výroba radiopřijímačů *Ing. Březovského*. Bohužel z neznámých důvodů byla po pár letech ukončena.⁵³

Cukrovar a sladovna ve městě se v průběhu následujících 30. let začaly podílet na podpoře německého obyvatelstva ovládajícího radnici. Formou peněžní pomoci podniky podporovaly existenci německo-židovských spolků. Když v 90. letech 19. století eskaloval proces boje o radnici ve Vyškově, snažily se formou nátlaku českému obyvatelstvu diktovat, koho mají volit, do jaké školy mají posílat své děti, atd. Na podporu českých obyvatel vznikly v roce 1892 *Vyškovské noviny* a problematika hospodářského nátlaku v nich byla velmi probírána. S vydáváním českých novin souvisí existence českých tiskáren – *Honova*, následně *Obzinova* a *Kusáková*.⁵⁴ Proti nim stála německá tiskárna *Hayekova (Hájková)*. Ke konci 90. let 19. století se postupně projevovalo sílení českého obyvatelstva po ekonomické stránce, především v počtu obchodníků a řemeslníků. Prosazení se českých firem ve větším měřítku, jaké měl cukrovar či sladovna, se podařilo jen firmě *Josef Jung a spol.*, jež si pronajala od olomouckého arcibiskupství po firmě *Hanácká sladovna*, pivovar se sladovnou. Můžeme zmínit i slibně započatou výrobu benzinových motorů v roce 1903 (vyráběných speciálně pro mlýny) v Nosálovicích firmy *Ron & Štefek*,⁵⁵ která svou existenci ukončila až ve 30. letech 20. století. Většina ze zbývajících, nepodnikajících českého obyvatelstva se uplatnila jako zaměstnanci zmíněných továren. Po přelomu století a zisku radnice v roce 1903 zvolením prvního českého starosty se část německých a židovských obyvatel rozhodla k odchodu do větších německých a židovských center – Brno a Boskovice. Začíná tak postupný úpadek uměle

⁵³ Nepodařilo se dohledat informace k historii podniku v MZA Brno. O tom, že zde továrna existovala, přispěl fotografický materiál Muzea Vyškovska ve Vyškově.

⁵⁴ Mikulka, R. – Procházka, R.: Knihtiskař a nakladatel František Obzinova. Vyškov 2000.

⁵⁵ K zániku firmy přispěly vyhocené vztahy majitelů Rona a Štefka. MZA Brno, fond Krajský soud civilní Brno 1850–1949 (1963) (dále jen KS Brno), karton č. 41, inv. j. A I 319.

vytvářené německé převahy. Ke konci 20. let 20. století se dokonce Židé rozhodli odprodat synagogu na náměstí českému muzejnímu spolku.⁵⁶

První světová válka zasáhla citelně do hospodářského vývoje. Nedostatek kvalifikovaných pracovních sil znamenal pro cukrovary a sladovnu propad ve výrobě a možný krach. Ještě před vypuknutím první světové války došlo ke spojení cukrovaru se sladovnou, což jim do značné míry pomohlo neutěšený stav překonat.⁵⁷ Navíc veškerá produkce směřovala jako proviant rakouské armády. Situace se nezlepšila ani po jejím skončení a krize z nedostatku pracovních sil i z řad drobného řemeslnictva a obchodnictva trvala až do poloviny 20. let 20. století. Ani válka nezměnila nic na tom, že Vyškovsko už zůstalo obilným a řepařským krajem.

⁵⁶ Písař, P.: Národopisný spolek ve Vyškově a počátky národopisného bádání na Vyškovsku. Bakalářská diplomová práce. Brno 2009, s. 30.

⁵⁷ Došlo k tomu roku 1906. Více: MZA Brno, fond Krajský soud civilní Brno, karton č. 241, inv. j. C I 10.

III. Vztahy Čechů a Němců ve Vyškově

Jiří Kořalka ve své eseji *Vzestup národa a národní stát* napsal, že se po opětovném vzniku soudních okresů v šedesátých letech 19. století objevily na obecních úrovních šance pro českou samosprávu. Zdůraznil, že vznikající česká národní společnost měla ráz maloměstský a zemědělský.⁵⁸ To byl i případ Vyškova, ležícího na okraji Hané, ale i v blízkosti Brna. Od poloviny 17. století zde převládala převážně německá správa. Pobyt olomouckých biskupů však znamenal i příchod italsky mluvícího obyvatelstva, které se etablovalo do německé radnice a na chvíli se tak Vyškov ocitl pod vládou Italů. Neméně významnou část obyvatel města tvořili později ekonomicky silní Němci s českými kořeny. Němce pak pročesky orientované tiskoviny označovaly za *odrodilce*. Formování českého vlastenectví později přerůstajícího v boj počestění města vyvrcholil v 90. letech 19. století. Lze tvrdit, že myšlenky týkající se národního uvědomování přišly do Vyškova z venkova, respektive od národně orientované české šlechty (*Michal Manner*, majitel bohdalického panství), českého katolického kléru (*František X. Škorpík*) a z řad tradičně česky orientovaných živnostníků (dědický mlynář *Alois Kleveta*).⁵⁹ V předchozích kapitolách jsme předeslali, jaký demografický vývoj Vyškov prodělal, a které faktory mohly mít vliv na počestění města. *Gregor Wolny* udává roku 1837 počet obyvatel 3264 a zároveň dodává, že se jedná převážně obyvatele národnosti české, ale většina mluví německy.⁶⁰ Čísла ze sčítání nepodávají přesný obraz národnostní problematiky a k dokreslení celkového významu nacionalismu reflektujeme i hospodářský rozměr dané problematiky.

⁵⁸ Kořalka, J.: *Vzestup národa a národní stát*. In: *Přítomnost: politika, ekonomie, ekologie, věda, umění*. Praha 1992. Číslo 2, s. 22–23.

⁵⁹ Mikulka, R.: *Z dějin Vyškova a okolí 1850–1945*. In: *Zprávy Muzea Vyškovska ve Vyškově*. Vyškov 1992. Číslo 90, s. 1–3.

⁶⁰ Wolny, G.: *Die Markgrafschaft Mähren, II. Band, 2. Abteilung*. Brno 1846, s. 78–81.

III.1 Kořeny národnostního boje

Historie města Vyškova byla od počátku spjatá s olomouckým biskupstvím.⁶¹ Převládala zde vždy česká většina.⁶² Když vypuklo stavovské povstání, vedené zemským hejtmanem Ladislavem Velenem ze Žerotína, přidal se Vyškov pod pohružkou vypálení a vydrancování na jeho stranu. Z této doby lze doložit podle jmen majitelů domů, že stěží jich 20 bylo německých.⁶³ Po skončení třicetileté války do města přišlo několik Italů. Souviselo to s pobytem olomouckých biskupů, protože se v jejich okolí pohybovali italské řemeslníci a komorníci, kteří se usazovali v sídlech své vrchnosti.⁶⁴ Třicetiletá válka zapříčinila úbytek Čechů, čímž vyvstala potřeba nové kolonizace města. Mezi nově příchozími měšťany se začali objevovat Němci, i když převahu získalo italské obyvatelstvo se jmény jako: *Boncompang, Cervelli, Itali, Poglieti*.⁶⁵ K nelibosti českého obyvatelstva, které těžce neslo příchod Italů chovajících se zpupně a sebevědomě, byl roku 1664 zvolen primátorem Petr Boncompang.⁶⁶ České obyvatelstvo bylo vytlačováno z náměstí do bočních ulic, někdy až na předměstí. Završením všeho se stal vypuknutí mor, jenž zde řádil až do prvního desetiletí 18. století, i přesto si české obyvatelstvo dokázalo zachovat většinu.⁶⁷ Dosvědčují to slova německého tovaryše ubírajícího se cestou z Vídně do Drážďan. O celé cestě si psal deník a nezapomněl si poznamenat k roku 1834, kdy navštívil Vyškov, tato slova: „*Člověk zde nepotká německou duši, každé slovo je vyřčeno moravsky, český jazyk je mi ukradený.*“⁶⁸

⁶¹ První zmínka o městu Vyškov pochází z roku 1141 z listiny Jindřicha Zdíka.

⁶² SOKA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 16, inv. j. 395.

⁶³ Zlámal, V.: Vyškovsko, Národohospodářská propagace Československa, Řada A, Sv. XVI. Brno 1936, s. 8.

⁶⁴ Procházka, V.: Z minulosti vyškovského zámku. Vyškov 1928, s. 10–16.

⁶⁵ SOKA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 7, inv. j. 85.

⁶⁶ Rodu Boncompang náležel dům „*U zlatého kříže*“ na náměstí, kde sídlila První kontribučenská spořitelna. Padesát let městské spořitelny ve Vyškově. 1882 – 1932. Vyškov 1932, s. 51.

⁶⁷ Zlámal, V.: c.d., s. 8.

⁶⁸ Původní německý text: „*Hier trifft man keine teutsche Seele an, es Word alles Mährisch geredet, ist mit der böhmischen Sprache einerley.*“ SOKA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 6, inv. j. 80.

Svědectví tovaryše je nepopiratelným důkazem, že ráz města byl ryze český. Český ráz města narušovala německá menšina na radnici, která prosazovala němčinu. Jistě tomu napomáhal i zámek, kam kardinál *Wolfgang Hannibal Schrattenbach*, olomoucký biskup, zval své hosty.⁶⁹ Do josefínských dob se nesměl ve Vyškově včetně předměstí usadit žádný nekatolík. Až vydaný toleranční patent znamenal konec tohoto omezení.⁷⁰ Zrušením jezuitského řádu se začala všude zavádět německá školská soustava *Felbigerova*, založená na výlučném užívání německého vyučovacího jazyka. V roce 1879 přistavěli obyvatelé města novou školní místnost a němčina se stala vyučovacím jazykem.⁷¹

Počátkem 19. století postihlo město několik neštěstí. Řádění napoleonských válek a obsazení města armádou v letech 1805, 1809 a 1813⁷² včetně rozšíření nakažlivých nemocí (tyfus, dýmějový mor). K období první poloviny 19. století se také vyjadřuje *Josef Jan Nepomuk Trávníček*⁷³, purkmistr města Vyškova v letech 1815–1832. Období jeho purkmistrování je důležité tím, že na jeho podnět byla škola rozšířena na trojtřídní a učilo se v ní česky.⁷⁴

Převaha českého obyvatelstva byla i přes postupující germanizaci stále patrná. Němčina vládla navenek na radnici, v předních měšťanských rodinách a kancelářích. Ale původ většiny domácností byl český, prozatím bez

⁶⁹ Procházka, V.: Z minulosti vyškovského zámku. Vyškov 1928, s. 15–26.

⁷⁰ První zmínku o židovském obyvatelstvu ve Vyškově máme z roku 1808, kdy šlo o tolerování židovské obce s vymezením jejich práv a povinností vůči olomouckému arcibiskupství. ZA Opava – pobočka Olomouc, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, karton č. 2119, inv. j. G17/14-2.

⁷¹ Zlámal, V.: c.d., s. 10.

⁷² O problematice obsazení Vyškova napoleonským vojskem se zmiňuje brněnský historik Václav Royt. Více: Vykoupil, L.: Historik Václav Royt. In: Časopis matice moravské. Brno 1998. Vol. 117. No. 1, s. 57–70.

⁷³ O osobnosti vyškovského purkmistra: Lang, B. A.: Josef Jan Nepomuk Trávníček. Olomouc 1963. Jeho postava byla významná ještě v jednom směru. Jako lékař přišel do Vyškova z Fulneku v roce 1809 a celý svůj život se snažil o vydání lékařského časopisu. Veškeré jeho snahy byly zmařeny.

⁷⁴ Zlámal, V.: c.d., s.10.

národního cítění a uvědomování. Němčinu postupně přijaly za své i původně české rodiny. Když tu a tam zavítala do Vyškova kočovná společnost, hrálo se německy.⁷⁵

Všechny příhody a události nelze ještě považovat za pravý projev vědomého národního smýšlení. Pod tíhou evropských událostí se vše schylovalo k pohnutému roku 1848. Čeština se postupem doby stala řečí venkovského lidu, některých obyvatel měst, ale na zámcích, radnicích, v písemnostech vrchnosti i v kostelních kázáních měla výhradní slovo němčina. Jako doklady nám mohou sloužit kázání ve vyšovském kostele, které byly od 30. let 18. století německé.⁷⁶ Navíc stavba *německé kaple* ve farním kostele poukazuje a silný vliv němectví ve Vyškově. Valná většina účastníků kázání byli Němci z okolních vesnic tzv. *vyšovského jazykového ostrůvku*. Roku 1860 proběhlo poslední německé kázání v německé kapli a ukázalo se tak, že kaple sloužila vlastně jen jim.⁷⁷

Zásluhu na probuzení českého vlastenectví v obyvatelstvu měly na Vyškovsku osobnosti z řad šlechty, katolického kléru a čeští živnostníci a rolníci. Nacionální myšlenky přišly do Vyškova z okolního českého venkova. Velký vliv na smýšlení a formování nacionální otázky, na vznik prvních českých spolků měli: *Michal Josef říšský rytíř Manner*⁷⁸, *František X. Škorpík*⁷⁹

⁷⁵ V červnu 1837 zavítala do Vyškova kočovná společnost Eduarda Leucherta, která hrála několik divadelních her německy.

⁷⁶ Tomášková, E.: Farnost Vyškov (Dějiny farnosti včetně inventární studie archivního fondu Farního úřadu Vyškov). Magisterská diplomová práce. Olomouc 2007, s. 21–22.

⁷⁷ SOKA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karto č. 6, inv. j. 80.

⁷⁸ Potomek staré anglické rodiny. Pánem v Bohdalicích, Kojátkách, Šardičkách a Herolticích. Člen zemského sněmu 1848, uměl dokonale mluvit a psát česky. Přední postava českého národního života ve Vyškově. Nekuda, V.: Vyškovsko. Brno 1965, s. 305–306.

⁷⁹ Žák Františka Sušila. Farář v Bohdalicích činný v národním hnutí na Vyškovsku, jež získal čestný doktorát profesora filozofie v Jeně. Byl dopisovatelem do Vídeňského deníku. Nekuda, V.: Vyškovsko. Brno 1965, s. 258, 260, 281, 301, 365.

a Emanuel hrabě Pötting-Persing⁸⁰. Pád kancléře Metternicha 13. března 1848 a propuknutí vídeňského povstání dalo do pohybu všechny vrstvy obyvatelstva na Vyškovsku. V té době zasáhla rakouské země ještě jedna velká událost. Jednání ve Frankfurtu nad Mohanem se konala od dubna 1848 a již koncem téhož měsíce se ve Vyškově objevily plakáty s nadpisem: „*Provolání k volbám poslanců pro německé národní shromáždění ve Frankfurtě nad Mohanem*“.⁸¹ Text se obracel ke všem obyvatelům Rakouska, které již oslovoval jako občany „*Velkoněmecka*“, aby se zúčastnili voleb. Ve městě se našli dva agitátoři pro frankfurtské volby, měšťané *Probošt* a *Stěnička*.⁸² Proti jejich agitaci a vůbec celým chystaným volbám zakročili *Škorpík*, *Manner* a hrabě *Pötting* a jejich pokusy zmařili.⁸³ Po vystoupení následoval odchod českých buditelů za město, aby se jim frankfurtští agitátoři nepomstili. Od té doby požívali tito tři muži od českého obyvatelstva značné důvěry a mnozí si k nim chodili pro radu. Ovlivnili tak podstatným způsobem počátky probouzejícího se národního vědomí ve Vyškově. Rytíř *Manner* byl navíc spoluzakladatelem a prvním předsedou *Okresního hospodářského spolku ve Vyškově* založeného roku 1863.⁸⁴ O počátcích formujícího se společensky a vlastenecky – národně smýšlejícího obyvatelstva nás ke konci 40. let 19. století informují vzpomínky podmaršálka Emanuela Salomona Friedbergského. Ten v říjnu 1848 procházel cestou z Olomouce do Vídně, z níž mu v paměti utkvěl národně uvažující občan, kovář a kaplan, nadšený slovanskými ideály.⁸⁵ K pozdější organizovanosti života českého obyvatelstva přispěl ve Vyškově *Dr. Ctibor*

⁸⁰ Olomoucký mecenáš a farář ve Švábenicích 1853–1868. Více o jeho osobnosti: Kahling, I.: Emanuel hrabě Pötting-Persing, probošt kapituly Olomoucké: Životopis a posmrtní upomínka. Olomouc 1898.

⁸¹ SOKA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 16, inv. j. 395.

⁸² Nekuda, V.: Vyškovsko. Brno 1965, s. 155–157.

⁸³ SOKA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 16, inv. j. 395.

⁸⁴ K dalším iniciátorům založení patřil profesor Richard Demel z Olomouce a hrabě Pötting-Persing. Spolek náležel k nejstarším na Moravě. Třicet let činnosti hospodářského družstva. Vyškov 1928, s. 1–6.

⁸⁵ Padesát let městské spořitelny ve Vyškově. 1882 – 1932. Vyškov 1932, s. 75.

Helcelet.⁸⁶ Mnoho, původem českých obyvatel, odešlo a začlenilo se do německého prostředí v Brně a Vídni.⁸⁷ Tito lidé byli pak označováni za „*odrodilce*“, protože zapomněli na svůj český původ.

III.2 Počátky národnostního uvědomování

Skutečné počátky národnostního boje lze spatřit až v 60. letech 19. století. Doposud se jednalo spíše o nevědomé projevy národního cítění ve starších dějinách města, kde se tu a tam objevují zmínky o nespokojenosti s vrchností a představiteli města z řad Italů a později Němců. K probouzejícímu se českému národnímu cítění se vznikajícími národnostní střety, ke kterým ve Vyškově docházelo, se přidával ještě aspekt hospodářský. Německo-židovské podniky založené v 60. a na počátku 70. let 19. století se od začátku profilovaly jako podporovatelé německého obyvatelstva ve městě a okolí. Vesnice z vyškovského jazykového ostrůvku stály na straně cukrovaru. Jakákoliv pozdější pomoc Němcům byla posuzována jako projev protičeský. Problematika boje o počestění města se nedotýkala jen Vyškova, ale ve své podstatě řady měst na Moravě s německým etnikem. Třebíč, Prostějov, Znojmo, Litovel a další procházely podobným vývojem – dříve či později ve městě převládl český lid a německé osazenstvo radnice vystřídal. Tím došlo k úspěšnému vyvrcholení bojů o radnice ze strany českého obyvatelstva.

Vývoj habsburské monarchie ovlivňovaly liberalizační tendence a rychle postupující industrializace. K proměně Rakouska přispěly i prohrané války s Pruskem a Itálií a donutily čelní představitele říše jednat. Doba 60. let se stala obdobím, v němž se rodí občanská společnost, vzniká spolkový a politický život. Došlo k formulování českého národního programu (Národní

⁸⁶ Advokát pocházející z Brna. Syn profesora Jana Helceleta se stal ve Vyškově od 70. let tvůrčí silou českého obyvatelstva. Jeho styky s brněnskou společenskou smetánkou, zejména s Dr. Aloisem Pražákem, mu dodávaly na významu, která se činně podílela na kulturním a politickém ruchu Vyškova. Byl členem několika spolků – předsedou spolku Haná a členem národní strany, náměstkem prezidenta Advokátní komory moravské a dalších.

⁸⁷ Např. Ondřej Zelinka, starosta města Vídně v letech 1861–1868. Více viz textová příloha.

listy) a vzniku spolků (Sokol, Hlahol), které postupně radikalizovaly širší vrstvy obyvatel v nacionální otázce. Česká politika zahájila od roku 1863 v čele se Staročechy (Palacký, Rieger) politiku pasivní rezistence. Rozvoj národní identity zasáhl nejvíce města, kde dostalo české obyvatelstvo impulz k zahájení snah k zisku obecních samospráv moravských měst. Ve Vyškově se začínají vydělovat dva proudy – *slovanský (český)*: soukeníci, faktoři a občané na nich závislí; *moravský (německý)*: skupina měšťanů starousedlíků, obchodníků, řemeslníků a drobných živnostníků spolu s představiteli německví, jenž splynuly v jeden proud. Nositelem boje o počestění města se stali drobní, prostí lidé z předměstí a okolních vesnic. Jejich postupná organizovanost ve spolkovém životě a podílení se na kultuře města přispěla k jejich nacionalizaci. Vzniklé spolky, z nichž některé existují dodnes (spolek *Haná*), byly pod neustálým dohledem a německé správa obce se snažila o jejich zrušení. Když později doznal boj o radnici počínající v 80. letech 19. století větší radikalizace, projevovalo české obyvatelstvo svůj nesouhlas se správou města v *táborech lidu*. Zde Češi prosazovali hodnoty nově vznikajícího českého národa. *Tábory lidu* zasáhly české země od konce 60. let⁸⁸ 19. století a přetrvávaly až do konce 19. století. Několik z nich se odehrálo v blízkosti Vyškova a podpořilo tak Čechy ve snahách o počestění Vyškova.

Nyní se podívejme, jak přispěly události v monarchii na formování vztahů mezi Čechy a Němci ve Vyškově. Osobnosti města zajímající se o jeho historii, vzdálenou i současnou, se v první polovině 20. století těmito projevy nezaobíraly. Jak poznamenal regionální historik Vojtěch Procházka: „*Není naším úkolem popisovati průběh tohoto zápasu. Ještě žije mnoho pamětníků a jsou po ruce aspoň zlomkovité dokumenty, které dovolí podati spolehlivý*

⁸⁸ Vydání prosincové ústavy 1867 zvedlo vlnu nesouhlasu s rakousko-uherským vyrovnáním a české obyvatelstvo projevilo svůj nesouhlas na lidovém hnutí nazvaném *tábory lidu*. Největší vlna zasáhla české země od roku 1868–1871. Neměly jen politický charakter, ale korespondovaly se spontánními projevy českého nacionalismu. Agnew, H.: Symbol and ritual in czech politics in the era of the „tábory lidu“. In: Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století. Praha 2007, s. 331–342.

*obraz boje.*⁸⁹ Bohužel dnes jsou to jen opravdu zlomky, zachycující neucelený obraz národnostního boje.

Počátek zápasu mezi Čechy a Němci sledujeme na formování společenského života Vyškova, převážně v oblasti rozvoje spolkové činnosti za podpory již zmíněných postav šlechticů a kněží. Nejdůležitější postavení mezi nimi zpočátku zaujímaly spolky kulturní (*Čtenářsko-zpěvácký spolek Haná* vznikl 1863), hospodářské (*Okresní spolek hospodářský* založený 1863), záloženské. Spořitelní spolky podporovaly snahy českého živnostnictva a rolnictva. V roce 1870 převzala vedoucí postavení mezi záložnami a spořitelny *První kontribučenská spořitelna*.⁹⁰ Přispěla ke vzniku dalších hospodářských spolků. Za konkrétní projev těchto snah lze považovat založení slavkovského cukrovaru v roce 1872 (později snaha o vybudování rolnického cukrovaru v Nezamyslicích). Většina z nich však skončila neúspěchem. Na Moravě převládal jednolitý charakter formování nacionálních myšlenek. Zaměřoval se převážně na činnost pořádání kulturních akcí, činnost ochotnických divadel a čtenářsko-pěveckých vystoupení. Trvalo zhruba 20. let, než rovina kulturní nabyla politického rázu a došlo k nacionalizaci širších vrstev obyvatelstva.⁹¹ Německé obyvatelstvo mělo oporu na radnici a nebylo nuceno rychle zakládat německé spolky. K jejich vzrůstu došlo až v 80. letech, kdy měli Němci pocit ohrožení z české strany, a národnostní problematika se začíná vyostřovat. Vyškovští Židé podporovali německou spolkovou činnost (např. *Německý školní spolek*), ale i přesto si sami založili k povznesení vlastní židovské kultury *Židovský čtenářský spolek*.⁹²

⁸⁹ SOKA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 6, inv. j. 80.

⁹⁰ Padesát let městské spořitelny ve Vyškově. 1882 – 1932. Vyškov 1932, s. 1–3.

⁹¹ Tuto skutečnost potvrzují informace obsažené ve fondu Moravského místodržitelství–prezidia v MZA Brno. Např. MZA Brno, fond Moravské místodržitelství–prezidium, karton č.282, inv. j. 4162. Srov. Vyškovské noviny, ročník VI/1897, č. 17.

⁹² Sigmund Hofman, majitel textilní továrny a Gabriel Milchspeiser, členové Židovského čtenářského spolku a Německého školního spolku. SOKA Vyškov, fond Okresní úřad Vyškov, karton č. 9, inv. j. 146.

K většímu ovlivnění širších vrstev obyvatelstva sloužilo organizování táborů lidu. Snahy o svolání se projevíly okamžitě po vydání rakousko-uherského vyrovnání, nicméně veškeré tendence vedoucí k povolení byly na Vyškovsku zamítnuty v roce 1868. Jako první byl povolen tábor lidu u Nosálovic v roce 1871. 20. srpna 1871 se konala první velká manifestace za vyrovnání se s českou národností a proti centralistickým snahám rakouských vlád.⁹³ Další manifestace s nesouhlasnými postoji vůči německé nadvládě se stupňovaly v průběhu 90. let 19. století, kdy se národnostní boj ve Vyškově vyostřoval.

České obyvatelstvo si v 70. letech prošlo obdobím zvýšeného útlaku ze strany Němců,⁹⁴ protože se česká národní strana snažila získat pevnější pozice na Vyškovsku. Když v roce 1872 vznikl první politický spolek v Brně, řada občanů sympatizujících s národním proudem z Vyškova a okolí do něj vstoupila. Zásluhy na tom nesli rolníci a mlynáři z Vyškovska.⁹⁵ V roce 1874 dostalo toto hnutí nový impulz ke své působnosti a usilovalo získat správu města do svých rukou. Ve městě se usídlil *Dr. Ctibor Helcelet* z Brna a po období bezúčelné pasivity a nezájmu o dění, které se projevilo v letech 1878–1883, kdy Češi nezískali ani jedno místo ve třicetičlenném zastupitelstvu města, bylo jeho základní snahou vést český lid k volbám.⁹⁶ Roku 1883 ujednala česká strana kompromis a 9 z 30 členů získala do zastupitelstva.⁹⁷ Těžký úděl měla česká menšina na radnici a svůj boj orientovala zatím

⁹³ Nekuda, V.: c.d., s. 157. Informace o konání tohoto tábora lidu nebyly ve fondu Moravského místopředsedství v MZA Brno nalezeny a doplnily je informace z místopisu. Prvním dokladem o konání tábora lidu je ve stejném fondu až zmínka z roku 1873 o táboře lidu, který byl zamítnut a projevil se „pouze“ národnostní třenicí ve Vyškově (MZA Brno, fond Moravské místopředsedství–prezidium, karton č. 287, inv. j. 559).

⁹⁴ Vláda chtěla zlomit odpor českých politiků drastickými opatřeními. Pronásledován byl český tisk a byly likvidovány některé z českých spolků. Nejinak tomu bylo na Moravě. Tvrdá opatření napáchala škody zejména v oblasti podpory hospodářského ducha rolnictva zrušením a konfiskací majetku založen v Prostějově, Třebíči, Kroměříži, Vyškově a dalších. Začaly se ozývat hlasy vedoucí ke zpochybnění správnosti vedení pasivní rezistence na jednáních říšského sněmu a říšské rady. Janák, J.: *Morava v národním a politickém ruchu 19. století*. Brno 2007, s. 219–253.

⁹⁵ Nekuda, V.: c.d., s. 158.

⁹⁶ SOKA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 16, inv. j. 395.

⁹⁷ SOKA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha č. 4.

na zrušení vyučování v německém jazyce na školách a ke zřízení české školy.⁹⁸ V roce 1883 vznikla česká měšťanská škola, jenže Němci již o tři roky později dosáhli jejího zrušení.⁹⁹ Německá správa byla podporována předně německým Brnem a rakouskou byrokracií spolu s vyškovským jazykovým ostrůvkem. Po vzoru Prostějova, kde v roce 1892 zvítězilo české obyvatelstvo¹⁰⁰ a vyrvalo tak Němcům správu města z rukou, se zintenzivnila podpora českého drobného živnostnictva a z popudu *Karla Albrechta* byl založen *Klub českých živnostníků*¹⁰¹, vznikly první české noviny nesoucí název *Vyškovské noviny*. V roce 1893 dochází k prvnímu vyvrcholení boje. V neděli 28. srpna 1893 přepadli čeští mládenci skupinku německých výletníků, kteří provokovali české obyvatelstvo zpěvem protičeských písní.¹⁰² Byla to reakce na předešlou provokaci Čechů, když 21. srpna při tzv. *radhoštské slavnosti*¹⁰³ za účasti až 2000 osob převážně z českého venkovského prostředí Vyškova, kdy se přes zákaz německé radnice akce zúčastnili.¹⁰⁴ Tím si popudili Němci proti sobě okolní obce spolu s heslem: „*Žádný český venkovan neobtěžuj nikdy a ničím vyškovské Němce*“.¹⁰⁵ Do té doby spadá také velký soud s vyškovskými *odrodilými* hasiči, jenž byli obviněni pro neschopnost, „*pijanství*“ a otročení pro německou stranu redaktorem moravských listů *Čermákem*. Všechny žaloby pak vzali *odrodilci* zpět, když redaktor odmítl jakýkoliv smír.¹⁰⁶ Obecní volby z ledna 1895 začaly potvrzovat převahu českého obyvatelstva, které již při sčítání z roku 1900¹⁰⁷ čítalo 5334 Čechů, oproti 632 Němcům a připravilo si tak předpolí k zisku správy města.

⁹⁸ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha č. 4.

⁹⁹ Tamtéž, kniha č. 5.

¹⁰⁰ Prostějov, město a okres. Brno 1933, s. 17.

¹⁰¹ MZA Brno, fond Moravské místodržitelství–prezidium, karton č. 319, inv. j. 2041.

¹⁰² Tamtéž, karton č. 308, inv. j. 608.

¹⁰³ Tamtéž, karton č. 339, inv. j. 6387

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Moravské listy: svobodomyšlný časopis pro moravský lid. Ročník 5/ 1893, č. 63.

¹⁰⁷ SOkA Vyškov, fond Okresní úřad Vyškov, karton č. 163–166.

III.3 Vyvrcholení boje o počestění města Vyškova

Vrchol boje o počestění města klademe do poloviny 90. let 19. století až do roku 1903. Češi po odstoupení německého starosty zvolili prvního českého starostu města Vyškova, mlynáře *Aloise Součka*, po dlouhých dvou stoletích německé vlády na radnici. Vývoj v Třebíči, Prostějově¹⁰⁸ a dalších městech Moravy dodal Čechům ve Vyškově další sílu bojovat s německou správou na radnici, což potvrdilo sčítání lidu v roce 1900. Města Brno a Olomouc si musela na získání samosprávy do českých rukou počkat až do vzniku první Československé republiky, i když byla obklopena českým venkovským prostředím.¹⁰⁹ Brněnští Němci se až do vzniku republiky tvrdošijně bránili připojení okolních 22 obcí, kdy se z něj rázem stalo město s českou většinou.¹¹⁰ Vývoj měst pod německou správou je charakterizován různě. Převažují spíše negativní dojmy. Otázkou zůstává, do jaké míry je faktický přínos německé správy v 19. století skutečným přínosem, nebo je-li jen negativním hodnocením přínosu pod tíhou národnostního boje, kdy je odmítáno vše německé a naopak. Skutečný rozvoj modernizace měst se zastavit nedal a německá správa se snažila zabránit vzestupu českého obyvatelstva převážně po stránce kulturní. Z demografického hlediska byla jasná převaha Čechů, až na výjimky (Jihlava, Brno, Olomouc). Němci se jen snažili oddalovat nezadržitelný úpadek obyvatelstva hlásícího se k německému. První Československá republika jejich snahám učinila jasný konec. Zmiňme ještě jednu souvislost s vývojem Moravy. V letech 1899–1905 probíhala řada pokusů domluvit se na zásadách rovnoprávného soužití mezi českými a německými politiky. Politici dospěli sice k dohodě o vyrovnání v politické rovině (tzv. *moravský pakt*), ale na pole hospodářské to nemělo výraznější vliv.¹¹¹

¹⁰⁸ Město Prostějov bylo počestěno a zbaveno německé správy v roce 1892. Počátky boje o počestění taktéž spadají do oblasti kulturní a posléze politické angažovanosti českých obyvatel.

¹⁰⁹ Olomouc: město i okres, Národohospodářská propagace Československa. Brno 1931, s. 20–21.

¹¹⁰ Brno: město a okolí, Národohospodářská propagace Československa, Řada A, Sv. 19. Brno 1938, s. 1–10.

¹¹¹ MZA Brno, fond Moravské místodržitelství–prezidium, karton č. 2051.

Počínající úpadek německví ve Vyškově je doložen pomalu sílícím hospodářským vzestupem Čechů, projevujícím se konáním dvou živnostensko-průmyslových výstav¹¹² a jedné hospodářské výstavy.¹¹³ Tři výstavy na pomoc českým živnostníkům se setkaly s kladným ohlasem. Když se v roce 1896 konaly volby do silničního výboru a poprvé se zde prosadili Češi v čele s majitelem parního mlýna *Aloisem Součkem* vůči kandidatuře *Dr. Huberta Skutezkého*,¹¹⁴ byl to jeden z dílčích úspěchů k zisku samosprávy města do českých rukou. V hospodářské rovině se projevovalo heslo *Svůj k svému* a pomohlo českému lidu i k prosazení se při volbách do Obchodní a živnostenské komory Brno.¹¹⁵

Rok 1897 nabídl zajímavé střety mezi Čechy a Němci. Nejprve si na radnici německá strana proti vůli Čechů odhlasovala 20 čestných měšťanů,¹¹⁶ pak jim židovští majitelé sladovny *Milchspeiser* a *Katscher* zavdali příčinu k růstu další nespokojenosti tím, že verbovali voliče pro německou stranu.¹¹⁷ Žid *Pollak* přejetím chlapce na špitálském mostě¹¹⁸ také nenapomohl zrovna k nejvřelejším vztahům a všechny projevy nespokojenosti Čechů se odrazily na konaném táboru lidu „*u dvou lip u Vyškova*“ (v území obce Křečkovice) dne 12. září 1897.¹¹⁹ Řešily se zde otázky politického¹²⁰ a hospodářského

¹¹² Vyškovské noviny, ročník V/1896, č. 12.

¹¹³ Více viz: Katalog výstavy hospodářské, průmyslové a národopisné ve Vyškově v roce 1902.

¹¹⁴ SOKA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha 6–7.

¹¹⁵ Vyškovské noviny, ročník V/1896, č. 24.

¹¹⁶ SOKA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha 1. Více viz textová příloha Čestní občané města Vyškova.

¹¹⁷ Vyškovské noviny, ročník VI/1897, č. 11.

¹¹⁸ Tamtéž, č. 13. V té době se rozmohla mezi vyškovským židovským obyvatelstvem obliba v jízdě na kole a každý Žid na bicyklu byl pak automaticky považován za člověka s úmyslem přejet Čecha.

¹¹⁹ Tamtéž, č. 17. Srov.: MZA Brno, fond Moravské místodržitelství–prezidium, karton č. 334, inv. j. 5637. Táboru lidu se účastnilo až na 5000–6000 lidí z města Vyškova a jeho okolí. Mluvčími v otázkách hospodářských a politických byli J. Pokorný a K. Martínek. Dr. Jan Venhuda zaměřil svůj projev na problematiku zbudování a potřeby českého středního školství ve Vyškově a nezapomenul zdůraznit heslo *Svůj k svému a vždy dle pravdy*.

charakteru. Troufalost Němců se opakovala o rok později, když se snažili dosáhnout jmenování 1000 čestných měšťanů, ale po desetihodinovém vyčerpávajícím projevu *Karla Albrechta*, byl pokus zmařen.¹²¹ Brněnský deník *Tagesbote aus Mähren und Schlesien* o těchto událostech celou dobu mlčel, obdobně jako další noviny na Moravě. Důvodem jmenování čestných občanů byl fakt, že jim umožňoval účastnit se voleb do městské samosprávy, a výrazně by tak přispěl k zisku obecní samosprávy německým obyvatelstvem.¹²² Před volbami přinášely *Vyškovské noviny* agitační a protiněmecké články téměř v každém vydání. V podstatě byly namířeny vůči *odrodilcům* spojených se Židy, jejichž „..., *osud strany odrodilců vyškovských jest spečetěn. Jest to strana umírající.*“¹²³ Následně se obrátily a apelovaly na c. k. úřednictvo. „*C. k. úřednictvo, jako živel mezi neb nad stranami stojící, jest povinno již dle svého povolání a ve prospěch státu k tomu působiti, by poměry nepřirozené přestaly a aby v městě našem nastaly poměry přirozené, aby nastal klid a pokoj, jichž zubožené město naše zapotřebí má více než každé jiné a jsou vedeno pravým taktem, najde způsob, jakým dá státu, co patří státu, a národu, co patří národu.*“¹²⁴

Listopad roku 1899 přinesl zajímavý výsledek obecních voleb pro město Vyškov:¹²⁵

- I) V 1. a 3. sboru zvolí každá strana svých 10 členů výboru a 5 náhradníků a sice s 1 sborem své kandidátky německá strana, v 3 sboru však česká. V prvním sboru zdrží se česká strana a třetím německá.

¹²⁰ V Rakousko-Uhersku proběhla v roce 1897 pod vlivem obavy z nacionální vlny posledního desetiletí volební reforma. Rozšířila volební právo zavedením všeobecné páté volební kurie. František Josef I. tím sledoval odpoutání od nacionálních rozporů a příklon k hospodářsko-sociálním problémům. Očekávaný efekt to ovšem nepřineslo.

¹²¹ *Vyškovské noviny*, ročník VII/1898, č. 5.

¹²² *Tamtéž*, ročník VIII/1899, č. 16.

¹²³ *Cit.d.:* *Vyškovské noviny*, ročník VIII/1899, č. 8.

¹²⁴ *Tamtéž*, č. 9.

¹²⁵ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha č. 7.

- II) V 2 sboru zvolí veškerí k volbě se dostavivší voličové 6 členů výboru a 3 náhradníky z české strany a 4 členy a 2 náhradníky z německé.
- III) Starosta a dva radní budou náležeti straně německé, tři radní však, mezi nimiž i první radní jako náměstek starosty české straně.
- IV) Do všech sborů a všech korporací, do kterých obecní výbor volí, zvolí obě strany stejný počet členů.
- V) Co se týče místní školní rady, postarají se obě strany o to, aby počet volených členů rozmnožen byl na 6 a potud pokud místní rada pravidelným způsobem doplněna nebude, budou dva nově zvolení členové zvoleni z české strany. Budou však obě strany stejným počtem zastoupeny.
- VI) Obě strany zavazují se, že budou jednati věcně a že budou projednávatí jen záležitosti pro celou obec užitečné.

Toto usnesení bylo voličům druhého sboru předloženo 6. listopadu 1899 a schváleno.¹²⁶ Ve *Vyškovských novinách* se objevovaly články nad rozpačitým výsledkem. Uvažovalo se, zda bylo nutné přistoupit opět ke kompromisu nebo raději zvolit cestu boje. Důvody, které patrně s tímto rozhodnutím souvisely, byly následující: právě výsledek ve druhém sboru byl nejistý. Po odečtení 5 zemřelých voličů zůstalo ve druhém sboru 171 voličů, 80 Čechů a 91 Němců. Z Němců bylo 27 čestných měšťanů a záleželo na tom, kolik se jich hlasování nezúčastní. V tomto směru česká strana nevěděla, kolik z německých voličů se nedostaví k volbě. Proto se pravděpodobně řídili příslovím: „*lepší vrabec v hrsti, než-li holub na střeše.*“¹²⁷ Brněnský *Tagesbote* přinesl zprávu dne 7. listopadu 1899: „*Boj o Vyškov byl volebním dohodnutím, které dne 5. t. m. mezi tamějšími Němci a Čechy ujednáno bylo, rozhodnut ve prospěch Čechů. Němci vzdali se tím dobrovolně vlády nad městem, jelikož Čechům 16 členů výboru, sobě však jen 14 ponechali. Do městské rady vyšlou Češi 3 a Němci 2 členy. Vyškovští Němci obětovali s opravdovým sebezapřením národnostnímu míru kus německé državy.*“¹²⁸ K dohodě dospěli: Němci – Dr. Josef Svoboda

¹²⁶ Vyškovské noviny, ročník VIII/1899, č.21–22.

¹²⁷ Tamtéž, č. 22–23.

¹²⁸ Cit. d.: Tagesbote aus Mähren und Schlesien, ročník 49/1899, č. 254.

(starosta), *Ferdinand Dittrich starší, Sigmund Hofmann*; Češi – *Dr. Ctibor Helcelet, Karel Albrecht, Jan Souček*. Ještě jeden důvod mohlo mít rozhodnutí, ke kterému došly obě strany. Kdyby totiž Češi uspěli i ve druhém sboru, německá strana by podala námitky a dovolání až ke správnímu dvoru. Po celou dobu existence sporu by zasedalo na radnici zastupitelstvo ve starém složení. Češi si museli na svého prvního starostu počkat další čtyři roky.

Do popředí se stále více dostávalo Palackého heslo „*Svůj k svému a vždy dle pravdy*.“ Ve Vyškově a okolí byli čeští lidé nabádáni, aby nakupovali u českých obchodníků. Němci situaci využili a obrací ke stejné agitaci, aby Němci nakupovali u svých. Projevy ekonomického nacionalismu rozdmýchávaly i *Vyškovské noviny*, kdy se objevovaly palcové titulky s hesly *Svůj k svému a Kupujte u svých*. Mezitím se stupňoval antisemitismus vůči Židům ve Vyškově¹²⁹, což odráželo nálady v celé Evropě, včetně předsudků o židovském sionistickém hnutí.¹³⁰ Boj o město se nadále stupňoval zejména v otázkách a touze českého lidu na vlastní české reálné gymnázium. Některé z požadavků byly formulovány na táboře lidu „*u dvou lip u Vyškova*“ roku 1897. Díky vyslyšení a schválení všech snah, za kterými stál opět *Dr. Ctibor Helcelet* – předseda Gymnasijní matice, došlo ke vzniku soukromého gymnázia a pro školní rok 1899/1900 bylo přijato 121 žáků. Pro velkou podporu a výsledky voleb se na radnici rozhodli ke stavbě nové, reprezentativní budovy v roce 1901, která byla dokončena 15. července 1902.¹³¹ K slavnostnímu završení postavení gymnázia byla naplánována

¹²⁹ *Vyškovské noviny*, ročník IX/1900, č. 8–10.

¹³⁰ Dreyfusova aféra zasáhla a destabilizovala francouzskou Třetí republiku. Židovský důstojník Alfred Dreyfus byl obviněn ze špionáže pro německé císařství. Byl obviněn, nakonec zproštěn viny a rehabilitován. Vše bylo založeno na falešných důkazech a na jeho obranu se postavila řada osobností v čele s Emilem Zolou. Obdobou francouzského antisemitismu byl proces s Leopoldem Hilsnerem v Čechách, obviněným z vraždy Anežky Hružové. Zasáhl tak společnost na prahu napjatých německo-českých vztahů, v období vrcholícího národnostního boje a rozpoltil navíc společnost na dvě strany. Proces byl doprovázen protižidovskou i prožidovskou kampaní. Na obranu Hilsnera se postavil sám Tomáš G. Masaryk.

¹³¹ Zlámal, V.: c.d., s. 15–16.

hospodářsko-průmyslová výstava krajinská ve Vyškově v srpnu 1902.¹³² Organizoval ji *Klub českých živnostníků* a *Hospodářský spolek vyškovský* ve Vyškově na památku otevření nové budovy českého gymnázia a k desetiletému výročí klubu.

Začátkem roku se projevoval ve městě znovu boj o obecní volby. Nečekanou událostí se stalo odstoupení v březnu 1903 *Dr. Svobody* z postu starosty města Vyškova.¹³³ Po jeho rezignaci se čeští zástupci s většinou obecního výboru shodli na zvolení prvního českého starosty, pana *Aloise Součka*.¹³⁴ O rok později se dne 17. června 1904 se navíc objevil v novinách¹³⁵ agitační list povolávající český lid ke splnění své národní volební povinnosti. Sčítání lidu z roku 1900 dalo Čechům jasný vzkaz, že má již naprostou převahu mezi obyvatelstvem. Přistoupili opět k obecním volbám. „*Prapor červeno–bílý zavlál dne 24. června předpolednem s věže radniční, hlásaje městu a okolí, že volby do obecního zastupitelstva města Vyškova jsou ukončeny, a že barvou radnice a města jest pro vždy barva červená a bílá.*“¹³⁶ Tento prapor se stal symbolem vítězství českého obyvatelstva nad německo-židovsko-odrodileckými snahami. České obyvatelstvo „..., *manifestovalo před celou veřejností, že Vyškov nikdy nebyl městem německým, takovým že byl pouze nátěr zevnější, po jehož očištění, objevilo se zdravé, české jádro.*“¹³⁷ Brněnský *Tagesbote* komentoval vítězství a ztrátu Vyškova slovy: „*Zuřiví Čechové, dostavivše se kompromisem na radnici vytkli sobě za cíl počestiti Vyškov, který až do těchto dob byl úplně německý. Zuřivost jejich dokázala, že Dr. Svoboda vzdal se úřadu starostenského. Němci jsou činitelem s nímž nutno počítati a přes nějž nejde dojíti k dennímu pořádku.*“¹³⁸ Za projevy nesouhlasu či nenávisť vůči českému zastupitelstvu se považovaly drzé provokace ze strany vyškovského cukrovaru. *Hubert Skutecký* a *Gustav Skutecký* vždy

¹³² SOKA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha 8.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Vyškovské noviny, ročník XIII/1904, č. 12.

¹³⁶ Cit.d.: Vyškovské noviny, ročník XIII/1904, č. 13.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Cit.d.: Tagesbote aus Mähren und Schlesien, ročník 54/1904, č.295.

prohlašovali, že politiku nedělají a že se do obecních věcí nevměšují. Bohužel různými podpurnými kroky německých spolků, německé školy a spolčením s *Milchspeiserem* a *Hofmannem* potvrzují pravý opak. Tím se otevřel prostor novým sporům a střetům mezi českým a německým obyvatelstvem. Většina zaměstnanců byla české národnosti a oblast školské otázky nabízela místo k novým rozepřím.

Česká většina se snažila pečovat o hmotné i duševní blaho veškerého obyvatelstva. Zřídila gymnázium, české měšťanské školy, osvětlení, kanalizaci a další rozvoj města. Veskrze hodnotila německou vládu ve městě negativně a moc zásluh jí nepřipisovala. Německé vládě však nelze upřít stavební ruch, zavedení železnice do Vyškova roku 1868/1869, založení městských sadů, regulaci řeky Hané a jiné. Po ovládnutí městské samosprávy směřoval vývoj národnostní problematiky do oblasti kulturní, především spolkové a školské činnosti. Český lid se zaměřoval právě na školství a hospodářské spolky,¹³⁹ které by mu pomohly zlepšit jeho situaci oproti německo-židovským podnikům ve Vyškově a okolí. Češi uváděli, že německo-židovské obyvatelstvo na vzdělání nikdy nešetřilo a hledáním skulinek v hospodářské oblasti se dostalo na čelní místa ekonomického rozvoje. Z těchto důvodů si pak mohli dovolit lépe financovat snahy vlastních sympatizantů, a tak se udržet dlouho u moci.

III.4 Doznívání národnostního boje o město

Dlouho trvalo německo-židovskému obyvatelstvu, než se dokázalo smířit s porážkou, kterou utrpělo ztrátou radnice. Všechny tyto snahy o znovuzískání částečného vlivu vzaly za své vznikem první Československé republiky. S jejím zrodem skončily boje o počestění měst. I když české obyvatelstvo získalo v roce 1903 českého starostu a následně znovu v roce 1904 v nových obecních volbách převahu nad převládajícím umělým němectvím ve Vyškově, různé spory a akce na protest proti nastalému stavu neutuchaly. Zdrojem

¹³⁹ Vyškovské noviny, ročník XIII/1904, č. 14.

a podporou se jim stal německý cukrovar *Der Drnowitzer Zuckerfabrik Offermann a spol.* a *Hanácká sladovna* v židovských rukou. Poslední zprávu o výrazném projevu nespokojenosti z německé strany máme z 20. let 20. století.¹⁴⁰

Do vzniku prvního světového konfliktu se odráží nálada mezi českým a německým obyvatelstvem v míře, kterou jsme mohli zaznamenat před vrcholícím zápasem o vyškovskou radnici. Němectví města směřovalo k podpoře vyškovského jazykového ostrůvku a většina z protestních akcí se udála právě v těchto vesnicích. Vedle samotných akcí Čechů a Němců se projevoval židovský antisemitismus. V roce 1906 se objevila řada protižidovských plakátů vesměs tam, kde existovala větší či menší židovská náboženská obec. Zasáhla jak židovská centra (Boskovice, Brno), tak i menší obce (Vyškov, Slavkov u Brna) a lze hovořit o působnosti na celé Moravě.¹⁴¹ Snahy vycházely ze strany *Katolického spolku českého rolnictva na Moravě*, který tento plakát vydal a nabádal český lid ke spolupráci: „*Křesťanský lide! Plň heslo svůj k svému! Nehřeš sám proti sobě, nezanášej peněz cizákům a nedělej dluhův u židů!*“¹⁴² a žádal hejtmanství v Boskovicích, aby byl plakát uveřejněn v blanenském, boskovickém a kunštátském okrese. Než se mu dostalo odpovědi, plakát se objevil na několika místech Moravy. K nabádání hospodářské samostatnosti a soudržnosti se přidal Vyškov s bojkotem židovských obchodníků v celém svém okrese.¹⁴³ Sílily tedy tendence o hospodářskou samostatnost Čechů nejen ve Vyškově, ale i v rámci Moravy.¹⁴⁴ Po vzoru a výsledcích, které se zde odehrály – zisk obecní samosprávy v Prostějově, Vyškově a dalších, se probouzela síla v ostatních místech poněmčených oblastech. Z konference českých minorit jasně vzešel požadavek obecních samospráv do českých rukou. Problémem byl ovšem fakt,

¹⁴⁰ Reakce na projev německé poslankyně a poslanců ve sněmovně. SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, karton č. 77.

¹⁴¹ MZA Brno, fond Moravské místodržitelství–prezidium, karton č. 372, inv. j. 499.

¹⁴² Cit. d.: Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž, karton č. 372, inv. j. 2452.

¹⁴⁴ Tamtéž, karton č. 373, inv. j. 5270.

že německé obyvatelstvo mělo v příhraničních oblastech (Teplicko, Litoměřicko, Roudnicko, atd.) skutečnou demografickou převahu.¹⁴⁵

Konec prvního desetiletí v celém Předlitavsku znamenal dobu převládajícího národnostního boje. Tam, kde již český duch zvítězil, se zaměřilo německé obyvatelstvo na různé protiakce. Ve vyškovském okrese v roce 1909 došlo k přepadení Čechů u německé obce Komořany. *„Dne 5. t.m. v neděli večer vraceli se účastníci slavnosti vyškovské po silnici císařské k Nov. Rousínovu. Na místech, kde ústí silnice okresní na císařskou, byli přepadeni jak Sokolové, tak i Orlové lidmi z Komořan číhajícím za stromy a ve příkopech, byli zraněni kamením, ba také z revolverů se po nich střílelo a to nejenom po těch, kteří v povozech jeli a jímž koně zadrženi byly, ale i cyklisté a pěší způsobem zákeřnicím ztýráním byli.“*¹⁴⁶ Jednalo se o odvetnou akci německých obyvatel vyškovského jazykového ostrůvku za českou slavnost ze dne 29. srpna v Novém Rousínově. Už zde jim bylo vyhrožováno, že budou přepadeni a zbyti u Komořan. Další akce tentokrát ze strany českého obyvatelstva na sebe nenechala dlouho čekat. Dne 12. září se konala v Čechyni německo-nacionální slavnost k znovuotevření mateřské školky. *„Slavnost konala se pod vedením paní Himmelové na návsi a měla na 200 českých pozorovatelů z Nového Rousínova. Nacházelo se tam 6 četníků k udržování klidu, protože Češi ji narušovali. Ale až nápadně četníci nadržovali české straně. Žádáme o nestranné vyšetřování četníků, kteří své úřední povinnosti tak hrubě překročili, k odpovědnosti a dáti je ihned z trestu do jiných okresů přesaditi a to tím více, jelikož tito četníci již od drahé doby zcela otevřeně a nejhrubším způsobem pracují proti Němcům jazykového ostrova vyškovského.“*¹⁴⁷ Jelikož byl německý jazykový ostrůvek pod vlivem německého cukrovaru, nelze vyloučit, že se na akcích vůči českému obyvatelstvu podíleli i někteří němečtí zaměstnanci (např. *Edmund Gross*). Máme však potvrzené jiné informace. Němečtí a židovští podnikatelé se snažili udržet částečný vliv prostřednictvím svých zaměstnanců tím, že je nutili, aby

¹⁴⁵ Tamtéž, karton č. 381, inv. j. 9188.

¹⁴⁶ C.d.: Tamtéž, karton č. 385, inv. j. 7438.

¹⁴⁷ C. d.: Tamtéž, karton č. 386, inv. j. 9989.

posílali své české děti do vyškovské německé školy i přes prohraný boj o radnici a ztrácení vlivu na dění ve městě. Jeden z majitelů *Hanácké sladovny Gabriel Milchspeiser* v několika provoláních spolu s dalšími Němci a Židy z Vyškova apeluje na české obyvatelstvo: „*Neslyšte tedy na výhružky, že se Vám Vaše děti, nepošlete-li je do ryze české školy, odcizí, že se poněmčí, a že za německé držány budou!*“¹⁴⁸ Články *Vyškovských novin* od roku 1900 přináší pravidelně informace z dění v německé škole, kde vyjmenovává Čechy, kteří se zalekli i po vyhraném boji posílat děti do české školy. Bohužel fakt, že byli zaměstnanci podniků, sehrával při rozhodování českého lidu velkou roli. I to je však důkaz toho, že se německé a židovské obyvatelstvo cítilo být ve svých pozicích ohroženo.

V období první světové války ustupovaly otázky národnostní do pozadí. Z článků a pramenů neshledáváme, že by bujely předválečné rozmršky. Velkým zásahem do života města byl bezesporu ničivý požár města v roce 1917¹⁴⁹, který na čas překryl problematiku národnostních vztahů. Po válečné epizodě snahy českých obyvatel dostoupily vrcholu v podobě vzniku první Československé republiky. 20. léta 20. století se staly symbolem posilování českého národa, což se nejvíce odrazilo v budování českého školství v německých oblastech. Projevily se také nedostatky první Československé republiky, obzvláště v otázkách hospodářských. Obecní vyškovské hospodářství se nalézalo v krizi a továrny ve městě zachvátily stávky (cukrovar, pivovar se sladovnou). Město se vzpamatovalo z ničivého požáru až v roce 1921.¹⁵⁰ Citelně ubylo obyvatel – od posledního sčítání obyvatel činil rozdíl 730 lidí. Ve městě po dlouhé době ukončila svoji činnost řada firem, předně textilní továrna *Sigmunda Hofmanna* zaměstnávající v dobách největšího rozkvětu na 300–500 dělníků.¹⁵¹ Přesto však můžeme vysledovat jeden případ, kdy se projevila německá protičeská nálada. V roce 1926 podala

¹⁴⁸ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 16, inv. j. 395.

¹⁴⁹ Procházka, R. – Mikulka, R.: *Osudové okamžiky. Vyškov 1917 - katastrofální požár proměnil jihomoravské město ve spáleniště a hromadu sutin.* Česká televize. 2001.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ *Compass (finanzielles Jahrbuch) für Oesterreich – Ungarn 1913, III/1,2.* Wien 1912.

městská rada protest proti chování německé poslankyně v prosinci 1925. „*Německá žena – poslanec – ztvrdivši slib věrnosti Československému státu podáním ruky ministerského předsedovi Dru. Švehlovi, vyzývavě utírá si ruku, pošpiněnou dotekem se tím krvavé urážky všeho českého lidu v jeho representantu ministerském předsedovi – poslanci němečtí zpěvem velezrádné písně ruší na místě slib věrnosti našemu státu právě složený, hlásajíce celému světu, že je jim Deustchland nad Československou republiku.*“¹⁵² Tento čin německých poslanců vzbudil v německém obyvatelstvu Vyškova sympatie projevující se v urážlivém chování (slovní nadávky, zpěv písní proti republice, atd.) Němců ve Vyškově vůči českému obyvatelstvu.¹⁵³ Tyto projevy brzy utichly a v podstatě se nepřenesly do roviny fyzického napadání, nicméně na jistou chvíli rozjitřily staré rány boje o počestění města v době, kdy pamětníků boje o radnici bylo v té době ještě dost.

Boj o počestění města nadobro utichá s koncem 20. let 20. století a české obyvatelstvo s německým zase na krátkou chvíli žije v poklidu. Končí tím jedna z důležitých kapitol Vyškova, která postupem času a doby skončila v zapomnění. Sledovali jsme zde vývoj vztahů českého a německého obyvatelstva. Počátky národnostního boje spadají do 60. let 19. století a odehrávaly se v rovině kulturní. Přes spolkový život se postupem 20. let radikalizovali v nacionální otázku a zaměřovaly se na zisk obecní samosprávy do českých rukou. Když české obyvatelstvo dosáhlo svého cíle, objevila se nespokojenost a rozhořčení nad tímto stavem z německé strany. Demografický vývoj podal odlišný obraz skutečnosti, přičemž situace v hospodářské otázce je opět jiná.

¹⁵² SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, karton č. 77.

¹⁵³ Tamtéž.

IV. Vyškovská samospráva

Vyškov, jakožto sídlo okresního úřadu, se stal velmi brzy kulturním, hospodářským a úředním centrem rozsáhlého politického okresu. Náležely k němu tři soudní okresy: slavkovský, bučovický a vyškovský. Příznivá poloha dala městu dobré podmínky pro rozvoj obchodu a průmyslu (textilní a zemědělský). Německá správa byla podporována habsburskou byrokracií, německými hospodářskými podniky i blízkostí německého Brna. V letech 1890–1903 dochází pomalu k obratu ve prospěch českých obyvatel, zejména díky dlouholeté usilovné a intenzivní práci *Dr. Ctibora Helcelety*. Za pomoci dalších Čechů (*Alois Souček, František Teplý*, atd.) pomalu získávali podporu mezi dalšími českými vrstvami obyvatel, a proto roku 1903 zvítězili v obecních volbách.

IV.1 Obecní volby

Kdo se počítal ve Vyškově za ony komunální elity? Jakým způsobem probíhaly volební boje ve Vyškově? První obecní volby se obdobně jako ve většině dalších měst v celé monarchii uskutečnily v roce 1850. Od této doby stál v čele města německý starosta *Alois Bunsch* (původně pošt mistr), který bez přestávky ve své funkci působil až do roku 1871. Spolu s 2 radními a 24 členným výborem představovaly nově vzniklé komunální elity a měly zodpovědnost za rozvoj a fungování města. Veškeré písemnosti a související agenda úřadu se od roku 1850 až do roku 1895 vedla v německém jazyce. Od 1. ledna 1865 byl dle návrhu *Dr. Josefa Adamčíka* tištěný česko-německý jednací řád.¹⁵⁴ Teprve po roce 1895 zaznamenáváme prvotní pronikání českého jazyka do písemností úřadu. Od roku 1901 je úředním jazykem čeština.¹⁵⁵ *Alois Bunsch* ve svém úřadu setrval v podstatě s neměnným obecním výborem až do roku 1871, kdy jej v čele města vystřídal jeho dlouholetý kolega z německého tábora *Josef Ratschizky*. Ten měl

¹⁵⁴ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, karton č. 53, inv. j. 723.

¹⁵⁵ Tamtéž, fond Archiv města Vyškova, karton č. 101, inv. j. 1632.

k dispozici 7 radních a 30 členů výboru.¹⁵⁶ Ten ve svém úřadu setrval až do poloviny 80. let 19. století, kdy jej na jedno volební období vystřídal *Franz Kranß*. Jelikož náhle zemřel, do úřadu místo něj byl zvolen *Moritz Slezacek*. Všichni pocházeli z původního obecního výboru z roku 1850. Ve svém funkčním období *Moritz Slezacek* setrval od roku 1885 až do roku 1894, kdy se začínají do výhradně německého osazenstva obecního výboru dostávat čeští zástupci, z řad drobných zemědělců (*Alois Kleveta z Dědic, František Jáchymek z Křečkovic*), řemeslníků, ale také formující se české vyškovské honorace (*Dr. Ctibor Helcelet, Mudr. Jan Venhuda*). Němci podporovaní hospodářsky silnými německo-židovskými podniky si však udrželi v roce 1894 nadále silnou pozici a prvně zvolení čeští zástupci tak neměli zcela žádný vliv na fungování a výkon obecní samosprávy. Starostou byl v roce 1894 zvolen *Ferdinand Dittrich* a ve své funkci setrval po jedno volební období. Do této doby nemáme kromě archivních zpráv žádné souvislé informace z tisku, které by podaly výklad o volebním boji a agitaci ve Vyškově, zda-li vůbec nějaký existoval. V roce 1899, kdy se již vyostřovala národnostní problematika, byl po dohodnutém formálním vítězství německé strany zvolen *Dr. Josef Swoboda* do čela města. Ale české obyvatelstvo se již začalo významně podílet na fungování městské správy a upevnilo si tak pozici pro příští volby. *Dr. Josef Swoboda* byl prvním a zároveň posledním zástupcem ze židovské obce, který byl starostou. V listopadu roku 1899 se proto výsledek odrazil na dohodě Čechů a Němců takto:¹⁵⁷

V prvním sboru byli jen Němci:

<i>František Adametz</i>	<i>Gustav Derka</i>
<i>Salomon Alt</i>	<i>Sigmund Hoffmann</i>
<i>Alois Boda</i>	<i>Josef Oharek</i>
<i>Dr. Ing. Buxbaum</i>	<i>Ferdinand Straka</i>
<i>Antonín Derka</i>	<i>Antonin Wrana</i>

Ve druhém sboru bylo 6 Čechů členů výboru a 3 náhradníci: 4 členové Němci a 2 náhradníci. Z české strany byli ve druhém sboru:

<i>Dr. Ctibor Helcelet</i>	<i>Jan Lang st.</i>
----------------------------	---------------------

¹⁵⁶ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, karton č. 53, inv. j. 75.

¹⁵⁷ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha č. 7.

Jan Hon
Arnold Janda

Josef Šich
Alois Vyškovský

za německou stranu: *Leopold Boda*
Ferdinand Dittrich st.
Antonín Höschmann
Dr. Josef Swoboda

Ve třetím sboru byli jen Češi:

Karel Albrecht
Dr. Josef Hora
Ferdinand Lorek
František Lorek
Alois Souček

Jan Souček
Jan Strnad
Dr. V. Skřivánek
Dr. Jan Venhuda
František Vrtílek

Po dohodě mezi českými a německými zástupci byl za starostu zvolen Němec *Dr. Josef Swoboda* a jeho náměstkem Čech *Jan Strnad*. Mnohokrát prolétlo Vyškovskými novinami, zda bylo nutné přistoupit k volebnímu kompromisu.¹⁵⁸ V březnu 1903 došlo k velmi zvláštní a neočekávané situaci. *Dr. Josef Swoboda* rezignoval na starostenství.¹⁵⁹ Češi si tak zvolili do doby řádných voleb za starostu mlynáře *Aloise Součka*. Mezitím se ve Vyškovských novinách stupňuje agitační tlak na české voliče, aby přišli a volili české zástupce.¹⁶⁰ Proto byli při obecních volbách zvoleni:¹⁶¹

starosta: *Alois Souček*

členy městské rady: *Karel Albrecht, Arnold Janda, Antonín Höschmann, Jan Strnad, Josef Šich*

členové obecního výboru:

František Adametz

Dr. Ctibor Helcelet

Dr. V. Skřivánek

¹⁵⁸ Vyškovské noviny, ročník VIII/1899, č.22–23.

¹⁵⁹ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha č. 8.

¹⁶⁰ Vyškovské noviny, ročník XII/1903, č. 12. Srov.: Hlasy z Hané, ročník XXII/1903, č. 7, č. 16.

¹⁶¹ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha č. 8.

<i>Salomon Alt</i>	<i>Sigmund Hoffmann</i>	<i>Jan Souček</i>
<i>Alois Boda</i>	<i>Jan Hon</i>	<i>Ferdinand Straka</i>
<i>Leopold Boda</i>	<i>Dr. Josef Hora</i>	<i>Dr. Josef Swoboda</i>
<i>Dr. Ignác Buxbaum</i>	<i>Jan Lang st.</i>	<i>Dr. Jan Venhuda</i>
<i>Antonín Derka</i>	<i>Ferdinand Lorek</i>	<i>František Vrtílek</i>
<i>Gustav Derka</i>	<i>František Lorek</i>	<i>Alois Vyškovský</i>
<i>Ferdinand Dittrich</i>	<i>Josef Oharek</i>	<i>Antonín Wrana</i>

Mezi členy výboru se objevuje řada německých a židovských původních představitelů obce. Ovšem po roce 1900 se ve sčítání lidu nastala zajímavá proměna a řada českých jmen původně se hlásících k německé obcovací řeči se přiklonila na českou stranu a umožnila tím zvítězit Čechům na radnici.¹⁶² Od této doby měli Češi pevně v rukou správu Vyškova. Objevuje se zde také řada jmen, např. *Dr. Jan Venhuda*, který byl „výtvorem“ snah agitátorů z řad Čechů, jako byli *Alois Kleveta* či *Dr. Ctibor Helcelet*. Zde vznikla nová základna osobností a postav vzešlých z národnostních snah, která se začala podílet na správě města a jejichž ideály se realizovaly až do 30. let 20. století. Další volby se uskutečnily ve Vyškově roku 1907 a obešly se bez vyostřených agitačních snah (nemáme o ní zprávy z novin). Starostou byl opět zvolen mlynář *Alois Souček*, ale ze zdravotních důvodů se této funkce v roce 1910 vzdal.¹⁶³ Pro zbývající volební období byl do funkce jmenován starostou *Karel Albrecht*. Členy městské rady se staly: *Karel Albrecht*, *Arnold Janda*, *Jan Hon*, *Dr. V. Skřivánek*, *Josef Šich*. Za členy obecního výboru zvoleni:¹⁶⁴

<i>František Bednařík</i>	<i>Ferdinand Lorek</i>	<i>Antonín Bezděk</i>
<i>František Lorek</i>	<i>Václav Brychta</i>	<i>Antonín Novotný</i>
<i>Julius Dorazil</i>	<i>Albert Ohlídál</i>	<i>Eduard Dohnal</i>
<i>Josef Pokorný</i>	<i>Eduard Genža</i>	<i>Jan Sponar</i>
<i>Jan Grepl</i>	<i>Jan Souček</i>	<i>Václav Grepl</i>
<i>Josef Straškraba</i>	<i>Dr. Josef Hora</i>	<i>František Teplý</i>

¹⁶² SOkA Vyškov, Okresní úřad Vyškov, karton č. 163–166, inv. j. 626.

¹⁶³ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha č. 9.

¹⁶⁴ Tamtéž. Srov.: Vyškovské noviny, ročník XIX/1910, č. 12–13.

Koudelka Florián

Matouš Varla

Jan Lang st.

Jan Lang ml.

František Vrtílek

Antonín Vyškovský

Karel Albrecht ve funkci starosty dlouho nezůstal. Po jeho náhlém úmrtí 26. června 1911 byl novou volbou do čela obce dosazen 5. července 1911 *Dr. Jan Venhuda*.¹⁶⁵ Starostou byl až do roku 1923 a musel obec vést za dosti neblahých okolností – první světová válka a požár města Vyškova v roce 1917. Vedle něj v zastupitelstvu obce však působila řada schopných a podnikavých lidí z řad vyškovských drobných živnostníků, obchodníků a podnikatelů, kteří se snažili pomoci i finančními obnosy na obnovu poničenému Vyškovu.¹⁶⁶ Za velmi schopného byl považován nájemce vyškovského pivovaru *Arnold Janda* či obchodník a tiskař *Jan Hon*. V roce 1911 byli tedy za členy městské rady zvoleni: *Jan Hon, Arnold Janda, Ferdinand Lorek, Dr. V. Skřivánek, Josef Šich*.¹⁶⁷ V podstatě nezměněná městská rada dostala znovu důvěru, neboť se zasloužila o hospodářský a stavební rozvoj města. Vznik nových obytných čtvrtí spolu s budováním „moderní“ městské infrastruktury byla napříč obyvateli přijímána vesměs kladně.¹⁶⁸ Členy městského zastupitelstva se tak stala řada dříve zvolených zastupitelů.¹⁶⁹

Antonín Bezděk

Jan Lang ml.

Václav Brychta

Josef Lulay

Václav Fryč

František Macalík

Eduard Dohnal

Vojtěch Obhlídal

Julius Dorazil

František Obzina

Jan Grepl

Václav Grepl

Jan Sponar

Antonín Šteffel

Rudolf Hirš

František Teplý

Florián Horut

Matouš Varta

Florián Koudelka

Dr. Jan Venhuda

Jan Klein

František Vrtílek

Jan Lang st.

Antonín Vyškovský

¹⁶⁵ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha č. 10.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha č. 10. Srov.: Vyškovské noviny, ročník č. XX/1911, číslo 12.

¹⁶⁸ Jednalo se o nově budovanou vilovou čtvrť mezi městem a vlakovým nádražím.

¹⁶⁹ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha č. 10.

Volby v roce 1911 byly poslední volby provedené podle rakouských zákonů, kde aktivní volební právo bylo založeno na poplatnosti. Vznikem Československé republiky se vytvořil nový volební systém na základě všeobecného a přímého hlasovacího práva s poměrným zastoupením. Volba prvního městského zastupitelstva se konala podle zákona ze dne 31. ledna 1919 č. 75 Sb. zákonů dne 15. července 1919. Výsledek voleb byl tento:¹⁷⁰

Zapsaných voličů do voličských seznamů bylo	3110
celkem volilo	2812
neplatných hlasů	23
volební číslo bylo	77
počet mandátů obecního zastupitelstva	36

Voleb se zúčastnily tyto strany:

Čs. národní demokracie	1192 hlasů – 15 mandátů
Čs. strana lidová	683 " – 9 "
Čs. soc. demokratická strana dělnická	677 " – 9 "
Čs. strana socialistická	260 " – 3 "

Zvoleni byli:

starosta: *Dr. Jan Venhuda* – městský lékař

I. náměstkem: *Eduard Dědek* – kontrolor

II. náměstkém: *Dr. Luděk Krupka* – advokát

členy městské rady:

<i>Josef Horák</i> – profesor	<i>Leopold Marek</i> – berní správce
<i>Jan Hořica</i> – soukeník	<i>Jan Navrátil st.</i> – obuvník
<i>Josef Kroupa ml.</i> – typograf	<i>Antonín Pechánek</i> – hosp. dozorce
<i>Ferdinand Lorek</i> – hostinský	<i>Dr. Václav Skřivánek</i> - advokát
<i>Jan Žáček</i> – cestmistr	

členy městského zastupitelstva:

<i>Leopold Albrecht</i> – hostinský	<i>Ludmila Čecháčková</i> – učitelka
-------------------------------------	--------------------------------------

¹⁷⁰ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, karton č. 147, inv. j. 8972.

<i>František Dědek</i> – obchodník	<i>Jan Grepl</i> – továrník
<i>Josef Bulla</i> – dělník	<i>Josef Hirš</i> – obchodník
<i>Jan Horňák</i> – krejčí	<i>Jaroslav Krejčí</i> – tkadlec
<i>Josef Kroupa st.</i> – akordant	<i>Michael Kukelka</i> – obuvník
<i>Martin Marek</i> – hostinský	<i>František Mariánek</i> – obchodník
<i>Vladimír Madrych</i> – sklenář	<i>Karel Otevřel</i> – berní správce
<i>Karla Otevřelová</i> – manželka ofic.	<i>Richard Pernica</i> – pekař
<i>Heřma Pokorná</i> – obchodnice	<i>Jan Pospíšil</i> – zednický mistr
<i>Leopold Rozsypal</i> – správce školy	<i>Jan Souček</i> – majitel realit
<i>František Svoboda</i> – drogista	<i>Anna Trundíková</i> – choť obchodníka
<i>Karel Lorek</i> – sociiátor	<i>Dr. Josef Zatloukal</i> – lékař

Z výše uvedeného seznamu vyplývá, že většina členů zastupitelstva byli drobní obchodníci, živnostníci, řemeslníci až na pár výjimek, počítajících se do vyšší vyškovské společnosti. Jednalo se především o lékaře a advokáty, případně majitele továrny. Zajímavostí bylo, že se zde objevily první ženy v městském zastupitelstvu, které později podporovaly vznik českých škol a výchovných ústavů pro dívky ve Vyškově.¹⁷¹ Obecní zastupitelstvo se od roku 1910 snažilo vypořádat s nepříznivým populačním vývojem včetně řešení otázek rozvoje a modernizace města (např. novostavby budov okresního a finančního úřadu). Během 20. let 20. století odešla z Vyškova textilní továrna verneřicko-rábské společnosti a zastupitelstvo tak bylo postaveno před nelehký úkol – řešit otázku zaměstnanosti obyvatelstva, neboť továrna zaměstnávala až na 500 dělníků.¹⁷²

Další volby se konaly podle zákona ze dne 19. prosince 1919 č. 663 Sb. z. o stálých voličských seznamech a zákona ze dne 31. prosince 1919 č. 75 Sb. z., pozměněného zákony ze dne 18. března 1920 č. 163 Sb. z. a ze dne 14. července 1922 č. 253 Sb. z. dne 16. září 1923 s tímto výsledkem, přičemž volba starosty, náměstků a radních konána dne 29. září 1923:¹⁷³

¹⁷¹ Angažovali se při vzniku ústavu sester Dominikánek, ženském spolku Vlasta a dalších akcích podporujících výchovu dívčí mládeže.

¹⁷² SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 16, inv. j. 412.

¹⁷³ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, karton č. 210, inv. j. 13158.

Zapsaných voličů do voličských seznamů bylo	3233
celkem volilo	2904
neplatných hlasů	22
volební číslo bylo	79
počet mandátů obecního zastupitelstva	36

Voleb se zúčastnily tyto strany:

Čs. národní demokracie	1079 hlasů – 14 mandátů
Čs. strana lidová	920 " – 12 "
Soc. demokratická strana dělnická	73 " – 1 "
Čs. strana socialistická	146 " – 1 "
Strana komunistická v Československu	329 " – 4 "
Živn. obchodnická strana středostavovská	357 " – 4 "

Zvoleni byli:

starosta: *Dr. Václav Skřivánek* – advokát

I. náměstkem: *P. Bohumír Bunža* – farář

II. náměstkém: *František Obzina* – majitel tiskárny

členy městské rady:

<i>Leopold Albrecht</i> – hostinský	<i>Ondřej Frank</i> – hosp. dozorce
<i>Emil Grepl</i> – prokurista	<i>Jan Hořica</i> – soukeník
<i>Dr. Radoslav Mikulík</i> – lékař	<i>Jan Navrátil</i> – obuvník
<i>Jan Pospíšil</i> – zednický mistr	<i>Ing. Jaromír Souček</i> – majitel mlýna
<i>František Šperka</i> – klempíř	

členy městského zastupitelstva:

<i>Eduard Dědek</i> – kontrolor	<i>Jan Dostál</i> – kovářský mistr
<i>Ignác Fiala</i> – mechanik	<i>Antonín Fišer</i> – hosp. dozorce
<i>Josef Hirš</i> – obchodník	<i>Anežka Holancová</i> – učitelka
<i>Adolf Janský</i> – cukrář	<i>Jakub Krejčí</i> – zámečnick
<i>Josef Lulay</i> – školní inspektor	<i>Alois Lukáš</i> – holič
<i>Leopold Marek</i> – berní správce	<i>Jan Němeček</i> – žel. zřízenec
<i>Karel Otevřel</i> – berní správce	<i>Jan Sponar</i> – obchodník
<i>Bohumír Streit</i> – montér	<i>Karel Sedláček</i> – zámečnick

<i>Jakub Šrámek</i> – krejčí	<i>František Švidrák</i> – obuvník
<i>František Teplý</i> – ředitel gymnázia	<i>Jiří Tureček</i> – dělník
<i>Antonín Vybíral</i> – poštovní	<i>František Zachoval</i> – dělník
<i>Dr. Josef Zatloukal</i> – lékař	<i>Josef Zedník</i> – živnostník

Městské zastupitelstvo se po pár dnech fungování usneslo na zřízení několika správních odborů s těmito působnostmi: právní, finanční, stavební, policejní, hospodářský, sociální péče a zdravotnictva a chudinský. Každý odbor se skládal z 10 členů a vliv v těchto odborech byl rozdělen dle výsledků voleb.¹⁷⁴

Obecní volby byly v letech 1850 – 1894 jednotvárnou záležitostí. Z německé strany se vždy jednalo o přesvědčivé a jednoznačné vítězství, alespoň dle dochovaných materiálů. Pokud byli někteří z českého řemeslnictva a živnostnictva odhodláni kandidovat s cílem podílení se na správě obce, nevíme. Patrně činili kroky, které se projeví v roce 1894 získáním některých mandátů ve třetím sboru (*Dr. Ctibor Helcelet* či *Alois Souček*). Nemohli sice ještě ovlivnit zásadní kroky ve správě obce, ale mohli napravovat často jimi kritizované obecní hospodářství. Navíc měli na své straně nově vzniklé Vyškovské noviny, které jim pomáhaly v agitaci vůči německé straně. Ta se nemohla „bránit“ nařčením, neboť nevydávala žádný německý list ve Vyškově a jen velmi sporadické zprávy z německého *Tagesbote* v Brně nemohly dostatečně podpořit upadající vyškovský německý živel. Veškerá agenda úřadu se do roku 1894 prováděla v německém jazyce. Od té doby se velmi pozvolna objevuje čeština, která ovšem získává převahu na přelomu století. Od roku 1903 jsou informace obsažené v dokumentech úřadu zcela české.

Na rozkvětu Vyškova měli za českou stranu největší podíl dlouholetí podporovatelé českého obyvatelstva tyto lidé: *JUDr. Ctibor Helcelet, Jan Strnad, Karel Albrecht, Alois Souček, Jan Souček, Arnold Janda, Josef Šich*. Za německou stranu se o rozvoj obce nejvíce zasloužili: *Alois Bunsch, Josef Ratschizky, Gustav Skutezký st., Gustav Skutezký ml.* Podporou nových projektů a jejich realizací či peněžními příspěvky se vepsali nesmazatelně do paměti Vyškova. Samozřejmě

¹⁷⁴ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, karton č. 210, inv. j. 13161.

mohli být i další lidé, Němci i Češi, kteří podporovali nové ideály a snažili se pracovat pro dobro obce bez reflexe národnostního konfliktu.

IV.2 Stavební rozvoj a městská infrastruktura

Samotné město Vyškov se rozkládá na obou březích řeky Hané. Během 19. století se město Vyškov rozšiřovalo výhradně na východní stranu k Topolanům a severní ke státní silnici směrem na Olomouc. Na jihozápadní straně se rozkládal arcibiskupský zámek s rozsáhlými objekty vyškovského velkostatku a zámeckou zahradou a za ním vyškovský cukrovar. Na straně jihozápadní a severozápadní se nacházely arcibiskupské pozemky, ležící mezi městem a vybudovaným nádražím.¹⁷⁵ Na jižní straně města se nacházely obce Křečkovice a Brňany a bývalý rybník „*Na Palánku*“. K dokumentování rozvoje města nám slouží nejmladší vybudované ulice: Žerotínova, Karla Albrechta, Tržiště, Olomoucká a část ulice Štefánikovy při Olomoucké ulici.

Po roce 1903 a definitivním vítězství české strany ve Vyškově se začíná město rozšiřovat i opačným směrem západním a severozápadním k Nosálovicím a Dědicím. Tato oblast se jevila jako výhodnější pro zbudování nových vilových čtvrtí a navíc byla blíže středu města (Velké náměstí, po roce 1918 Masarykovo náměstí).¹⁷⁶ Ležela mezi městem a vlakovým nádražím a pro město se jevil tento směr jako nejpřirozenější. Během tří let zde vyrostla nová čtvrť se zahradami. Nedlouho na to vzniká za nádražím nová oblast pro výstavbu domků pro sociálně slabší obyvatelstvo.¹⁷⁷ Byl to poslední volný pozemek na bývalém arcibiskupském pozemku pč. 61/1 katastru města Vyškova o rozloze ca. 14 ha.¹⁷⁸ Přes léta 1914 – 1918 stavební činnost utichla. Město zasáhl v roce 1917 ničivý požár a jeho obnova byla velmi pozvolná. Do této neblahé situace navíc vstoupil úpadek textilní továrny, která zastavila svůj provoz. Obdobně na tom byla i továrna

¹⁷⁵ Nekuda, V: Vyškovsko. Brno 1965, s. 45.

¹⁷⁶ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Jana Krinese, karton č. 3, inv. j. 62.

¹⁷⁷ Zlámal, V.: c.d., s. 20–23.

¹⁷⁸ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Jana Krinese, karton č. 3, inv. j. 62.

na obuv a cukrovinky a městská správa se velmi brzy setkala s problémem nezaměstnanosti. Snažila se tomuto neblahému jevu spojeným i s úbytkem obyvatel čelit vlastními nápady a prostředky.¹⁷⁹ Snahy získat do Vyškova nové hospodářské a průmyslové podniky vyzněly naprázdno, a proto obec vypisovala vlastní investiční činnost a v případě potřeby poskytovala vlastní prostředky. Další z možností rozšiřování města byla státní silnice Brno – Olomouc na arcibiskupské osadě Nouzce¹⁸⁰, kde domy tvořily protějšek osady a měly zde vytvořit lidnatou část města. Podnětem ke stavební činnosti v této oblasti města měla být stavba Hospodyňské školy.¹⁸¹

Jelikož zde byl patrný nepříznivý vývoj populační, lze tvrdit, že město rostlo úměrně místním poměrům, tedy pomalu. Rok 1917 se podepsal na rozvoji města velmi krutě. 21. května 1917 zachvátil město ničivý požár, kdy vyhořelo 55 domů z celkových 533. Vzrůst města se zastavil a ekonomicky stagnoval. České obyvatelstvo si stěžovalo věčně na to, že německá správa nečiní nic pro rozvoj města.¹⁸² S těmito tezemi nelze souhlasit, neboť pod německou správou se vykonalo mnoho pro rozvoj města. Byla vybudována nová obecní škola v 80. letech 19. století pro německé děti a děti tzv. odrodilců či zaměstnanců německo-židovských podniků. Založili také městské sady, nyní Smetanovy sady. Dále se jednalo o výsadbu stromořadí a vznik Městské spořitelny. Patrně negativní hodnocení rozvoje města Němci, vycházelo z negativního postoje k vybudování středního školství ve Vyškově, zejména pro české obyvatelstvo z Vyškova a okolí.¹⁸³ Když se v roce 1903 situace změnila, snažili se Češi podporovat stavební ruch takto: věnovala se zvýšená péče vnějšímu vzhledu města, úpravě stávajících ulic a veřejných prostranství, byly položeny v centrálních částech města dlážděné chodníky a samozřejmě nesmíme opomenout podporu českých škol – 1907 otevření budovy měšťanské školy, městské obchodní školy

¹⁷⁹ Zlámal, V.: c.d., s. 20–23.

¹⁸⁰ Osada Nouzka byla založena roku 1787 na dominikálních pozemcích olomouckého arcibiskupství. ZA Opava–pobočka Olomouc, fond ÚŘAS Kroměříž, karton č. 2229, inv. j. 1873.

¹⁸¹ Zlámal, V.: c.d., s. 10–16.

¹⁸² Dokladem jsou novinové články z Vyškovských novin. Např. Vyškovské noviny, ročník VI/1897, č. 20.

¹⁸³ Zlámal, V.: c.d., s. 5-6.

a muzea.¹⁸⁴ Obecní finance nebyly až do roku 1926 ve zcela dobrém stavu. Do kladných čísel se dostaly díky příspěvkům První Kontribuční spořitelny, Městské spořitelny, Vyškovského cukrovaru a Vyškovského pivovaru.¹⁸⁵ I přes nepříznivou dobu se vedení města od „převratu“, jak nazývají období konce německé a nástup české obecní správy ve městě, musela zabírat otázkou spojení města do okolních měst. Velmi mnoho učinilo představenstvo obce pro spojení Vyškova s Moravským Krasem prosazením autobusové linky Vyškov – Jedovnice, která byla později zkrácena do Jedovnic.¹⁸⁶ Od přelomu 19. a 20. století se objevovaly různé agitační a reklamní články ohledně výstavby železniční tratě Vyškov – Blansko.¹⁸⁷ Ovšem válka odsunula tento ambiciózní projekt na dobu neurčitou. S rozvíjejícím se dopravním ruchem byla obec nucena starat se o zlepšení stavu komunikací. Do vypuknutí válečného konfliktu lze říci, že město Vyškov mělo téměř všechny ulice s Velkým náměstím vydlážděné.¹⁸⁸

Po skončení války se započalo s obnovou zničených částí města, které způsobil požár, a zastupitelstvo obce se soustředilo na budování kanalizace. Nové kanalizace se dočkala vilová čtvrť před nádražím, přičemž byla prozatím připojena na kanalizaci starou v centrální části města, která však již nedostačovala a počítalo se do budoucna s její opravou či výměnou.¹⁸⁹ Město se snažilo z prováděné pozemkové reformy vytěžit co nejvíce. Ziskem pozemků a jejich následným prodejem zacelovat děravé obecní finance a hospodářství. Pozemky v oblasti Marchanic měly sloužit k vybudování oddychové zóny Vyškovanu s letním koupalištěm. Obecní zastupitelstvo se tedy odhodlalo k odvážnému kroku.¹⁹⁰ Spustilo přes Vyškovské noviny kampaň na rozvoj této východní části města s úspěšným koncem. V roce 1922 probíhala složitá jednání na odkup textilní továrny a zároveň se řešila otázka vybudování okresního úřadu spolu

¹⁸⁴ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, karton č. 250, inv. j. 14010.

¹⁸⁵ Tamtéž, karton č. 312, inv. j. 16230.

¹⁸⁶ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Jana Krinese, karton č. 7, inv. j. 132.

¹⁸⁷ Objevovaly se převážně formou novinových článků ve Vyškovských novinách. Např. Vyškovské noviny, ročník IX/1900, č. 2.

¹⁸⁸ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Jana Krinese, karton č. 2, inv. j. 27.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 16, inv. j. 393.

s finančním úřadem. Polovina 20. let 20. století nabídla slibný výhled do budoucna, který však v roce 1929 – 1930 zastavila celosvětová hospodářská krize. Ta velmi tíživě dopadla i na obyvatele Vyškova a rok od roku se zvětšovala nezaměstnanost ve městě a okolí. Město se snažilo zabránit dopadu nezaměstnanosti tím, že vypsalo řadu veřejných investic. Jednalo se zejména o výstavbu velkého skupinového vodovodu v roce 1931 a v roce 1934 se řešilo přidělení vojenské posádky Vyškovu v souvislosti se zřízením velké vojenské střelnice ve vyškovsko-plumlovském polesí.¹⁹¹

IV.2.1 Městská plynárna a vodárna

Městská plynárna byla založena v roce 1906 a vybudována za 244 300 Kč.¹⁹² Byl to jediný obecní podnik. Po počátečních problémech v oblasti hospodářského vedení podniku se stala důležitou součástí obecního hospodářství, svým provozem pokryla značnou část nákladů na fungování obce. Plynárenský referent *Julius Dorazil* vyvedl podnik z nepříznivé situace a městská plynárna se stala zdrojem příjmů. V čele plynárny se do konce 20. let 20. století vystřídal ještě *Jan Žáček* a *Emil Grepl*, kteří převzali svědomitý přístup *Dorazilův*. Slibný rozvoj obecní plynárny utrpěl roku 1924, kdy se zavedl elektrický proud ve městě. Snahou zavést nový přístup pro moderní používání plynu v domácnostech – vaření a topení, se prodej plynu opět zvýšil. Na počátku 30. let prošel obecní podnik dvěma modernizacemi, takže se vyškovská plynárna řadí mezi moderně vybavené obecní podniky na Moravě.¹⁹³

V letech 1931 – 1935 uskutečnilo město Vyškov realizaci stavby skupinového vodovodu nákladem téměř 4 300 000 Kč. Prameny pro tento vodovod byly nalezeny v obci Drnovice v jediné studni, jejíž výkon byl stanoven 60 l/ sec. Hlavní vodovodní řád byl veden od vodojemu v Drnovicích přes tuto obec, kolem Nosálovic přes Vyškov k vyrovnávacímu vodojemu nad obcí Brňany.¹⁹⁴ Díky

¹⁹¹ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Jana Krinese, karton č. 2, inv. j. 29.

¹⁹² Zlámal, V.: c.d., s. 23.

¹⁹³ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Jana Krinese, karton č. 10, inv. j. 137.

¹⁹⁴ Tamtéž, karton č. 10, inv. j. 139.

tomu byly připojeny obce Brňany, Křečkovice, Nosálovice a Drnovice. V roce 1936 se rozhodlo o dostavbě přípojky pro nově vznikající kasárny.

IV.2.2 Elektrizace města

Elektrizace města vyžadovala dlouhodobou přípravu, vyjednávání se zástupci firmy *Západomoravských elektráren* a způsobovala ve městě několik problémů. Městské zastupitelstvo rozhodlo již v říjnu 1919 o tom, aby bylo město za určitých podmínek zásobováno proudem zmíněnou firmou.¹⁹⁵ Dohody mezi vyjednateli dosaženo nebylo, ač se zástupci města snažili vyjít co nejvíce vstříc. Současně s jednáním o podobě elektrifikace se ve městě připravovala půda pro přijetí elektrického proudu, ovšem bez valného úspěchu. Až v polovině roku 1922 se začal větší počet obyvatel Vyškova domáhat zavedení elektrického proudu, a proto se ustanovilo elektrárenské družstvo, které jednalo zároveň s obcí Vyškov a *Středomoravskými elektrárnami* v Přerově, neboť mezitím byl Vyškov přidělen ministerstvem veřejných prací do oblasti elektrické sítě této elektrárny.¹⁹⁶ Nastal ovšem problém s tím, že městská plynárna přinášela do rozpočtu obce nemalé peněžní částky. Město Vyškov se odvolaly k ministerstvu veřejných prací s tím, že je pro město nevýhodná smlouva a že chtějí být zpět členem *Západomoravských elektráren*.¹⁹⁷ Spor mezi městem a elektrárnou dospěl tak daleko, že se musel řešit nejprve v Praze 31. července 1923 a posléze po jeho neúspěchu dvakrát v říjnu ve Vyškově.¹⁹⁸ Dosavadními jednáními si město vytvořilo základní podmínky smlouvy pro konečnou dohodu mezi Vyškovem a *Středomoravskými elektrárnami*. Městská rada na schůzi dne 29. června 1924 schválila závěrečnou formu dohody až na článek č. 9, který pozměnil takto: „*Středomoravské elektrárny se zavazují dodávati městu Vyškovu proud pro veřejné osvětlování v nynějším rozsahu města, ale i v nově vybudovaných čtvrtích v budoucnosti podle průměrné potřeby, na kterou jsou dosavadní ulice zařízeny,*

¹⁹⁵ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Jana Kriněse, karton č. 11, inv. j. 145.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ Tamtéž, karton č. 11, inv. j. 146.

¹⁹⁸ Tamtéž.

*úplně zdarma a sice ode dne úplného zastavení provozu městské plynárny až do konce kalendářního roku 1946.*¹⁹⁹ *Středomoravské elektrárny nepřistoupily na tuto dohodu a vše skončilo u moravského zemského výboru, který svým rozhodnutím ze dne 28. února 1925 ukončil konec sporu o elektrifikaci města Vyškova a Středomoravských elektráren.*²⁰⁰

Nakonec smlouva skončila pro město výhodně než první předložené návrhy. Obec nežádala při odvoláních neoprávněných výhod, ale hájila jen své zájmy. Přistoupení na prvotní návrhy by znamenaly rozvrat obecního hospodářství. Na příznivém výsledku pro město Vyškov měli lví podíl *Julius Dorazil* a *Ing. Jaromír Souček*.²⁰¹

¹⁹⁹ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Jana Krinese, karton č. 11, inv. j. 146.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Tamtéž.

V. Kulturní a hospodářský život Čechů a Němců

Zaměříme se na kulturní život, kde budeme sledovat vývoj v oblasti spolkového života a školství, které se staly základem svárů mezi Čechy a Němci. Poté věnujeme neméně zajímavou část problematice hospodářského vlivu německo-židovských podniků, kterou výstižně charakterizoval Biehl, že „z příslušnosti k určitému národu se stal činitel ekonomické konkurence.“²⁰² V českých zemích tento výrok vystihoval vzájemný poměr Čechů a Němců.

Za základní kámen nacionalizování českého obyvatelstva do obecní samosprávy města považujeme spolkový život. Vznik spolků českých i německých klademe do 60. let 19. století. Německé představenstvo obce nebylo těmto snahám Čechů při zakládání spolků příliš nakloněno.

Problematika hospodářského vlivu se týkala tří podniků v německo-židovských rukou. Majitelé zasahovali a ovlivňovali české zaměstnance, aby v době ekonomického nacionalismu nakupovali výrobky, potraviny u německých či židovských obchodníků a řemeslníků ve Vyškově. První místo zaujímal *Drnovický cukrovar* se sídlem ve Vyškově následován *Hanáckou sladovnou* a textilní továrnou *Sigmunda Hofmanna*. Vlastníci byli členy zastupitelstva a spolků, které finančně podporovali. Nátlakem na české zaměstnance uměle posilovali vyškovské němectví.

V.1 Spolkový život Čechů a Němců

Velkou úlohu při rozvíjení českého národního hnutí sehrály české spolky, pro něž znamenala 60. léta 19. století období největšího rozmachu. První místo mezi nimi zaujímaly právě spolky čtenářské, pěvecké, hudební, sportovní, atd. Vedle nich však postupem doby, jak ekonomicky sílilo české obyvatelstvo, získávaly na váze spolky hospodářské a záložní. Vedle nich vznikaly spořitelny, které se záhy staly nástrojem českého obyvatelstva k posílení

²⁰² Cit. d.: Fejtö, F.: *Rekviem za mrtvou říší*. Praha 1998, s. 111.

hospodářské konkurence proti německému podnikatelstvu spoleným se šlechtou.²⁰³ Ve vyškovském okrese byly první z těchto spolků založeny již v první polovině 60. let. Při zakládání spolků sehrála úlohu česká šlechta reprezentovaná *rytířem Mannerem*. Původně byla členy spolků honorační vrstva obyvatel města. Postupem doby se do dění připojily i široké vrstvy obyvatel, které podléhaly agitaci na táborech lidu či konaných kulturních akcích. Ve spolcích docházelo k radikalizaci českého obyvatelstva v nacionální a politické rovině, přičemž neúnavným propagátorem byl *Dr. Ctibor Helcelet* a mlynář *Alois Souček*. Největšího významu bezesporu dosáhnul doposud existující spolek *Haná*. Vznikl roku 1863 v hostinci *U zlatého lva* jako „čtenářsko-zpěvácký spolek Haná“.²⁰⁴ Mezi jmény zakladatelů se opět objevují jména *Dr. Helceleta* a *Aloise Součka*, neúnavných podporovatelů českého obyvatelstva ve městě. Spolek fungoval i jako divadelní a snažil se různými aktivitami podporovat osvětovou činnost. Rozrůstala se také jeho knihovna. Když v roce 1874 chtěli Češi oslavit desetileté založení spolku, německé vedení radnice usilovalo o zabránění oslav.²⁰⁵ V tomto roce se přidala k působnosti spolku pěvecká část fungující až do roku 1917, kdy jej nahradilo volné pěvecké sdružení pod vedením *Jana Šoupala*. Německá část Vyškova se zakládáním spolků nespíchala, protože podpora ze strany podniků jí zajišťovala převahu na radnici a dostatek finančních prostředků. Centrem německého spolkového života se stala původně německá střelnice v blízkosti kostela, zbudovaná v bývalém hradebním příkopu. Od roku 1865 budovu sdílela *Vyškovská měšťanská střelecká společnost* (Wischauer bürgerliche Schützengesellschaft)²⁰⁶ a *Vyškovský hudební, pěvecký a čtenářský spolek* (Wischauer Musik Gesang und Lese Verein). Později docházelo ke sporům

²⁰³ Viz příklad Drnovického cukrovaru Offermann a spol. Vedle členů rodiny textilních průmyslníků Offermannů zde hlavní roli měl baron Mundy, majitel drnovického panství.

²⁰⁴ SOkA Vyškov, fond Osvětové sdružení Haná Vyškov, karton č. 1, inv. j. 18.

²⁰⁵ MZA Brno, fond Moravské místodržitelství–prezidium, karton č. 289, inv. j. 2664.

²⁰⁶ V roce 1880 se spolek přejmenoval na Vyškovský měšťanský spolek (Wischauer Bürgerliche SchützenVerein) a jeho členy byl *Dr. Josef Svoboda*, mužští členové rodiny *Skutezkých*.

mezi německým střeleckým spolkem a českým farářem *Antonínem Dudíkem*²⁰⁷, který nahradil svého německého předchůdce *Ferdinanda Fribena*²⁰⁸.

K posílení Čechů v ekonomické soběstačnosti měl sloužit v roce 1863 založený *Okresní hospodářský spolek ve Vyškově*, který by bez přispění *První kontribučenské spořitelny* nebyl schopen později konkurovat cukrovaru, sladovně a textilní továrně. *První kontribučenská spořitelna* založená roku 1870²⁰⁹ podporovala nejen hospodářský spolek, ale svoji podporu orientovala převážně na vyškovskou kulturu v čele se spolkem *Haná*.²¹⁰ Vyškovští Němci neustávali s úsilím o její zrušení a roku 1877 se jim podařilo rozpustit její čtenářskou část. Důvodem byla podpora panslavistických snah a jejich šíření ve Vyškově a okolí prostřednictvím přednášek.²¹¹ Do 70. let spadá vznik sdružení pokrokových žen *Vlasta* (1874) a tělocvičné jednoty *Sokol* (1870). Když měly proběhnout sokolské slavnosti dne 26. srpna 1895, Němci se snažili využít situace a stěžovali si na české obyvatelstvo s odůvodněním, že budou rušit klid ve městě. Žádost byla zamítnuta jako neodůvodněná.²¹² Slavnost se konala k 25. výročí trvání sokolské jednoty ve Vyškově a stala se předobrazem III. všesokolského sletu v Praze.²¹³ Oba spolky výraznou měrou přispěly ke kulturní obrodě a přidaly se ke společenskému proudu pěstovanému a podporovanému myšlenkami *Dr. Helceleta, Aloise Součka, Mudr. Jana Venhudy*. Především osobnost *Ctibora Helceleta* přesahuje rámec

²⁰⁷ Bunža, B.: Antonín Dudík. Spisovatel a buditel. In: *Archa*. Sborník pro literaturu, umění, kulturu a život 23, 1935. Číslo 1–2, s. 14–30.

²⁰⁸ Ferdinand Friben byl čestným členem spolku *Haná*. Jako propagátora českých myšlenek si jej lze jen stěží představit a pravděpodobně se národnostních sporů nezúčastňoval.

²⁰⁹ Padesát let městské spořitelny ve Vyškově. 1882 – 1932. Vyškov 1932, s. 1-5.

²¹⁰ Více o pěveckém sboru Hané: Pokorná, M.: *Hudba ve vyškovských spolecích do roku 1933*. Bakalářská diplomová práce. Brno 2006.

²¹¹ MZA Brno, fond Moravské místodržitelství–prezidium, karton č. 293, inv. j. 4117.

²¹² Tamtéž, karton č. 326, inv. j. 4142.

²¹³ Rok 1895 je význačný ještě jednou událostí. Kromě konání III. všesokolského sletu poprvé na Letenské pláni, byla na pražském výstavišti velká národopisná výstava. Z Vyškova se sletu zúčastnilo 19 cvičenců.

Vyškova, neboť jeho podpora českého ducha se odráží v osvětové působnosti pro český národ na Moravě.²¹⁴

Informace o dění na německé straně do 80. let z brněnského deníku *Tagesbote* nepřináší mnoho zpráv. A pokud už se nějaké objeví, dotýkají se pouze okrajově událostí o německém spolkovém životě. Zmíněný *Vyškovský hudební, pěvecký a čtenářský spolek* fungoval od roku 1861.²¹⁵ Statuta spolku byla schválena o rok později a za jeho činností stál pozdější vyškovský starosta *Josef Ratschizky*. V 80. letech si patrně německá strana uvědomila, jakého rozsahu dosáhla spolková činnost z řad českého obyvatelstva a začala hromadně zakládat německé spolky ve Vyškově a vyškovském jazykovém ostrůvku. Nejvíce vyškovské německví podporovala rodina *Skutezkých*, která vlastnila cukrovar. Za jejich významného mecenášství se měl přestavět dům stělnice vedle kostela na německý spolkový dům, tzv. *Vereinshaus*.²¹⁶ V roce 1881 se stal baštou Němců. Vlna v zakládání spolků zachvátila i vyškovský jazykový ostrůvek, kde vznikl v Hlubočanech roku 1884 *Čtenářský spolek v Hlubočanech* (Leserverein in Hobitschau).²¹⁷ 15. srpna 1885 byl založen *Německý spolek* (Deutscher Verein) ve Vyškově za vedení *Dr. Josefa Svobody*. Jedním z dalších členů *Německého spolku* byl neúnavný podporovatel německví *Edmund Gross*, zaměstnanec cukrovaru.²¹⁸ V reakci na posilování německých spolků a existenci německého spolkového domu, se české obyvatelstvo rozhodlo za podpory *První kontribučenské spořitelny* postavit si svůj vlastní spolkový dům. Ten sdílel společné prostory budovy se spořitelnou. Dne 5. července 1886 byla budova nové *První kontribučenské*

²¹⁴ Z archivního materiálu uloženého v MZA Brno, SOkA Vyškov, je patrné, že ze začátku působil jako pokrokař ve spolkové činnosti a posléze se zaměřuje na osvětovou činnost v politickém dění na Moravě. Více: Rája, M.: *Judr. Ctibor Helcelet mezi konzervatismem a liberalismem*. Magisterská diplomová práce. Brno 2003.

²¹⁵ SOkA Vyškov, fond Okresní úřad Vyškov, karton č. 8, inv. j. 142.

²¹⁶ Češi tomuto německému spolkovému domu při vyostření národnostních střetů posměšně říkali „*Frc*“. Po vzniku první Československé republiky se mu říkalo „*Živnodům*“. SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, inv. j. 1355.

²¹⁷ SOkA Vyškov, fond Okresní úřad Vyškov, karton č. 1, inv. j. 27.

²¹⁸ Tamtéž, karton č. 8, inv. j. 140.

spořitelny ve Vyškově postavena a slavnostně odevzdána do rukou nejen spořitelny, ale veskrze celému kulturnímu Vyškovsku. Na pamětní desku nechali vyrýt tato slova: „*PROSPÍVEJŽ S POMOCÍ BOŽÍ VŠE DOBRÉ A ŠLECHETNÉ POD STŘECHOU TOHOTO DOMU*“.²¹⁹ České snahy vstoupily do své vrcholné fáze. Zbýval ještě prostor v oblasti muzejní činnosti, ale již 1. února roku 1893 byl založen *Národopisný spolek* ve Vyškově.²²⁰ Tím byla dovršena spolková činnost českého obyvatelstva do zvolení prvního českého starosty města.²²¹

Musíme zmínit židovskou komunitu, která ve Vyškově žila od roku 1808.²²² Ke konci 19. století si založila svůj jediný spolek s názvem *Židovský čtenářský spolek* (Jüdischer Leserverein). Do čela byli zvoleni *Wilhelm Schönhof* a *Sigmund Hofmann*.²²³ Členy spolku se stala valná většina ze židovských obyvatel města včetně majitele sladovny, *Gabriela Milchspeisera*.²²⁴

Nová vlna zakládání spolků nastala po roce 1904. Na české straně vývoj pokračoval vznikem *Fotoklubu Orion* (činný dodnes). Oporou při konání besed a projekcí se mu stal *Besední dům* (budova První kontribučenské spořitelny).²²⁵ Z dalších organizací jmenujme tělocvičnou jednotu *Orel*, založenou 29. října 1905. Byla jednou z prvních na Moravě a pomohla založení dalších orelských organizací.²²⁶

²¹⁹ Zlámal, V.: c.d., s. 36. K otevření se nevyjadřuje žádný článek ze zpráv z Moravy uvedený v *Tagesbotu* v měsíci červenci.

²²⁰ Písař, P.: *Národopisný spolek ve Vyškově a počátky národopisného bádání na Vyškovsku*. Bakalářská diplomová práce. Brno 2009, s. 12–13.

²²¹ Záměrně zde nezmiňujeme spolky pro podporu českého i německého školství. Prostor dostanou v další kapitole, která se bude věnovat přímo vývoji školství ve Vyškově.

²²² ZA Opava–pobočka Olomouc, fond ÚŘAS Kroměříž, karton č. 2119, inv. j. 15635.

²²³ Spolek byl založen dne 10. 12. 1896. Trojici představitelů doplňoval ještě Moriz Alt, obchodník ve Vyškově. SOKA Vyškov, fond Okresní úřad Vyškov, karton č. 9, inv. j. 146.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Procházka, P.: *Vyškovské spolky v letech 1945–52*. Magisterská diplomová práce. Brno 2008, s. 75–79.

²²⁶ Zlámal, V.: c.d., s. 31.

V té době ustal vznik dalších spolků a žádné další nevznikaly. Tento trend je patrný až do vzniku první Československé republiky, kdy se nové spolky vydělily nebo sloučily s již existujícími. Např. roku 1919 bylo založeno *Volné pěvecké sdružení* pod vedením *Jana Šoupala*, ale od samého počátku se považovalo za součást pěvecké části působícího spolku Haná.²²⁷ Německá spolková činnost ve Vyškově se v období první Československé republiky dostala do útlumu a ustoupila do pozadí. Řada ze spolků svoji činnost ukončila, ale oficiálně byly zrušeny až ke konci 30. let 20. století.²²⁸ Dá se říci, že Češi získali zcela nepopiratelnou převahu ve všech oblastech kulturního života obce.

V.2 Vyškovské školství

Ve Vyškově a okolí měla převahu německá enkláva, která do konce 19. století ovládala klíčovou obecní samosprávu, zasahovala do oblasti hospodářské a dalších. Bylo přirozené, že české obyvatelstvo hledalo cesty, jak se z německého vlivu vymanit. Jednou z možností bylo zakládání českých škol. Školství umožňovalo vychovávat vlastence k pozdější podpoře českých myšlenek.

Počátky vyškovského školství spadají do období vlády císařovny Marie Terezie. Tzv. *Musterschule* přetrvávala až do roku 1869, kdy byla konkordátními zákony změněna na národní školu.²²⁹ O rok později byla vyškovská škola rozdělena podle pohlaví a zavedla se výuka v českém a německém jazyce. Čeština zprvu převládala, ale později se z výuky zcela vytratila. V roce 1873 se překročilo ke stavbě nové budovy²³⁰ (dnes knihovna),

²²⁷ Pokorná, M.: *Hudba ve vyškovských spolcích do roku 1933*. Bakalářská diplomová práce. Brno 2006, s. 28–35.

²²⁸ Jedná se o *Deutscher Verein, Musik und Gesangverein, Jüdischer Leserverein*.

²²⁹ Omezení dozoru katolických církevních autorit nad všeobecným školstvím, který byl zaveden konkordátem v roce 1855. Více: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/48-1868.htm> (stav ke dni 31. 3. 2011); Srov.: SOKA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha 3.

²³⁰ SOKA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha 4.

neboť se novými školskými zákony²³¹ prodloužila povinná návštěva školy do 14 let a budova staré školy přestala kapacitně vyhovovat. V roce 1875/76 převzala obec do své správy soukromou německou židovskou jednotřídku.²³² Čeští občané ve Vyškově žádali německé představitele na radnici, aby se v budově nové školy od roku 1883 zřídila česká obecná škola. O rok později doopravdy vznikla obecná škola pro Čechy, ale již roku 1886 německá radnice dosáhla jejího zrušení.²³³ Po vzniku První republiky byla německá měšťanská škola v roce 1919 přeložena z Vyškova do Lysovic. V budově obecné školy čas od času sídlily i živnostenské školy pokračovací.

O vznik české měšťanské školy se zasazoval roku 1884 *Dr. Ctibor Helcelet*.²³⁴ Veškeré snahy o vybudování české školy po zrušení české obecné školy byly vyšovskými Němci všemožně mařeny, a proto se české děti dočkaly znovuotevření až v roce 1905. Následně pro ně město nechalo vystavět novou budovu v roce 1908, do které byla umístěna chlapecká a dívčí měšťanská škola včetně školy obchodní.²³⁵ Od roku 1919 se obě školy rozdělily (obchodní škola byla přesunuta do budovy obecní školy) a budova měšťanské školy se stala centrem vzdělání pro české děti z Vyškova a okolí.

V.2.1 Vyučovací ústav sester dominikánek ve Vyškově

Zajímavou etapu vyšovského školství tvoří vznik ústavu, jehož účel založení hlásá pamětní deska ve vstupu školy: „*V době útisku českého obyvatelstva, kdy pro české děti ve zdejším českém městě nebylo ani české školy měšťanské*

²³¹ Dne 14. května 1869 vydán říšský zákon o školách národních, který upravoval elementární školství. Stanovil nová vyučovací pravidla o vyučování na obecných školách, zavádí obecnou a měšťanskou školu, učitelské ústavy a pravidelné platy učitelů včetně stanovení povinné osmileté školní docházky. Jelikož tehdejším ministrem školství byl Leopold Hasner, mluví se o tzv. *Hasnerově zákonu*. Váňová, R.: *Vývoj počátečního školství v českých zemích*. Praha 1986, s. 165.

²³² SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha 4.

²³³ Tamtéž.

²³⁴ Tamtéž, kniha 5.

²³⁵ Kotulán, V.: *Vyškovská zastavení – Vyškov*. Vyškov 2003, s. 56.

a když vláda uznávajíc sama tuto nepřízeň doby, dala ke stavbě své svolení – v této době, když na pastýřském stolci sv. Metoděje vládl kníže-arcibiskup Theodor, zbudovala školu tuto První kontribučenská spořitelna ve Vyškově r. 1895 na památku svého 25letého trvání a věnovala ji ku vzdělání mládeže ženského pohlaví v naději, že s Boží pomocí škola ta vychová městu a veškerému kraji vyškovskému dcery zbožné, rozumné a národně uvědomělé.“ Veřejnou školu v 90. letech 19. století nebylo možno založit, a proto se snahy Čechů zaměřily na vznik soukromé školy podporované První kontribučenskou spořitelnou ve Vyškově. Dr. Ctiboru Helceletovi trvalo dlouhou dobu, než našel český řád sester vhodný pro vedení ústavu. Nakonec byl vybrán řád sester dominikánek v Řepčíně u Olomouce.²³⁶ V ústavu se nacházel i dívčí penzionát.²³⁷

V.2.2 Pokračovací systém školství

Základy pokračovacího školství ve Vyškově byly položeny roku 1891.²³⁸ Ustavující schůze z 22. září téhož roku přičkla předsednictví Dr. Ctiboru Helceletovi. Důležitým prvkem pro rozvoj školy se stala *Hospodářsko-průmyslová a národopisná výstava v roce 1902*, která škole vystavila čestný diplom na vystavované předměty s právem ražby zlaté medaile.²³⁹ V předválečných letech se škola rozrostla na 3 pobočky: škole obchodní se začalo říkat *kupecká škola*; škola průmyslová byla změněna na *živnostenskou školu pokračovací*; dvě třídy obuvníků se změnila na *odbornou školu obuvnickou*. Po skončení první světové války se školy pokračovací rychle rozmáhaly a neustále se vydělovaly nové skupiny řemesel a živností. Když byla v roce 1934 *Všeobecná živnostenská škola pokračovací* ministerstvem školství a národní osvěty zrušena a roku 1936 provedena reorganizace zbylých škol

²³⁶ Padesát let městské spořitelny ve Vyškově. 1882 – 1932. Vyškov 1932, s. 15–18.

²³⁷ Více o ústavu sester dominikánek: Hnáťová, V.: Působení kongregace sester dominikánek na Moravě mezi léty 1887 až 1918. Bakalářská diplomová práce. Brno 2007, s. 22–25.

²³⁸ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha 6.

²³⁹ Katalog výstavy hospodářské, průmyslové a národopisné ve Vyškově r. 1902, s. 25.

pokračovacích ve Vyškově, vzniklo 7 samostatných odborných škol s vlastními správami: *Odborná škola pro holiče a kadeřníky; Odborná škola pro živnosti kovodělné; Odborná škola pro živnosti obchodní; Odborná škola pro živnosti oděvní; Odborná škola pro živnosti potravní; Odborná škola pro živnosti stavební a Odborná škola pro živnosti umělecké.*²⁴⁰

V.2.3 České gymnázium ve Vyškově

Myšlenka založit ve Vyškově střední školu byla vyvrcholením českých národních snah. Prvním krokem ke vzniku gymnázia se stal tábor lidu „*U dvou lip*“ u obce Křečkovice v srpnu 1897.²⁴¹ Formulovaly se zde základní myšlenky, v nichž se rozhodli Češi pro zrod *Gymnasijní matice*, ustanovené opět za předsednictví *Dr. Ctibora Helcelety* – dne 8. prosince 1897.²⁴² Přípravné práce neustále pokračovaly i přes bránění německé radnice. Po neúspěších u vládních orgánů, se rozhodla valná hromada *Gymnasijní matice*, aby bylo od roku 1899/1900 otevřeno gymnázium soukromé. Soukromé gymnázium bylo schváleno díky předložené žádosti přes Ústřední matici školskou v Praze v květnu 1899 s podmínkou, že na existenci školy nebude stát přispívat.²⁴³ První střední škola ve Vyškově byla slavnostně otevřena za velké účasti české obyvatelstva v době, kdy končila německá vláda nad městem ve dnech 26. a 27. srpna 1899.²⁴⁴ V prvních třech letech sídlilo gymnázium v pronajatých prostorách arcibiskupského zámku. Již od počátku existence bylo jasné, že bude potřeba nové budovy pro vyučovací účely a narůstající zájemce převážně z českých řad. Obecní výbor se 3. července 1901 rozhodl pro stavbu nové budovy.²⁴⁵ Velikým mecenášem stavby byla *První kontribučenská spořitelna* a 15. července 1902 byla stavba dokončena.

²⁴⁰ Katalog výstavy hospodářské, průmyslové a národopisné ve Vyškově r. 1902, s. 22–24.

²⁴¹ MZA Brno, fond Moravské místodržitelství–prezidium, karton č. 334, inv. j. 5637.

²⁴² SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha 7.

²⁴³ Vyškovské noviny, ročník VIII/1899, č. 11.

²⁴⁴ Tamtéž, č. 17.

²⁴⁵ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha 7.

Dne 21. září 1902 proběhlo slavnostní svěcení Gymnázia.²⁴⁶ Němci si „postesklí“ nad tím, že „..., *prý strana národní agituje proti německým školám.*“²⁴⁷ Načež pod vlivem euforie z otevření budovy redaktoři Vyškovských novin odpověděly: „..., *že mi nikdy jsme nežádali, aby Němec dítě své posílal do české školy, ale pouze to, aby děti rodičů českých zapsány byly do české školy a ne do školy německé, řídíce se zásadou, že české dítě patří do české školy, německé pak do školy německé.*“²⁴⁸ K převzetí školy do státní správy došlo roku 1910. Prvním ředitelem byl jmenován pozdější starosta města Vyškova *František Teplý* a ve funkci až do své smrti 2. října 1935.²⁴⁹

V.3 Hospodářské vztahy Čechů a Němců

Vyostřující se problematika soužití českého a německého obyvatelstva byla viditelná i v chování spotřebitelů a podniků. Hospodářský nacionalismus (antisemitismus) se tak projevil ve formě ekonomického bojkotu německých a židovských obchodníků. Hospodářská kampaň zaměřená proti německým a židovským živnostníkům a řemeslníkům probíhala pod hesly „*Svíj k svému!*“, „*Kupujte jen u svého vlastního!*“, „*Kupujte jenom od křesťanů!*“ či „*Podporujte české živnostníky!*“.²⁵⁰ Radikalizace národnostního boje dostávala nový rozměr v hospodářské rovině, stupňujícího právě ke konci 19. století. Ve Vyškově se rétorika hospodářského nacionalismu z české strany projevila nejvíce vůči podnikatelským elitám v čele s německým cukrovarem, židovskou textilní továrnou a sladovnou. Samozřejmě přecházela také do ofenzivy vůči drobným německým a židovským živnostníkům. Seznamy obchodníků se objevovaly na stranách vyškovského týdeníku a nabádaly české

²⁴⁶ SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha 8.

²⁴⁷ Cit. d.: Vyškovské noviny. Ročník X/1901, č. 19.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Zlámal, V.: c.d., s. 20.

²⁵⁰ Tato hesla se objevovala ve Vyškovských novinách od konce 90. let 19. století.

obyvatele ke koupi zboží u českých obyvatel.²⁵¹ Abychom si učinili obrázek o postojích Čechů vůči německo-židovským podnikům, odcitujeme úryvek z novinového článku: „*Jest zajisté nápadným zjevem u nás, že obchod a průmysl, zejména velký průmysl z větší části jest v rukou nám nepřátelských. Přihlédneme jen, jak v tomto ohledu náleží to v městě a okresu našem. Velký obchod, zejména obchod polními plodinami, především ječmenem, jest výhradně v rukou židovských obchodníků, kteří vesměs při všech volbách v obci, do sněmu, říšské rady stojí proti nám a z jejichž řad vycházejí nám nejurputnější agitátoři proti našim snahám. Jak výnosný obchod tento jest, vidíme na vlastní oči, pozorující obchodníku těch naše trhy navštěvuje. Ale i malý obchod jest většinou v rukou křesťanských a židovských protivníků, o čemž se při každé volbě do obchodní komory přesvědčujeme. A s průmyslem to také u nás jinak nestojí. Oba cukrovary v politickém okrese vyškovském, vyškovský a slavkovský, jsou v rukou majitelů, kteří vždy našim oprávněným snahám odpor kladli, a kteří ve své národní nesnášenlivosti šli tak daleko, že se neostýchali zneužití svého vlivu na poddané jim dělnictvo, by pomoci jeho dítek naplnili zcela zbytečné německé školy. Pivovary v okrese našem jsou téměř vesměs v rukou přírodních našich odpůrců, poukazujeme na pivovar ve Slavkově, Bučovicích, v Hruškách, a není tomu dávno, i pivovar vyškovský byl hradbou našich zarytých nepřátel a octl se teprv od roku v rukou mužů nám příznivých a nestranných. Průmysl soukenický, jimž město naše kdysi slynulo, klesl úplně a bývalí soukeničtí mistři vyškovští, podlehnuvše zisku velkého kapitálu, stali se zhotoviteli zboží pro brněnské velkopřemyslníky. I nejnovější závod v městě našem, továrna na bavlněné příze, byla založena našimi odpůrci²⁵². Jen mlynářství jest dosud v rukou našich lidí, ale což i ona těžce úpí pod vykořisťujícím vplyvem velkého kapitálu průmyslu, pozbyla již dávno své zlaté dno a jen budoucnost okáže, povede-li činnost, kterou naše živnostnictvo v nejnovější době rozvíjí, ke kýženému cíli. Před nynějšími*

²⁵¹ Vyškovské noviny. Ročník VIII/1899, č. 13 – příloha – seznam českých živnostníků; Vyškovské noviny. Ročník IV/1895, č. 6 – příloha – seznam německých živnostníků.

²⁵² Sigmund Hofmann a později jeho společník Josef Mandler jako zakladatelé *Wischauer mechanische Webwarenfabrik* v roce 1897.

nájemci panského pivovaru vyškovského měli jej v nájmu dva muži²⁵³, z nichž jeden byl původně mydlář a druhý nepatrný obchodník obilím. Nevládnoucí značnými prostředky, avšak spoléhající se na svou podnikavost, činnost a obratnost, pustili se do díla, naučili se sladovati, pivo vařiti a obchodovati a zbohatli během asi 20 let. A tážeme-li se, kdo byl zakladatelem a duší cukrovaru vyškovského, poznáme, že to byl muž, jenž byl původně kupec²⁵⁴, jenž neměl pojem o cukrovarnictví a hospodářství, který ale svou pilností, vytrvalostí a chápavostí veškeré překážky překonal, veškeré potřebné vědomosti si osvojil a takovým způsobem závod jeho řízením vedený povznesl mezi první v celé zemi. Nečekejme, až žid neb Němec nám ukáže cestu;...“²⁵⁵

Vliv německo-židovských podniků se projevoval nejvíce vůči zaměstnancům z řad českých obyvatel v oblasti školské otázky. Dokladem je opět tento úryvek: „Kolik cukrovarnických dětí českých rodičů chodí pod nátlakem Grossovým do německé školy, je všeobecně známo. A takové násilné poněmčování je zásluhou továrního zřízence, nebo jediného továrníka, který kořistí z bohatství české půdy a z dělné síly lidu a za vděk pak olupuje jej o jazyk a národnost.“²⁵⁶ Heslo „Svůj k svému!“ se v postoji cukrovaru projevovало nařízenými ředitele *Dr. Skutezkého*, aby všichni zaměstnanci z řad dělníků, pacholků a jiných zaměstnanců brali mouku a luštěniny výhradně na dluh u moukaře *Müllera*. Tentokrát se agitátory stali adjunkti *Kytka* a *Novák*.²⁵⁷ Snahy německých obyvatel přivydělat si i na úkor cukrovaru se projevovaly různě. Např. správce zdejšího cukrovaru *J. Schmerda*, si zřídil obchod s prádlem, a tak se dělníci cukrovaru cítili být zavázáni u něj nakupovat. Češi kritizovali přístup německého vedení radnice, že nad takovými pokoutnými „*kšeftičky*“ přivírali oči a české živnostníky okamžitě pokutovali a zavírali.²⁵⁸ K podpoře vyškovského německví se zasloužil

²⁵³ Má na mysli majitele *Hanácké sladovny* v Ivanovicích na Hané, Gabriela Milchspeisera a Eduarda A. Katschera.

²⁵⁴ Jedná se o Wilhelma Skutezkého, původně brněnského obchodníka a jednoho z komanditistů *Drnovického cukrovaru Offerman a spol.*

²⁵⁵ Cit. d.: Vyškovské noviny. Ročník II/1893, č. 11.

²⁵⁶ Tamtéž, č. 12.

²⁵⁷ Vyškovské noviny. Ročník I/1892, č. 2.

²⁵⁸ Vyškovské noviny. Ročník II/1893, č. 20.

i *vyškovský jazykový ostrůvek*, neboť Němci žijící v sedmi obcích v blízkosti Vyškova podporovali německé živnostníky a oblast byla v područí cukrovaru.²⁵⁹ Pod vlivem událostí, kdy se začínala pomalu objevovat převaha českého obyvatelstva, se ředitel cukrovaru *Dr. Hubert Skutezky* odhodlal k veřejnému projevu, kdy řekl: „..., že nikdo z jeho úředníků a zaměstnanců nesmí se míchat do věcí politických a zvláště, že nikdo nesmí agitovati.“²⁶⁰ Bohužel, praxe byla zcela jiná a nadále docházelo k podněcování a vyvolávání střetů. Přes sliby a ujišťování se největším agitátorem v době vyostřujícího boje stal *Edmund Gross*, disponent cukrovaru, který vše prováděl za tiché podpory ředitele *Dr. Huberta Skutezkého*.²⁶¹

Českým občanům dále vadila židovská sladovna, která měla až do roku 1893 pronajatý městský pivovar. „*Šťastná budoucnost města našeho bez firmy Milchspeiser a Katscher*.“²⁶² hlásaly Vyškovské noviny. Později se pravděpodobně české obyvatelstvo zaleklo, že by ztratilo práci a navíc by muselo opravy v městském pivovaře hradit ze svého a smlouva byla prodloužena.²⁶³ V městském pivovaře se židovskou firmou jen sladovalo a veškerý slad zde vyrobený se převážel na povozech do Ivanovic. Postoj k židovským majitelům se vyhroutil v roce 1899, kdy většina zaměstnanců firmy ve sladovnách ve Vyškově a Ivanovicích na Hané začala stávkovat proti útlaku vedení. Zvyšování pracovní doby, žádný odpočinek a práce bez nároku na pauzu na oběd, nucené dávání dětí českých zaměstnanců do německé školy ve Vyškově, to vše přispělo ke stávce v podniku. Problémy se nevyřešily a celá událost utichla.²⁶⁴ Obdobně jako německé vedení cukrovaru nutili i majitelé sladovny dávat děti svých zaměstnanců do německé školy, o čemž svědčí následující: „*Forell, úředník ve sladovně u firmy Milchspeiser a Katscher*

²⁵⁹ Vyškovské noviny, ročník III/1894, č. 11–12.

²⁶⁰ Cit. d.: Vyškovské noviny. Ročník III/1894, č. 24.

²⁶¹ Vyškovské noviny. Ročník IV/1895, č. 4.

²⁶² Cit. d.: Vyškovské noviny. Ročník II/1893, č. 10.

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ MZA Brno, fond Moravské místodržitelství–prezidium, karton č. 306, inv. j. 2440.

*propustil ihned svého domovníka, když tento dal své děti přepsati ze školy německé do české.*²⁶⁵

Větší pozornost si zasluhovala ze strany českého obyvatelstva ve Vyškově textilní továrna židovských majitelů *Sigmunda Hofmanna* a *Josefa Mandlera*. Podnikatelé se totiž svým jednáním dopouštěli okrádání dělníků. Nenápadně zpoždováním zvonku ohlašujícího konec pracovní doby ji prodlžovali, ale zaměstnancům ponechali stejnou mzdu.²⁶⁶ Nicméně *Vyškovské noviny* dále pokračovaly: „zvláště *Sigmund Hoffmann* nad míru jest rozezlen na list pro článek, v němž poukázáno na bídu dělnictva v jeho továrně zaměstnaného a v němž sděleno veřejnosti, že dělník v továrně tak mizernou mzdu denní dostává, že stěží může uhájiti živobytí. Nemilou tuto pravdu vyvrátiti hleděl *Hoffmann* zaslanou opravou a kromě toho snažil se slovy veřejně pronesenými dotvrditi nepravdivost zprávy té. Žid *Hoffmann* ve své troufalosti prohlásil, že **on dělnictvo živí** a poznačil tedy sebe za dobrodince a lidumila lidu dělného (českého).“²⁶⁷ Označil se za „lidumila“ a pokračoval v nátlaku na české zaměstnance, aby za vydělané peníze utráceli v židovském podniku v německém spolkovém domě. Veškeré pozvánky zábav a bálů, které pořádal, si tiskl v tiskárně Žida *Hayeka* a pozvaní bývali nejen Němci, Židé, ale i čeští zaměstnanci. „*Ted' ale nastává otázka: když pan Hofmann ten bál neplatí, jak se stalo, že české dělnictvo šlo k Hájkovi a do německého frcu? – nám se doneslo, že velká část dělnictva hrozila obstrukcí, bude-li bál ve frcu ; zejména dělnice z Drnovic nechtěly o frcu nic slyšeti. Když se jim ale řeklo: „Bud' na bál do frcu aneb z práce ve fabrice“, bylo ovšem po obstrukci.*“²⁶⁸

Projevy hospodářského nacionalismu doznávaly mnohdy různých podob. Když ve Vyškově zvítězili Češi, postupem doby upadlo uměle pěstované němectví. Postupem doby se vytrácel ekonomický podtext celé věci. První světová válka tuto problematiku zcela opomíjela a věnovala se především nedostatku

²⁶⁵ Cit. d.: *Vyškovské noviny*, Ročník XIII/1903, č. 17.

²⁶⁶ *Vyškovské noviny*. Ročník III/1894, č. 12.

²⁶⁷ Cit. d.: *Vyškovské noviny*. Ročník VII/1898, č. 16.

²⁶⁸ Tamtéž.

pracovních sil a hospodářskému úpadku regionu. Prameny z 20. let 20. století se o projevech ekonomického nacionalismu nezmiňují. Tím se ekonomický bojkot českých a německých obchodníků a živnostníků ve Vyškově omezil jen na 90. léta 19. století a první desetiletí 20. století.

VI. Zhodnocení problematiky vztahů Čechů a Němců ve Vyškově

Město Vyškov se řadilo mezi několik měst na Moravě, kde probíhal boj o počestování měst. Počtem obyvatel patřil mezi menší města, kde se otázka národnostní problematiky začala projevovat až od 60. let 19. století. Před tímto datem nezaznamenáváme žádné projevy související s národním obrozením českého obyvatelstva. Patrně to bylo dáno tím, že správa města byla do roku 1851 v českých rukách a navíc pod patronací olomouckého arcibiskupství, anebo tím, že obyvatelé neviděli rozdíl mezi tím být Čechem či Němcem.

Prvotní projevy formujícího se národního probuzení lze spatřovat v 60. letech 19. století, kdy se v čele objevují tři osobnosti: *Michal Josef říšský rytíř Manner*, *František X. Škorpík* a *Emanuel hrabě Pötting-Persing*. Pod jejich vlivem se české obyvatelstvo začínalo „probouzet“ a postupně si tak uvědomovalo příslušnost k českému či německému národu. Zakládali řadu spolků na podporu českého obyvatelstva, kde si předávali informace o dění na Vyškovsku, případně i ze vzdálenějších moravských míst. Němci obdobně jako Češi zakládali spolky, ale prozatím bez nacionálního smýšlení. Prvotní impuls k zisku původně českého Vyškova opět do českých rukou tak náleží agitační činnosti těmto třem osobnostem, které podnítily vznik spolků. Postupně se členové a zmíněné osobnosti účastnily několika táborů lidu u Vyškova, kde se snažili ovlivnit co nejširší vrstvy obyvatel a podpořit národnostní problematiku i na venkově u drobného živnostnictva a řemeslnictva. Bohužel tyto dvě vrstvy obyvatel nebyly tak silné, aby výraznou měrou podpořily tyto snahy. Důvodem byla silná převaha německého cukrovaru od roku 1868, ke kterému se na počátku 70. let přidala i židovská sladovna a pivovar. Celá 70. léta 19. století se nesla v duchu bojů o vznik a existenci nových spolků, jak německých tak českých. Německá radnice se snažila zamezit vzniku dalších českých spolků a vůbec je nechtěla podporovat. Na podporu živnostníků a řemeslníků z řad Čechů se stala nově založená První kontribučenská spořitelna v roce 1870, která všemožným způsobem podporovala české spolky a jejich činnost, dále živnostníky a řemeslníky. K ní se roku 1882 přidala nově zřízená městská spořitelna a svými finančními dary nakonec

iniciovaly spolu s První kontribučenskou spořitelnou výstavbu nového domu, zvaný besední, který se stal sídlem Kontribučenské spořitelny a několika českých spolků (např. spolek Haná). Němečtí obyvatelé nelenili a za významné podpory cukrovaru se sladovnou si postavili německý spolkový dům, tzv. *Vereinshaus* vedle kostela kousek za náměstím, naproti obecní škole. Obě strany měly tak zázemí pro své spolky a pro pořádání kulturních akcí.

Nyní se vývoj národnostní problematiky ve Vyškově začal ubírat novým směrem. Do města přišel v 70. letech 19. století *Dr. Ctibor Helcelet*, který převzal „záštitu“ nad formováním českého ducha ve městě. Vštípil českým lidem myšlenku o vzniku nejprve české obecné školy, která byla stále německá a posléze v 90. letech nastínil otázku českého středního školství. V obecné škole se vyučovalo německy až na roky 1883–1886, kdy byla povolena i čeština. Němci ovládali radnici, a tak dosáhli roku 1886 zákazu a zrušení české obecné školy. Ve Vyškově neexistovalo německé střední školství. Proč tomu tak bylo, nevíme. Patrně blízkost města Brna, dostačující základní vzdělání pro obyvatele Vyškova a okolí „nebo jen důvod nevzdělávat české obyvatelstvo, nevedlo německé představitele zabývat se touto otázkou. Důležité ovšem je, že otázka vzniku českého středního školství napadla *Dr. Ctibora Helceleta* a on tuto svoji vizi převedl do reálné podoby. Značně mu v tom pomáhaly *Vyškovské noviny* vycházející od roku 1892, které věnovaly vždy malý článek vyškovskému školství. V roce 1899/1900 bylo slavnostně otevřeno soukromé české reálné gymnázium. Bylo to v době, kdy se pomalu začínal vytrácet vliv německých obyvatel, upadala i podpora a zájem německých podniků. Na radnici se boj o obecní samosprávu vyrovnal. Dlouhodobá snaha převážně *Františka X. Škorpíka*, *Michaela Josefa říšského rytíře Manneru* a *Dr. Ctibora Helceleta* přinesla úspěch. Za definitivní konec německé správy můžeme označit rok 1903, kdy byl zvolen první český starosta po dlouhých 52 letech, *Alois Souček*.

Od té doby se naopak německé obyvatelstvo cítilo být ukřivděno ve svých právech a naopak české obyvatelstvo hlásalo všemožně svůj úspěch. Začalo kriticky hodnotit německou „nadvládu“ nad městem a ve své podstatě vracelo Němcům obdobnými způsoby jejich chování před rokem 1903 (např. zákaz

činnosti německých spolků). Podobné situace sledujeme až do roku 1910, kdy v podstatě utichají a město se věnuje svému stavebnímu rozvoji, snahou ekonomicky se postavit na nohy budováním městské plynárny, elektrifikací a později stavbou městské kanalizace a vodovodu. Období první světové války zasáhlo do života města velmi krutě, neboť řada zaměstnanců z továren musela odejít na frontu a město zasáhl rozsáhlý požár. Vyškov se potýkal s nedostatkem pracovních sil, o čemž svědčí i demografický propad o ca. 1 000 obyvatel. Po skončení válečného konfliktu a vzniku Československa se vedení města snažilo o další stavební činnost, hospodářský rozvoj a nemáme zprávy o střetech mezi Čechy a Němci. Ty znovu vyvstávají na povrch až na počátku 30. let 20. století ve zcela jiných souvislostech.

VII. Srovnání s vývojem v Prostějově a Třebíči

Město Vyškov nebylo jediným městem, kde probíhal boj o počesťování města. Tato problematika zasáhla řadu moravských měst, z nichž namátkou jmenujme: Jihlava, Třebíč, Brno, Olomouc, Prostějov, Litovel, Uherský Brod, Uherské Hradiště, Hodonín a další. Pokusme se nyní vysledovat obdobné, ne-li shodné rysy, probíhajícího boje o počesťování s městem Vyškovem. Pro srovnání jsme zvolili města Třebíč a Prostějov. Města Třebíč a Prostějov jsou co do velikosti dvakrát tak větší, ale je zde v podstatě shodný demografický průběh, kdy je ca. za sto let počet obyvatel dvojnásobný. Město Třebíč bylo zvoleno ještě z jednoho důvodu, jsou zde náznaky vazeb na město Vyškov a město Prostějov svojí blízkostí a děním ovlivňovalo město Vyškov, které se velmi často v novinových článcích odvolávalo na dění v Prostějově a kopírovalo tak jeho vývoj.

Naznačili jsme, že ve městě Vyškov se objevuje národnostní tematika až v 60. letech 19. století. Ve městě Třebíči se problematika projevovala od poloviny 50. let, kdy *„obecní vláda se všude snažila podporovat německý živel, protože v německém charakteru mnohojazyčné říše mylně viděla záruku její pevné budoucnosti.“*²⁶⁹ Druhá polovina 19. století je tak charakterizována zápasem mezi českým a německým obyvatelstvem, a když se konečně podařilo zvítězit nad německým obyvatelstvem, snažili se Češi napravovat škody v oblasti hospodářské a kulturní.²⁷⁰ V Prostějově se problematika boje o počesťování počítá až od roku 1870, kdy *„národní strana v Prostějově domohla se při volbách r. 1867 většiny v obecním zastupitelstvu a ztratila ji hned při následujících obecních volbách r. 1870, po nichž Prostějov byl až do r. 1892, tedy plná 22 leta ovládán stranou německou.“*²⁷¹ V obou městech byla navíc početná židovská obec hlásící se k němectví. Podporovaly německou stranu a ta se tak mohla obdobně jako ve Vyškově dlouho držet u moci. V Třebíči čítala židovská obec na 1600 obyvatel, což *„bylo vzhledem k malé prostoře a k malému počtu domů neobyčejně*

²⁶⁹ Cit.d.: Sameš, V.: Stručné dějiny města Třebíče. Třebíč 1979, s. 487.

²⁷⁰ Sameš, V.: c.d., s. 490.

²⁷¹ Cit.d.: Příkrýl, O.: Z těžkých dob Prostějova. I. díl. Prostějov 1929, s. 7.

vysoké číslo, vysvětlitelné jen tím, že v důsledku protižidovské populační politiky minulých století v jednotlivých těsných domech muselo bydlet vždy několik rodin. Třebíčská židovská osada se stala jednou z největších a přitom nejčilejších židovských obcí na Moravě.²⁷² Židovská obec v Prostějově se počítala také mezi největší na Moravě.²⁷³ Řada židovských obyvatel z Třebíče a Prostějova měla rodinné vztahy se Židy z Vyškova.²⁷⁴ V Třebíči na rozdíl od Vyškova se od konce 60. let 19. století začala objevovat myšlenka zajištění velmi slušného nižšího školství pro české obyvatelstvo a posléze i středního školství a začalo se bojovat o třebíčské gymnázium.²⁷⁵ V době, kdy bylo povoleno slovanské gymnázium, dokončovala se dostavba Národního domu na náměstí, kdy se pod tlakem rakouské perzekuce užívalo spíše názvu Besední dům.²⁷⁶ Mnoho obyvatel z Třebíče odcházelo do jiných měst na studia, velmi lákavá byla Vídeň, a taky se jich velmi málo vracelo zpět.²⁷⁷ Jelikož třebíčští Němci neměli své vlastní střední školství, snažili se různými průtahy vznik gymnázia zpomalovat. Nicméně v roce 1871 gymnázium vzniklo, ale na základě rozhodnutí ministerstva v roce 1873 ho přiřklo Němcům a rázem se vyučovalo německy.²⁷⁸ Tím však boj o gymnázium a českou vládu o Třebíč naopak získal na intenzitě. Mnozí z českých obyvatel podlehl i po tomto zintenzivnění boje nátlaku v domnění, že zajistí svým dětem lepší budoucnost a existenci.²⁷⁹ Když české obyvatelstvo vybojovalo školu, rozhodlo se směřovat své záměry na získání správy města do svých rukou. V roce 1879 získala česká strana při volbách vítězství a od té doby se radnice nesla v českém duchu. V podstatě se objevila kritika německé správy v podobných intencích jako ve Vyškově: neobnovování chodníků, dlažeb, neuskutečnění budování vodovodu a vznik městských sadů v Třebíči byl jen zásluhou

²⁷² Cit.d.: Sameš, V.: c.d., s. 487.

²⁷³ Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Sv. 5, Okresy: Prostějov, Boskovice, Moravská Třebová. Ostrava 1976, s. 35.

²⁷⁴ Židovské muzeum v Praze. Heslo: Židovská obec Vyškov, s. 4–15.

²⁷⁵ Sameš, V.: c.d., s. 518.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 520.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 520–521.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 535.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 537.

Okrašlovacího spolku.²⁸⁰ V 80. letech byl jmenován okresním hejtmanem *Schmidl*, který se zpočátku stavěl k problematice národnostní otázky v Třebíči nestranně. Ovšem pod nátlakem německé strany se postupem doby stal podporovatelem němectví. Ke konci 80. let 19. století byl přeložen do Vyškova, kde mohl svoje zkušenosti z česko-německého boje využít.²⁸¹ Jak se obyvatelstvo Vyškova stavělo k jeho příchodu a působení, nevíme. V Třebíči existovala řada spolků, jak německých tak českých (Sokol, Turnverein, Čtenářský spolek, Leserverein a další), které se podílely významnou měrou na šíření myšlenek národního vědomí mezi českým obyvatelstvem a negativním postojem k vzrůstajícím českým požadavkům z německé strany.

V Prostějově se za podporovatele českého obyvatelstva považovalo nejvíce několik významných postav: *prof. Deml, Tomáš Podivínský ze Smržic, Judr. Josef Fanderlík, Mdr. Jan Helcelet, Th. Dr. Melichar Mlčoch*.²⁸² Na základě jejich činnosti a aktivit vzrůstal počet spolků a spolková činnost. Do zakládání českých spolků zasáhl zákon z 15. 11. 1867, který nařizoval: „*Každý spolek může rozpuštěn býti, učiní-li usnešení aneb vydá vyhlášku, překročí-li obor své působnosti stanovami vytknutý, aneb nevyhovuje-li vůbec podmínkám svého právního jednání.*“²⁸³ Využívali k agitování a šíření českých myšlenek tábory lidu v blízkosti Prostějova, o kterých na rozdíl od Třebíče, máme četné zprávy. Zde se formovaly základní myšlenky odehrávající se v obdobném duchu – převážně školská otázka, jak tomu bylo na smržickém táboru lidu v roce 1869.²⁸⁴ V té době byla do města přivedena železniční trať severní dráhy a současně vyvstala otázka osvětlení města, což vedlo k vybudování městské plynárny.²⁸⁵ Důležitou součástí dění v Prostějově se stala školská problematika. V roce 1872 byl podán Maticí školskou návrh na zřízení nižší reálky s vyučovací českou řečí, což bylo schváleno až roku 1873 a byla soukromá. Pak po dlouhá dvě desetiletí museli

²⁸⁰ Sameš, V.: c.d., s. 545–549.

²⁸¹ Tamtéž, s. 552–557.

²⁸² Příkryl, O.: Z těžkých dob Prostějova. II. díl. Prostějov 1929, s. 73–78.

²⁸³ Příkryl, O.: Z těžkých dob Prostějova. IV. díl. Prostějov 1930, s. 5.

²⁸⁴ Příkryl, O.: Z těžkých dob Prostějova. II. díl. Prostějov 1929, s. 80–86.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 103–107.

čeští představitelé čekat na rok 1899, kdy bylo povoleno zřízení českého gymnázia v Prostějově a počátky nebyly vůbec snadné. Teprve od roku 1901 mělo vlastní budovu a o šest let později bylo převedeno pod státní správu.²⁸⁶

Třebíč a Prostějov byly ovlivněny silným hospodářským vlivem německo-židovských podnikatelů, kteří podporovali německou správu měst a všemožným způsobem bránili českému obyvatelstvu v jeho vzrůstu, jak na poli spolkové a politické činnosti, tak v oblasti hospodářského rozvoje. V Třebíči měl dominantní postavení textilní průmysl v židovských rukách, na rozdíl od Prostějova, kde sehrával vedle textilního průmyslu vliv zemědělský průmysl. Srovnáme-li to s vývojem v městě Vyškov, nacházíme v podstatě shodné rysy ve všech bodech. Přes spolkovou emancipaci až po politickou a hospodářskou převahu. V publikacích mapující tento proces počest'ování moravských měst z první poloviny 20. století převládá kritický pohled na německou správu města a její negativní hodnocení, projektování a hledání česko-německých svárů již od 18. století, kdy žádné národnostní vědomí neexistovalo.

²⁸⁶ 100 let gymnázia Jiřího Wolkera v Prostějově. Prostějov 1999, s. 13–18.

VIII. Rodina Skutezkých

Přistupme nyní k vylíčení osudů rodiny *Skutezkých* z Vyškova, která se řadila ve Vyškově mezi podnikatelskou vrstvu a významnou měrou se zasloužila o rozvoj Vyškovska. Příchod této rodiny, respektive vznik vyškovské větve, této původem německo-židovské rodiny z Brna, zasahoval do oblastí hospodářské a společenské a zařadil se tak mezi vlivnou část vyškovského obyvatelstva v 19. a na počátku 20. století.

Wilhelm Skutezký se narodil v roce 1828 v Brně v katolické rodině. O jeho životě před příchodem do Vyškova v 60. letech 19. století víme pramálo. Byl obchodníkem²⁸⁷ a setkával se s brněnskou šlechtickou společností v čele baronem *Mundym*, textilními velkopodnikateli z rodiny *Offermannů* a dalších. S těmito šlechtici se rozhodl začít podnikat v cukrovarnictví. Jelikož mu šlechticové poskytli dostatek peněžních prostředků, hledal vhodné místo v okolí Brna k uskutečnění podnikatelského záměru. Pravděpodobně se pro Vyškov rozhodl *Wilhelm Skutezký* s baronem *Mundym* a *Theodorem Offermannem* z několika důvodů: dostatek vodních zdrojů pro cukrovar, vhodné pozemky na drnovickém panství barona Mundyho a nově vzniklá železniční trať Brno – Přerov. V roce 1868, kdy byl postaven vyškovský cukrovar na směněných pozemcích drnovického panství s olomouckým arcibiskupstvím²⁸⁸ a za bývalými hradbami města Vyškova, se začala psát historie rodiny *Skutezkých*. Cukrovar nabídnul řadu pracovních míst včetně uplatnění mnoha řemeslníků na pracích v cukrovaru a jeho ekonomických z Vyškova a okolí. *Wilhelm Skutezký*, jmenovaný ředitelem cukrovaru, tuto funkci vykonával až do své smrti v roce 1889. Zasloužil se o stavební činnost, převážně v budovaných cukrovarských domcích sousedících s bývalým klášterem kapucínů a ve zbudování dvou cukrovarských vil v areálu cukrovaru.²⁸⁹ Jedna z nich byla obytným sídlem jeho rodiny a ve druhé se nacházely byty pro vyšší cukrovarské úředníky z řad správců statků,

²⁸⁷ MZA Brno, fond KS Brno, karton č. 215, inv. j. 2843.

²⁸⁸ MZA Brno, fond Vyškovský cukrovar a.s., karton č. 8, inv.j. 52.

²⁸⁹ Tamtéž, fond Vyškovský cukrovar a.s., karton č. 21, inv. j. 174.

ekonomických zaměstnanců a dalších.²⁹⁰ Většina z těchto zaměstnanců však pocházela z řad německého obyvatelstva z Vyškova a vyšovského jazykového ostrůvku.²⁹¹ *Wilhelm Skutezký* se během svého života ve Vyškově nezúčastňoval žádného společenského života. Pravděpodobně se však účastnil společenského života v Brně, popřípadě ve Vídni. Po jeho smrti v roce 1889 se do vedení podniku dostali jeho dva synové. Prvním z nich *Med. Dr. Hubert Skutezký* byl jmenován ředitelem společnosti po otcově smrti s účinností od 1. ledna 1890.²⁹² Pokračoval v započaté práci svého otce a snažil se rozvíjet cukrovar po stránce hospodářské a stavební. Za jeho vedení se vybudovaly odkalovací jámy a snažil se o zbudování samostatné úzkokolejné železnice, ovšem tento plán dokončil až jeho bratr *Dr. Gustav Skutezký st. Hubert* i *Gustav* se narodili v Brně a v raném dětství se přestěhovali do Vyškova. Jako chlapci se začali účastnit společenského života, který tehdejší Vyškov nabízel. Byli členy německého čtenářského spolku a v pozdějším věku zastávali předsednická místa u střeleckého spolku ve Vyškově.²⁹³ V nich se setkávali s německo-židovskými představiteli z radnice a částečně byli ovlivněni počátečními roztržkami Čechů a Němců. Na politickém životě se však nepodíleli, neboť měli spoustu práce s řízením a organizací života v podniku a na cukrovanských ekonomických. Pokud už nějakým způsobem ovlivňovali česko-německé vztahy, zasahovali do oblasti školské otázky. Oni samotní nenavštěvovali vyšovskou obecnou školu, ale měli domácí vychovatele a učitele. Střední školství v 90. letech ve Vyškově neexistovalo, a tak museli do Brna na německé gymnázium. Vyjma *Huberta Skutezkého*, který vystudoval lékařství ve Vídni, *Gustav Skutezký st.* a jeho syn *Gustav Skutezký ml.* vystudovali vídeňskou zemědělskou univerzitu. Při studiích navazovali oba dva důležité kontakty, kterých se později snažili využít při stycích a fungování cukrovaru. Byli členy *Obchodní a živnostenské komory v Brně*, několika cukrovarnických organizací a následně se tyto známosti přesunuly i do roviny rodinných vztahů, neboť si vzali za své manželky dcery významných velkopodnikatelů

²⁹⁰ MZA Brno, fond Vyšovský cukrovar a.s., karton č. 6, inv. j. 52.

²⁹¹ Tamtéž, fond Vyšovský cukrovar a.s., karton č. 51, inv. j. 2110.

²⁹² Tamtéž, Vyšovský cukrovar, a. s., karton č. 2, inv. j. 18.

²⁹³ SOkA Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna, fond Měšťanský střelecký spolek Vyškov, karton č. 1, inv. j. 2.

(např. z rodiny *E. Proskowetze* – předseda *Obchodní a živnostenské komory v Olomouci*). I když se snažili zachovávat zmínění bratři nestrannost k probíhajícímu boji o město, projevilo se u nich tu a tam soucítění s německými obyvateli. České zaměstnance nutili k posílání dětí do německé obecné školy, případně i do německé mateřské školy nacházející se v prostorách zámku.²⁹⁴ Zaměstnanci z řad Čechů a Němců se snažili zavděčit svému vedení, tedy představitelům rodiny *Skutezkých* tím, že agitovali a podporovali různé střety ve městě (nákup potravin a výrobků u německých obchodníků), mnohdy bez vědomí *Huberta a Gustava Skutezkého st.*

Mužští členové rodiny byli předurčeni k práci pro cukrovar a ženská část rodiny o starost o rodinný krb, výchovu dětí, atd. V jejich vile se nacházelo několik hodnotných obrazů, knih, případně jiných cenných věcí.²⁹⁵ Jeden z členů rodiny *Skutezkých*, *Arnold Skutezký*, majitel továren v Rajhradě a zámku v Řečkovících, byl vášnivým sběratelem nizozemského umění a pravděpodobně pod jeho vlivem si vyškovská větev zakupovala významná díla a vybavovala si jimi svoji vilu ve Vyškově. Dcery majitelů cukrovaru byly posílány na výchovu do Vídně k rodině *Proskowetzů*. Ovlivnění Vídní pak podléhali právě např. sběru starožitností a obrazů, nechávaly se malovat a vytvářely si tak rodinné portréty, dnes uložené v Muzeu Vyškova. Rodina *Skutezkých* často navštěvovala, především její ženská část, malebný zámek v Račicích u Vyškova, kde bydlela rodina *Schoelerů*, spjatá od 90. let 19. století příbuzenskými vztahy se *Skutezkými*. Rodiny zde trávily víkendy a užívaly možností tehdejší doby. Věnovaly se malování okolní krajiny a zpestřovaly si tak náročný život v Brně a Vídní. Vše fungovalo až do vypuknutí první světové války, kdy se valná část rodinných příslušníků *Skutezkých* i *Schoelerů* přesunula do Vídně. Zůstala pouze rodina *Gustava Skutezkého st.*, který řídil cukrovar a ze všech sil se snažil jej udržet v chodu, i když situace ve střední Evropě a zejména na trzích nebyla pro ekonomický vývoj továrny příznivá. Ještě než skončila éra habsburské monarchie, dostali členové

²⁹⁴ Svědčí o tom řada jmen z německého školního spolku, jejichž členy se museli čeští občané stát. SOkA Vyškov, fond Německý školní spolek, karton č. 1, inv.j. 4.

²⁹⁵ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 14, inv. j. 379.

rodiny *Skutezkých* šlechtický titul *Ritter* za hospodářský přínos habsburské monarchii.²⁹⁶

V období první republiky se ekonomická situace cukrovaru natolik zlepšila, že se mohlo opět začít investovat do stavebního rozvoje cukrovaru. Ve dvacátých letech byla naplánována výstavba nové cukrovarské obytné vily pro *Gustava Skutezkého ml.* a jeho rodinu a ke konci 20. let 20. století se započalo s výstavbou činžovního domu pro cukrovar přímo naproti nově vzniklé vilové zástavbě k vlakovému nádraží. Ekonomická konjunktura cukrovaru se odrazila i na tom, že *Gustav Skutezký st.* zakoupil první automobil ve Vyškově, aby mohl lépe spravovat ekonomie cukrovaru. Rozšiřoval majetek cukrovaru zakupováním okolních mlýnů a nadále pokračoval v započaté spolupráci s majitelem Ivanovické sladovny *Arthurem Katscherem* v oblasti hospodaření na cukrovarských polích. Když se na počátku 30. let 20. století dostavila hospodářská krize, snažil se jí cukrovar čelit tím, že otevřel novou mlékárnu na náměstí, což však zvedlo vlnu nevole vůči řediteli *Gustavu Skutezkému ml.*²⁹⁷ Od poloviny 30. let 20. století byla naplánována kompletní rekonstrukce cukrovaru a úzkokolejně železnice, kdy se počítalo s jejím rozšířením. Bohužel situace, která nastala, nedala možnost tomuto velkorysému plánu, na němž se měl podílet i *Emil Proskowetz*, šanci. Když vypuknul válečný konflikt, továrna byla zabavena a rodinný majetek částečně rozkraden. Po skončení války byl *Gustav Skutezký ml.* odsouzen v Brně za velezradu, ale nebyl popraven, neboť za války skrýval židovské uprchlíky, kteří mu to ze zámoří přijeli dosvědčit.²⁹⁸ Nicméně jeho majetek byl i přes to zkonfiskován a on i se svou rodinou byl donucen odejít do Rakouska, kde po počátečních peripetiích začal opět pracovat pro cukrovarnické organizace.

Máme-li zhodnotit přístup rodiny *Skutezkých* k česko-německému soužití ve Vyškově, můžeme říci, že na jejich chování a postoj k Čechům a Němcům byl kladný. Mužští členové rodiny se pokládali za moravské Němce a tíhli

²⁹⁶ Šlechtický titul dostal za zásluhy o hospodářský rozvoj Habsburské monarchie a za řadu patentů v oblasti cukrovarnických postupů.

²⁹⁷ Vyškovské noviny, řočník

²⁹⁸ Videodokument: Paní Barbara Skutezká vzpomíná.

k regionálnímu patriotismu a k městu, kde byli vychováni a kde vyrostli. Důvodem ke kladnému postoji mohlo vést několik důvodů: starost o rodinný podnik jim nedávala moc prostoru věnovat zmíněné problematice dostatek pozornosti a členství v několika cukrovarnických organizacích a obchodní komoře je vyčerpávala natolik, že se raději soustředili na rozvoj továrny. Kladné mínění obyvatelstva pramenilo patrně ze stavební činnosti cukrovaru a snahou zabezpečit své zaměstnance z hlediska otázek bydlení, sociální podpory (fond cukrovaru pro bývalé zaměstnance) a zaměstnanosti, což se ponejvíce projevilo v období první světové války. Jelikož měl cukrovar kolem 500 – 700 stálých zaměstnanců a v období kampaní se počet zvýšil až na 5 000,²⁹⁹ ovlivňoval i mínění širokého okolí. Jak jej ale chápali drobní zemědělci, kteří viděli v cukrovaru, respektive ve vyjednávacích ceny cukrové řepy, většinou nepříteli, nevíme. Ke srovnání vnímání rodiny *Skutezkých* ve Vyškově se zobecňujícími teoriemi, chybí dostatek obdobného materiálu. Můžeme však tvrdit, že rodina *Skutezkých* se snažila o dobré vztahy s obyvateli města a o své bývalé zaměstnance se vždy postarala.

²⁹⁹ *Skutezky, G.: Der landwirtschaftliche Betrieb der Drnowitzer Zuckerfabrik zu Wischau. Wien 1906, s. 5–7.*

ZÁVĚR

V této studii jsme nastínili vývoj národního vědomí ve Vyškově, který přerostl v boj o počestřování města a boj o radnici ke konci 19. a počátku 20 století. Vylíčili jsme národnostní boj doplněný o vývoj v habsburské monarchii. Demografické a hospodářské poměry nám pomohly uvědomit si, jak se formoval národnostní boj, kdo stál za vznikem české nacionalizace ve městě a jakých rovin národnostní boj nabýval.

Problémem, se kterým jsme se při studiu počestřování Vyškova setkali, jsou jednak torzovité a nepřístupné prameny. Zvláště problematický je fond *Okresního úřadu Vyškov*, z jehož materiálů se zachovala jen velmi malá část. Naštěstí kompletní sčítací operáty pro město Vyškov jsou k dispozici a pomohly nám v demografickém vývoji včetně rozdělení obyvatelstva na české a německé. Ukázalo se, že ve Vyškově došlo k uměle vytvářenému německému, podporovanému německo-židovskými podniky. Radikalizace procesu národnostního uvědomování je kladena do 90. let 19. století, kdy po úspěšných volbách do obecního zastupitelstva mělo české obyvatelstvu převahu. První český starosta byl zvolen roku 1903, kdy byla správa města plně v rukou českých obyvatel z řad inteligence a drobného podnikatelstva. Dění ve městě nám dobře ilustrovaly české *Vyškovské noviny*, konfrontované s brněnským německým deníkem *Tagesbote aus Mähren und Schlesien*, případně doplněné o informace z dalších moravských deníků a novin. Nepotvrdily se neustálé útoky zmíněného deníku proti českému obyvatelstvu ve městě, spíše naopak. Vyjadřovaly se pouze k událostem ze života německého spolkového domu či ke zvolení starosty.

Snažili jsme se postihnout další fenomén, tzv. hospodářský nacionalismus, který byl podněcován heslem „*Svůj k svému a vždy dle pravdy*“. Německo-židovské podniky podporovaly a uměle vytvářely převahu německého obyvatelstva ve městě nad českým. Forma finančních příspěvků na chod německých a židovských spolků je doložena ve spolkových materiálech. Podnikatelské elity v čele s rodinou *Skutezkých*, *Gabrielem Milchspeiserem*

a *Sigmundem Hofmannem* vyvíjely prokazatelně nátlak na české zaměstnance, což se nejvíce projevilo v otázce vyškovského školství a hospodářského bojkotu obchodníků a řemeslníků z řad Čechů a Němců.

Zvolená struktura diplomové práce předložená v úvodu se jeví jako vhodná. Historie Vyškova a regionu v 19. a na počátku 20. století stojí mimo zájem odborné veřejnosti. Pravděpodobně je to způsobeno tím, že veškeré archivní prameny jsou německé provenience a čeština se v úředních materiálech objevuje velmi sporadicky až od konce 90. let 19. století. Boj o počestění města nebyl nikým z předchozích badatelů uceleně vylíčen, a proto lze tuto studii pokládat za zajímavý přínos nejen historii v obecné rovině, ale především pro historii regionální, která se dopouští značných přehmatů. Snad přispěje k celkovému zhodnocení výzkumu v oblasti zápasu českého obyvatelstva v nejednotném a etnicky smíšeném moravském prostředí 19. století.

Problematika Čechů a Němců ve Vyškově tímto není zdaleka vyčerpána. Archivní prameny nabízí jistě řadu dalších možností bádání. K doplnění problematiky soužití českého a německého obyvatelstva ve Vyškově a okolí budou sloužit další prameny. Jedná se o dnes nepřístupné spolkové materiály, které přispějí k prohloubení poznatků o spolkovém životě českého obyvatelstva. K rozšíření znalostí o hospodářském vývoji vyškovského regionu nejen v 19. století může přispět v současnosti nezpracovaný obsáhlý fond vyškovského velkostatku. Nabízí se však celá řada dalších dílčích témat, jako je např. sociální skladba a mobilita obyvatel, působení Brna na vývoj vyškovské oblasti a další.

Prameny a literatura

Prameny

a) Archivní

Moravský zemský archiv v Brně:

Hanácká sladovna, a. s., Ivanovice na Hané, 1876 – 1948 (1949).

Krajský soud civilní Brno, Brno, 1850 – 1949 (1963).

Moravské místodržitelství – presidium, Brno, 1850 – 1918.

Moravské místodržitelství, Brno, (1628) 1786 – 1918.

Obchodní a živnostenská komora Brno, Brno, 1851 – 1949.

Vyškovský cukrovar, a. s., Vyškov, 1868 – 1947 (1958).

Státní okresní archiv Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna:

Archiv města Vyškov, Vyškov, 1522 – 1945 (1949).

Hudební, pěvecký a čtenářský spolek Vyškov, Vyškov, 1862 – 1915.

Měšťanský střelecký spolek Vyškov, Vyškov, 1792 – 1912.

Okresní soud Vyškov, Vyškov, 1850 – 2005.

Okresní úřad Vyškov, Vyškov, 1853 – 1945 (1962).

Osvětové sdružení Haná Vyškov, Vyškov, (1863) 1864 – 1950.

Pozůstalost Jana Krinese, Vyškov, 1925–1926.

Pozůstalost Vojtěcha Procházky, Vyškov, 1875 – 1946.

Německý školní spolek – místní skupina Vyškov, Vyškov, 1904 – 1918.

Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc:

Obchodní a živnostenská komora Olomouc, Olomouc, (1792) 1850 – 1948 (1950).

Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, Kroměříž, (1141) 1465 – 1953.

b) Tištěné

Compass. Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich – Ungarn 1901, I. Band. Wien 1901.

Compass. Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich – Ungarn 1905, II. Band. Wien 1904.

Compass. Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich – Ungarn 1913, III. Band. Wien 1912.

Compass. Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich – Ungarn 1914, I. Band, II. Band, III. Band. Wien 1913.

Compass. Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich – Ungarn 1915, I. Band, II. Band. Wien 1914.

Compass. Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich – Ungarn 1917, I. Band, II. Band, IV. Band, V. Band. Wien 1916.

Compass. Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich – Ungarn 1918, IV. Band, V. Band. Wien 1917.

Hácha, E.: Slovník veřejného práva československého. 1. díl. Brno 1929.

Handbuch des Fabriks-, Handels- und Gewerbe=Standes im Bezirke der Brünnner Handels- und Gewerbe-Kammer. Brünn 1852.

Handbuch des Fabriks-, Handels-, und Gewerbe=Standes im Bezirke der Brünnner Handels- und Gewerbe-Kammer. Brünn 1852.

Katalog výstavy hospodářské, průmyslové a národopisné ve Vyškově r. 1902. Vyškov 1902.

Neuster Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken in Mähren. Brünn 1884, 1887, 1893, 1896, 1899, 1903, 1907, 1912.

Skutezky, G.: Der Landwirtschaftliche Betrieb der Drnowitzer Zuckerfabrik zu Wischau. Wien 1906.

Statistický lexikon obcí v zemi moravskoslezské : Úřední seznam míst podle zákona ze dne 14. dubna 1920, čís. 266 Sb. zák. a nař.. Sv. 2, Země Moravskoslezská / Vydán ministerstvem vnitra a Státním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. prosince 1930. Edice: Statistický lexikon obcí v republice Československé, Sv. II. Praha 1935.

Statistický lexikon obcí v zemi moravskoslezské. Edice Statistický lexikon obcí v republice Československé, Sv. II. Praha 1935.

Statistik der Industrie des Bezirkes der Handels- und Gewerbekammer in Brünn im Jahre 1875. Brünn 1881.

Statistik der Industrie des Bezirkes der Handels- und Gewerbekammer in Brünn im Jahre 1875. Brünn 1876.

Statistik der Industrie des Bezirkes der Handels- und Gewerbekammer in Brünn im Jahre 1870. Brünn 1871.

Statistik der Industrie Mährens, Bd. 1, 2. Brünn 1883.

Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie, Neue Folge I-IV, Wien 1856-1860.

Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie, Wien 1828-1849.

Veselý, F. X.: Všeobecný slovník právní: Příruční sborník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených, se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí koruny české 1. díl. Praha 1896.

Vlastivědná příručka soudního okresu vyškovského. Vyškov 1925.

Wolny, G.: Die Markgrafschaft Mähren. II. Band. 2.Abteilung. Brno 1846.

Zur gegenwärtigen politischen Lage. Nach zwei in M. Schönberg gehaltenen Reden des Abgeordneten Dr. Max Menger. M. Schönberg 1896.

c) Tisk

Hlas, ročník 2 – 3, 1863 – 1864.

Hlasy z Hané, ročník I – XXX, 1882 – 1913.

Mährisches Tagblatt, ročník I – XXX, 1880 – 1910.

Moravské listy, ročník 5, 1893.

Tagesbote aus Mähren und Schlesien, ročník 1 – 70, 1851 – 1920.

Vyškovské noviny, ročník 1 – 35, 1892 – 1934.

Vyškovské noviny, ročník 4, 5, 18, 1994 – 2007.

Vyškovský zpravodaj, 1991.

Zpravodaj města Vyškova, ročník 21, 1997.

Zprávy vlastivědného muzea ve Vyškově, 1958, 1962.

Literatura

- 100 let gymnázia Jiřího Wolкера v Prostějově. Prostějov 1999.
- Agnew, H.: Symbol and ritual in czech politics in the era of the „tábory lidu“. In: Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století. Praha 2007, s. 331–342.
- Albert, E.: Ekonomika moravského zemědělství v druhé polovině 19. století, 1. díl. Praha 1970.
- Albert, E.: Ekonomika moravského zemědělství v druhé polovině 19. století, 2. díl. Praha 1970.
- Bártek, F.: Olomouc: město i okres, Národohospodářská propagace Československa. Brno 1931.
- Bartoš, J. – Trapl, M. – Schulz, J.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960, Sv. 10, Okresy: Brno-město, Brno-venkov, Vyškov. Ostrava 1986.
- Bartoš, J. – Trapl, M. – Schulz, J.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960, Sv. 5, Okresy: Prostějov, Boskovice, Moravská Třebová. Ostrava 1976.
- Bunža, B.: Antonín Dudík. Spisovatel a buditel. In: Archa. Sborník pro literaturu, umění, kulturu a život 23, 1935. Číslo 1–2.
- Burian, V.: Počátky železniční dopravy na Vyškovsku. Vyškov 1962.
- Burian, V.: Průmyslové podniky na Vyškovsku v první polovině 19. století. Vyškov 1958.
- Čáda, F. – Janák, J. – Hladký, S.: Rousínov. Dějiny a socialistická přítomnost. Brno 1982.
- Červinka, F.: Český nacionalismus v 19. století. Praha 1965.
- Fasora, L. – Hanuš, J. – Malíř, J.: Moravské vyrovnání z roku 1905: možnosti a limity národnostního smíru v Evropě. Brno 2006.
- Fasora, L. – Hanuš, J. – Malíř, J.: Občanské elity a obecní samospráva 1848–1948. Brno 2006.
- Fasora, L. – Hanuš, J. – Malíř, J.: Sekularizace venkovského prostoru v 19. století. Brno 2009.
- Fasora, L.: Člověk na Moravě 19. století. Brno 2004.

- Fasora, L.: Člověk na Moravě v první polovině 20. století. Brno 2006.
- Fejtö, F.: Rekviem za mrtvou říší. Praha 1998.
- Gellner, E. A.: Nacionalismus. Brno 2003.
- Gellner, E. A.: Národy a nacionalismus. Praha 1993.
- Hanuš, J. – Vlček, R.: Historik v proměnách doby a prostředí. 19. století. Brno 2007.
- Hlavačka, M.: Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913. Praha 2006.
- Hledíková, Z. – Janák, J. – Dobeš, J.: Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost. 2. vydání. Praha 2005.
- Hnáťová, V.: Působení kongregace sester dominikánek na Moravě mezi léty 1887 až 1918. Bakalářská diplomová práce. Brno 2007.
- Hosák, L.: Historický místopis země moravskoslezské, Díl 3, Brněnský kraj. Brno 1933.
- Hosák, L.: Příspěvky k historickému místopisu Vyškovska. Slavkov u Brna 1998.
- Hroch, M.: Evropská národní hnutí v 19. století. Praha 1986.
- Hroch, M.: Na prahu národní existence: touha a skutečnost. Praha 1999.
- Hroch, M.: V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě. Praha 1999.
- Janák, J. – Podaný, R.: Dělnické hnutí na Vyškovsku do roku 1918. Brno 1964.
- Janák, J.: Morava v národním a politickém ruchu 19. století. Brno 2007.
- Janák, J.: Třebíč a Prostějov – dvě první místa na Moravě s českou správou. In: Národnostní problémy v historii měst. Prostějov 1993, s. 20 – 36.
- Janák, J.: Třebíč: Dějiny města 1. Brno 1978.
- Janák, J.: Třebíč: Dějiny města 2. Brno 1981.
- Janák, J.: Vlastivěda moravská: země a lid: nová řada, Sv. 7, Dějiny Moravy, Díl 3/1, Hospodářský rozmach Moravy 1740-1918. Brno 1999.
- Jiránek, T.: Projevy hospodářského nacionalismu v obchodních a živnostenských komorách v Českých zemích 1850-1918. Pardubice 2004.
- Jirásek, A.: Z mých pamětí. Praha 1984.
- Kahling, I.: Emanuel hrabě Pötting-Persing, probošt kapituly Olomoucké: Životopis a posmrtní upomínka. Olomouc 1898.

Klabouch, J.: *Gemeindeselbstverwaltung in Österreich 1848–1918*. Wien 1968.

Kladiwa, P. – Pokludová, A. – Kafková, R.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. II. díl, 1. sv.: *Muži z radnice*. Ostrava 2008.

Kladiwa, P.: *Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850–1914*. I. díl: *Vývoj legislativy*. Ostrava 2007.

Kladiwa, P.: *Stav bádání k problematice formování a vývoje občanské společnosti v 19. (18.) století. Srovnání frankfurtského, bielefeldského a vídeňského projektu na téma Bürgertum*. In: *Slezský sborník, ročník. C., č. 2/2002*, s. 124–143.

Klenovský, J.: *Židovská čtvrť v Boskovicích*. Brno 1991.

Knechtl, B.: *Třicet let našeho zápasu v Olomouci*. Olomouc 1923.

Kordiovský, E.: *Správní změny na hranici nynějších okresů Břeclav a Vyškov*. In: *Vyškovský sborník, Sborník Moravského zemského archivu v Brně, Státního okresního archivu Vyškov*. Slavkov u Brna 1999, str. 156 – 161.

Kotulán, V.: *Vyškovská zastavení – Vyškov*. Vyškov 2003.

Kožíšek, A. V.: *Brno: město a okolí, Národohospodářská propagace Československa, Řada A, Sv. 19*. Brno 1938.

Krines, J.: *Obecní správa města Vyškova v letech 1919 – 1924*. Kroměříž 1925.

Lang, B. A.: *Josef Jan Nepomuk Trávníček*. Olomouc 1963.

Lederhofer, V.: *Památky času: deník přátelství, lásky, ctnosti, moudrosti a vlastenectví*. Vídeň 1864.

Machačová, J. – Matějček, J.: *Co měl kdy kdo v hlavě: skupinové subkultury v českých zemích. 1781–1848*. Opava 2006.

Machačová, J. – Matějček, J.: *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781–1914*. Praha 2010.

Machačová, J. – Matějček, J.: *Problémy obecné kultury v českých zemích 1781–1989*. Opava 2008.

Malíř, J. – Vlček, R.: *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek: sborník příspěvků z konference Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě*. Brno 2002.

- Malíř, J.: Das deutsche und das tschechische Bürgertum in Mähren und seine Landtagsvertretung. In: Opera historica 2. Edicio Universitatis Bohemiae Meridionalis 1992. České Budějovice 1992.
- Malíř, J.: Od spolků k moderním politickým stranám. Brno 1996.
- Mikulka, R. – Kleveta, A. – Kolčářová, J.: Gymnázium: škola uprostřed města: 110 let gymnázia Vyškov (1899-2009). Vyškov 2009.
- Mikulka, R. – Klvač, P.: Okrašlovati a povznášeti... Vybrané kapitoly z dějin okrašlovacích spolků na Vyškovsku. In: Vyškovský sborník V, Sborník Moravského zemského archivu v Brně, Státního okresního archivu Vyškov. Slavkov u Brna 2006, str. 95 – 117.
- Mikulka, R. – Procházka, R.: Knihtiskař a nakladatel František Obzina. Vyškov 2000.
- Mikulka, R.: Čestní občané města Vyškova v letech 1871 – 1897. In: Vyškovský sborník V, Sborník Moravského zemského archivu v Brně, Státního okresního archivu Vyškov. Slavkov u Brna 2006, str. 171 – 177.
- Mikulka, R.: Vyškov v proměnách. Třebíč 2008.
- Mikulka, R.: Vyškov. Praha 2009.
- Myška, M.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska. Ostrava 2003.
- Myška, M.: Podnikatelstvo jako předmět historického výzkumu. Ostrava 1994.
- Nekuda, V.: Vyškovsko. Brno 1965.
- Nešpor, V.: Dějiny Olomouce. Brno 1936.
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sv. 24. Praha 1906.
- Padesát let městské spořitelny ve Vyškově. 1882 – 1932. Vyškov 1932.
- Pěkný, T.: Historie židů v Čechách a na Moravě, 2. vydání. Praha 2001.
- Písař, P.: Národopisný spolek ve Vyškově a počátky národopisného bádání na Vyškovsku. Bakalářská diplomová práce. Brno 2009.
- Pokorná, M.: Hudba ve vyškovských spolcích do roku 1933. Bakalářská diplomová práce. Brno 2006.
- Procházka, P.: Vyškovské spolky v letech 1945–52. Magisterská diplomová práce. Brno 2008.
- Procházka, V.: Z minulosti vyškovského zámku. Vyškov 1928.

Prostějov: Město a okres, Národohospodářská propagace Československa, Řada A, Sv. 8. Brno 1933.

Přehled československých dějin. Praha 1958.

Příkryl, O.: Z těžkých dob Prostějova. Díl I.–IV. Prostějov 1929.

Rája, M.: Judr. Ctibor Helcelet mezi konzervatismem a liberalismem. Magisterská diplomová práce. Brno 2003.

Roubic, A.: Správa statků Olomouckého (arci)biskupství od 16. století. In: Sborník archivních prací. Ročník XXXI/1981, č. 1, s. 418–473.

Růžička, J.: Komunální elity a obecní samospráva Bučovic v éře dvou starostů (1886–1914). Magisterská diplomová práce. Olomouc 2007.

Řezník, M.: Formování moderního národa (Evropské dlouhé 19. století). Praha 2003.

Sameš, V.: Stručné dějiny města Třebíče. Třebíč 1979.

Schelle, K.: Organizace veřejné správy v letech 1848–1918. Brno 1993.

Sterneck, T.: Ze života předposledního vyškovského c. k. okresního hejtmana. In: Vyškovský sborník VI, Sborník Moravského zemského archivu v Brně, Státního okresního archivu Vyškov. Slavkov u Brna 2008, str. 137 – 189.

Ševčík, A.: Židovské obce na Moravě. In: Brněnský archivní věstník 2. Brno 1958.

Šlesinger, V.: Z bojů o pokrokovou Moravu 1890-1918. Brno 1947.

Šlesinger, V.: Zápas půlstoletí. Padesát let bojů za českou Moravu. Brno 1946.

Tomášková, E.: Farnost Vyškov (Dějiny farnosti včetně inventární studie archivního fondu Farního úřadu Vyškov). Magisterská diplomová práce. Olomouc 2007.

Tomášková, E.: Střelnice městská, kuchyně farská. In: Vyškovský sborník V, Sborník Moravského zemského archivu v Brně, Státního okresního archivu Vyškov. Slavkov u Brna 2006, str. 75 – 93.

Třicet let činnosti hospodářského družstva. Vyškov 1928.

Uherské Hradiště: Dějiny města. Brno 1981.

Váňová, R.: Vývoj počátečního školství v českých zemích. Praha 1986.

Vilíkovský, V.: Dějiny zemědělského průmyslu v Československu. Praha 1936.

Vobecká, J.: Populační vývoj Židů v Čechách v 19. a první třetině 20. století. Společenské a hospodářské souvislosti. Praha 2007.

Vykoupil, L.: Historik Václav Royt. In: Časopis matice moravské. Brno 1998. Vol. 117. No. 1, s. 57–70.

Zemánková, M.: Obecní samospráva města Slavkova v letech 1849 – 1918. In: Vyškovský sborník VI, Sborník Moravského zemského archivu v Brně, Státního okresního archivu Vyškov. Slavkov u Brna 2008, str. 107 – 135.

Zlámal, V.: Vyškovsko, Národohospodářská propagace Československa, Řada A, Sv. XVI. Brno 1936.

Ostatní

a) Muzea

Muzeum Vyškovska ve Vyškově. Fotoarchiv.

Židovské muzeum v Praze. Židovská obec Vyškov.

b) Videodokumenty

Procházka, R. – Mikulka, R.: Osudové okamžiky. Vyškov 1917 - katastrofální požár proměnil jihomoravské město ve spáleniště a hromadu sutin. Česká televize. 2001.

Paní Barbara Skutezká vzpomíná. Soukromý videoarchiv RnDr. Alois Kleveta.

c) Internet (stav ke dni 30. 6. 2011)

http://books.google.cz/books?id=YhVIAAAAMAAJ&printsec=frontcover&dq=Wolny:+Markgrafschaft&source=bl&ots=iT84nxWKcc&sig=FJRJFeatMoXFLGz_U19xxqwlA&hl=cs&ei=chiiTcCTKs3LswabrLnqAQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=7&ved=0CEgQ6AEwBg#v=onepage&q&f=false

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/historie_scitani_lidu_na_uzemi_ceske_republiky_i_

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/historie_statistiky_v_cekach_do_roku_1918

<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/48-1868.htm>

<http://www.gykovy.cz/historie/?id=8>

www.wischau.de

Zusammenfassung

In dieser Studie haben wir versucht zu exponieren, die Entwicklung der Anfänge des Nationalbewusstseins in Wischau, das sich zum Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts in den Kampf um der Tschechisierung der Stadt änderte. Ziel war diesen Kampf möglichst nah zu beschreiben und den Einfluss der Entwicklung in der Monarchie nicht vergessen. Demographische und wirtschaftliche Verhältnisse haben uns geholfen, sich bewusst werden, wie sich der Nationalkampf formierte, wer sich hinter der Entstehung des tschechischen Bewusstseins in der Stadt verursachte und welche Dimensionen dieser Kampf hatte. Das Vereinsleben der meistens tschechischen Bürgern war die Grundkraft in dem Kampf mit dem Ziel des Gewinns der Autonomie in der Stadt.

Das Studium der „Tschechisierung“ der Städte zum Ende des 19. Jahrhunderts ist ein bisschen problematisch, weil es nur wenige Quellen gibt. Besonders bei der Stadt Wischau ist problematisch der Fond des Bezirksamtes Wischau, aus dem nur ein kleiner Teil geblieben ist. Zum Glück stehen "sčítací operáty" zur Disposition und sie haben uns geholfen, die Frage des kunstgepflegten Deutschtums der Betrieben in Wischau verstehen. Die Gradation des Nationalbewusstseins steigerte sich in 90. Jahren des 19. Jahrhunderts mit dem Höhepunkt im Jahr 1903, mit der Wahl des ersten tschechischen Bürgermeisters. Seit dieser Zeit haben wir zur Illustration des Geschehens in der Stadt "Vyškovské noviny". Nach dieser Zeitung sollte Brüner Tageszeitung "Tagesbote aus Mähren und Schlesien" ständig an dem Geschehen in der Stadt berichten und über erbärmliche Position der Deutschen und steigende Wirkung der Tschechen jammern. Die Echtheit von diesen Berichten wurde aber nicht bestätigt. Brüner Tageszeitung äußerte sich aber nur zum Geschehen, das den Rahmen des Regions überdeckte, das bedeutet die Wahl in die Vertretung oder die Wahl des Bürgermeisters und zum Geschehen in dem deutschen Haus.

Es muss gesagt werden, dass die Erfüllung von einigen in der Einleitung festgelegten Zielen, hat sich nur teilweise gelungen. Es können mehrere Gründe dafür existieren. Die fehlenden Quellen waren um die Zeitpresse ergänzt. Entscheidend für die Arbeit war das richtige Verstehen der Beziehungen Tschechen und Deutschen, unter dem Einfluss der Umstände in der Monarchie. Das Phänomen des sogenannten Wirtschaftsnationalismus, der mit dem Werbeslogan "Svůj k svému a vždy podle pravdy" und mit anderen angeregt wurde, gelang uns nicht zu erfassen, denn andere Beweise, die hier genutzt werden könnten, gelang uns nicht zu finden. Sicher ist jedoch die Unterstützung in der Ebene der Bundesaktivität und in der Frage der Schule. Es gelang uns nicht feststellen, wie weit ein paar politischen Eliten den Lauf der Stadt beeinflussen könnten.

Die gewählte Struktur der Diplomarbeit, die wir in der Einleitung vorgezeigt haben, hat sich bewieist. Weil der Kampf um die „Tschechisierung“ der Stadt von niemandem dargestellt war, kann man diese Studie für einen interessanten Beitrag halten - nicht nur für die Historie in der allgemeinen Ebene, sondern auch für die regionale Historie, die viele Übergriffe hat. Vielleicht hilft sie in der Forschung über den Kampf der tschechischen "Minoriten" in deutschen und germanisierten Lokalisationen und auch der Wertung des Entwicklungsstands an der allgemeinen Ebene.

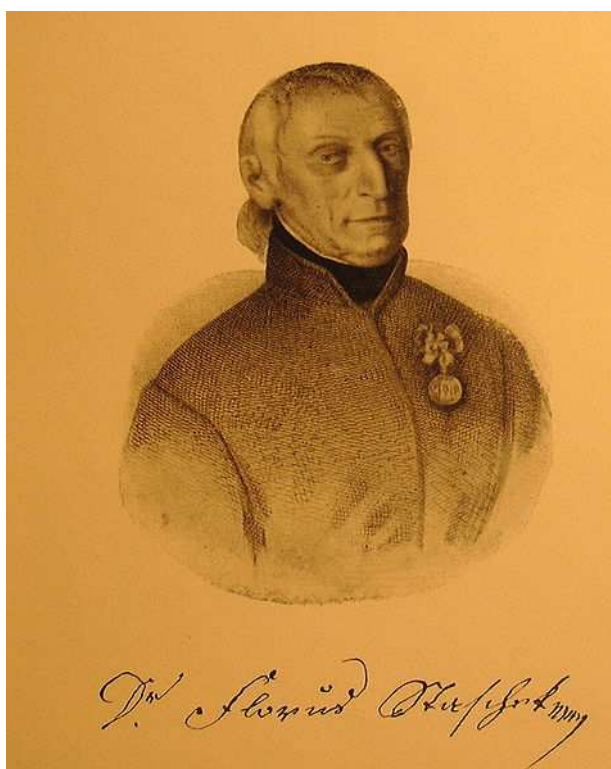
Das Thema der Tschechen und Deutschen in Wischau bietet sicherlich eine weitere Menge Möglichkeiten der Forschung an. Es ist klar, dass man für das Verstehen des ganzen Blick auf diese Problematik zu weiteren Problemen zutreten werden muss (Sozialbestand, politische Meinungen der Bürger, usw). Die Diplomarbeit kann nicht dieser Bestand zeigen, weil sie ein beschränktes Gebiet hat.

Textové přílohy

Při studiu dějin Vyškova a vztahů mezi českým a německým obyvatelstvem jsme narazili na několik významných osobností, které v průběhu času upadly v zapomnění. K vylíčení jejich barvitého života jsme použili zmínek v archivních pramenech a Ottově slovníku naučném. Někteří z rodáků byli literárně činní a podali o sobě v úvodech svých publikací výklad o svém dosavadním životě (viz. *Václav Lederhofer*).

Zapomenutí Vyškované

*Ignác Florus Stašek (27. listopadu 1782 – 1. května 1862 Litomyšl)*³⁰⁰

Dr. Ignác Florus Stašek (Zdroj: SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 20, inv. j. 449.

³⁰⁰ Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sv. 24. Praha 1906, s. 7–8.

Narodil se ve Vyškově jako syn zámeckého purkrabí Jana Staška, kmotrem mu byl dědický děkan Spáčil. Po školních letech odešel studovat gymnázium do Kroměříže a ve věku 17 let vstoupil do piaristického řádu. Roku 1805 po dokončení filozofických a teologických studií byl vysvěcen na kněze.³⁰¹

Již za studií vynikal v přírodních vědách a matematice. Nejprve vyučoval na piaristických školách matematiku a fyziku v Mikulově (1811–1812). Roku 1812 stal profesorem fyziky na gymnáziu v Litomyšli, kde působil 43 let a stal se i ředitelem gymnázia. Poté co v roce 1814 shořela piaristická kolej se školou a kostelem, podařilo se mu v Litomyšli a okolí sehnat peníze na obnovu zničených budov a zařídil fyzikální kabinet tak dokonale, že se stal nejlepším v celé monarchii. Roku 1816 dosáhl v Praze doktorského titulu. Při oslavě 50. výročí svého kněžského úřadu, se dostavila početná deputace měšťanů a donesla mu uměle zdobený stříbrný pohár s věnováním: R. R. AC DOCTISSIMO P. FLORO STASCHEK SENATUS CIVESQUE LITOMISSLIENSES IN TESTIMONIUM GRATI ANIMI AD DIEM 27. OCT. 1855. Na víku byla latinský nápis řádového hesla piaristů: ERUDITE, CONSTANTER, PATERNE NOS EDUCAVIT.³⁰²

V roce 1857 odešel na odpočinek a naprosto se oddal vědecké práci. Ještě ve vysokém věku se věnoval latinské literární činnosti a roku 1859 vydal populární popis hvězdného nebe s názvem „*Die erleuchtete Vorhalle zum Tempel de Unendlichen*“ (Osvětlená předsíň chrámu Nekonečna). V úvodu označuje autor dílo jako příspěvek problematice zkoumání hvězdných těles a vzpomíná na dobu, kdy pozoroval přírodu, večerní nebe plné hvězd a jejich vzájemné zákonitosti. Dr. Ignác Florus Stašek zemřel 1. května v Litomyšli a jeho ostatky spočinuly na tamním hřbitově.³⁰³

³⁰¹ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 20, inv. j. 449.

³⁰² SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 20, inv. j. 449.

³⁰³ Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sv. 24. Praha 1906, s. 7–8.

Dokonce i *Alois Jirásek*, který přišel do Litomyšle 1874, zachytil ve svém díle „*Z mých pamětí*“ několik charakteristických vzpomínek na rektora Staška, o němž vypravuje: „*Byl proslulý učitel, v národním však ohledu nezanechal žehnané památky; slýchal jsem o něm jako o germanizátoru.*“³⁰⁴ *Ignác Florus Stašek* byl proti veškerým snahám svobodného a slovanského smýšlení v revolučním roce 1848. Když v Litomyšli došlo k svěcení praporu studentské litomyšlské legie a slavnost byla ukončena odevzdáním praporu piaristické koleji. Tehdy rektor koleje *Ignác Florus Stašek* strhnul prapor a žerď zasadil do zahrady k angreštovému keři.³⁰⁵

Ignáci Florusi Staškovi i přes jeho nesouhlasný postoj vůči českému obyvatelstvu nelze upřít přínos v oblasti první české fotografické tradice. Stašek společně s Ettinghausenem jsou autory první české nejstarší dochované fotografie, když pořídili v roce 1840 snímek litomyšlské pošty. Fotografie *Staška* zajímala převážně jako prostředek rozšíření lidského poznání.

***Ondřej Zelinka* (23. února 1802 – 21. listopadu 1868)**

Dr. Ondřej Zelinka (Zdroj: SOKA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 20, inv. j. 449.)

³⁰⁴ Jirásek, A.: *Z mých pamětí*. Praha 1984, s. 84–85.

³⁰⁵ Jirásek, A.: *Z mých pamětí*. Praha 1984, s. 112–115.

Narodil se vrchnímu správci Ondřeji Zelinkovi na arcibiskupském zámku ve Vyškově, jako nejmladší ze sedmi dětí.³⁰⁶ Po otci dostal jméno Ondřej a po smrti svého otce odešel k příbuzným do Brna, kde studoval gymnázium a filozofickou fakultu. Po otci zdědil část jmění, a proto se mohl naplno věnovat studiu matematiky, zeměpisu a dějepisu. V roce 1821 odešel na vídeňskou univerzitu, kde po studiu práv vstoupil v roce 1829 do advokátní praxe. Seznámil se též s tehdejšími předsedou nejvyššího soudního dvora Ludvíkem Taaffem. Díky němu se stal justiciářem³⁰⁷ na několika panstvích u Vídně a v roce 1831, když Vídeň zasáhla cholera, byl jmenován zdravotním komisařem. Roku 1843 se stal ředitelem Severní dráhy a v revolučním roce 1848 se dostal k politické kariéře. V letech 1851–1860 byl první místostarostou a v roce 1861 byl zvolen poprvé starostou Vídně.³⁰⁸ Ve funkci působil až do své smrti v roce 1868. Na znamení díky vděku mu Vídeň postavila v roce 1877 v městském parku pomník, který vytvořil Fr. Pönninger.

Václav Lederhofer (6. září 1822 – 11. října 1873)

Václav Lederhofer se ve svém díle „*Památky času*“ o svém mládí zmiňuje velmi povrchně.³⁰⁹ Narodil se jako osmé dítě soukeníka Františka Lederhofera původem ze Slavkova u Brna. Neznáme důvody, které ho přivedly do Vídně. Pravděpodobně na něj měl vliv *Ondřej Zelinka*, rovněž vyškovský rodák. Později se objevoval ve společnosti vídeňského vlastence J. Hory. Ve Vídni se od 50. let 19. století nacházel také *Lederhoferův* bratr Leopold, narozený roku 1826.

O dalších životních osudech rovněž informuje *Lederhoferova* kniha „*Památky času*“³¹⁰ vytištěná u Mechtartistů³¹¹ ve Vídni. V klášteře se tiskly české knihy

³⁰⁶ Procházka, V.: Z minulosti vyškovského zámku. Vyškov 1928, s. 23–24.

³⁰⁷ Úředník na svobodném statku, dříve úředník se soudní pravomocí na velkostatku.

³⁰⁸ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 15, inv. j. 385.

³⁰⁹ Lederhofer, V.: Památky času: deník přátelství, lásky, ctností, moudrosti a vlastenectví. Vídeň 1864, s. 1.

³¹⁰ Tamtéž, s. 2–3.

a časopisy. To byl důvod, proč sem zavítal i *Lederhofer*. Od roku 1862 pracoval *Lederhofer* v hlavní komorní účtárně ve Vídni. První zmínku o vydání „*Památek času*“ nalezneme v pražském časopise *Hlas* z 29. prosince 1863, kde se na třetí straně dopisu z Vídně píše následující: „Právě vyšla nákladem p. V. Hradce tiskem u *Mechitartistů* doporučení a rozšířená kniha *Památky času* od V. *Lederhofera-Vyškovského*. Jest to anthologie básnická co „deník přátelství, lásky, ctnosti, moudrosti a vlastenectví“ a zvláště naší krásně pleti věnovaný. Pan V. *Lederhofer* má spolu zásluhu, že týdně cvičí české řemeslníky a živnostníky ve zpěvu v hostinci „U bílého kohouta“. Měsíční zábavy tamtéž pořádané podávají potěšitelné svědectví o čilém ruchu mezi řemeslnictvem českým ve Vídni. Život tento naddržuje také spolek živnostenský pod jménem „*Pokrok*“, jehož hlavní účel pospolitě poučení jest. Též záložna počne co nejdřív systematisovanou činnost svou...“.³¹² O úspěchu knihy svědčí další zpráva v časopise *Hlas* z pondělí 18. dubna 1864, kde v citovaném dopise z Vídně podotýká, „..., že „*Památky času*“, spis to, jež p. V. *Lederhofer*, jehožto vši chvály a uznání hodná činnost mezi českými živnostníky již několikráte tuto vzpomenuta a jenž právě nyní o zařízení bezplatné půjčovny knih pro řemeslníky se zasazuje, k novému roku vydal, se těší tak valného účastenství, že snad co nejdříve druhé vydání zapotřebí bude.“³¹³ Sbíрка aforismů, citátů a výňatků, většinou veršovaných, je seřazena podle dnů ve formě deníku na celý rok. Autorských aforismů, které autor podepsal, je pouze pět:

5. září, s. 134: „Ovšem že špatně to musí s vírou v Boha vypadat, k bližnímu když nikdo věrnost a víru nezná.“;

28. září, s. 146: „Jsa pacholíkem, buď mírný, jsa jinochem střídmy,

³¹¹ Arménská mnišská komunita, nazvaná podle Petra Manuky ze Sebasty, zvaného Mechitar. V roce 1773 se komunita rozdělila na dvě kongregace – jedna zůstala v Benátkách a druhá po krátkém pobytu v Terstu přesídlila do Vídně.

³¹² Cit. d.: *Hlas*, ročník II/1863, číslo 363.

³¹³ Tamtéž, ročník III/1864, číslo 107.

*co muž spravedlivý, co stařec moudrý, umři bez trápení
ducha.“, „SVORNOST! – ta budiž nám nad všeck milá,
neb ona národův mocná jest síla, pak nás neusmrtí, ač by
to rád, nikdy nepřítel, ne, na žádný pád!“;*

25. prosince, s. 194: *„Láska ta jen ŽIVOT dává, život mívá hoře dost:
Z hoře, lásky se však stává živobytí blaženost!“;*

29. prosince, s. 195: *„Blaze tomu, na zemi kdo čistou lásku požívá, lásku
konečně hrob zášť i přikryje tmavý.“*

Celý tón vlastenecké sbírky podtrhuje i citát proti *odrodilectví*, který chápe jako zradu na přirozené podstatě člověka. Svědčí o tom citát k 18. srpnu: *„Kdyby si každý rozvážil, když, odebíraje se z domova za povoláním svým, posledněkrátě celoval ústa matčia, když posledněkrátě podával otci svému jinošskou pravici svou, posledněkrátě mu spočinul na mužných prsou, slibuje mu ústy i srdcem, že nezklame naděje jeho: kdyby si byl každý v tomto svatém okamžiku rozvážil, že slib ten neplatí pouze otci, věrnost ta, matce přísahaná, neplatí jedině otci a matce, nýbrž že platí národu celému, potom bychom zajisté neviděli nikdy odrodilců, nikdy lidí takvých, kteří mozoly rodičů svých nabyvše sobě jakéhosi postavení, zastydí se prv nad chudými rodiči svými, a potom vlast svou zradí.“* O další literární činnosti Václava Lederhofera nemáme zprávy. Jeho kniha se mimo Vídeň tiskla ještě v Praze. Nakladatelem byl Václav Hradec a pravděpodobně to byl pseudonym samotného Václava Lederhofera. Život českého buditele v prostředí Vídně zhasnul 11. října 1873.³¹⁴

³¹⁴ SOkA Vyškov, fond Pozůstalost Vojtěcha Procházky, karton č. 20, inv. j. 449.

Purkmistři a starostové města Vyškova³¹⁵

Purkmistři

Adam Král	– 15. 11. 1739
Bernard Svoboda	– 12. 4. 1762
Antonín Špalek	– 10. 4. 1771
Martin Hubáček	– 26. 5. 1783
Martin Salomon	– 1. 4. 1789

Starostové

Funkční období

Ernst Czerny	1789 – 1794
Elias Saulich	1794 – 1795, 1796 – 1805
Josef Staninger	1795 – 1796
Jan Proboscht	1814 – 1817
Josef Trávníček	1817 – 1829
Alois Poch	1838 – 1841
František Straka	1849 – 1851
Alois Bunsch	1857 – 1861, 1862 – 1867, 1867–1871
Josef Ratschizky	1871 – 1875, 1875 – 1879, 1879–1883
Franz Kranß	1883 – 1889
Moritz Slezacek	1889 – 1894
Ferdinand Dittrich	1894 – 1899
Dr. Josef Swoboda	1899–1903, 1903 odstoupil
<i>Alois Souček</i> – první český starosta	28. 3. 1903 – 1910
Karel Albrecht	1910 – 1911
Mudr. Jan Venhuda	1911 – 1923
Judr. Václav Skřivánek	1923 – 1925
František Teplý	1926 – 1935

³¹⁵ Soupis purkmistrů a starostů je proveden podle: SOkA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, karton č. 53.

Čestní měšťané (občané) města Vyškova 1871–1945³¹⁶

1. Januschka Josef – okresní hejtman v Olomouci, 10. 5. 1871
2. Nesweda Anton – člen výboru zemského soudu v Uherském Hradišti, 21. 1. 1874
3. Khade Karl – okresní hejtman v Olomouci, 22. 1. 1875
4. Ryschawy Johan – penzionovaný výběrčí daní ve Vyškově, 24. 9. 1875
5. Knoll Moritz – okresní soudce ve Vyškově, 26. 5. 1880
6. Eminence Friedrich Landgraf von Fürstenberg – kardinál v Olomouci, 26. 5. 1880
7. Theodor von Offermann – spolumajitel Drnovického cukrovaru, 26. 5. 1880
8. Edmund Bochner – spolumajitel Drnovického cukrovaru, 26. 5. 1880
9. Rudolf Auspitz – majitel cukrovaru v Rohatci, 26. 5. 1880
10. Neubauer Franz – městský inženýr v Brně, 26. 5. 1880
11. Kramer Wladimir – okresní hejtman ve Vyškově, 27. 5. 1884
12. Josef Ratschizky – bývalý starosta Vyškova, 15. 2. 1894
13. Josef Derka – měšťan ve Vyškově, 22. 12. 1894
14. Rudolf Fišer – měšťan ve Vyškově, 22. 12. 1894
15. Peter Burg – stavitel ve Vyškově, 22. 12. 1894
16. Thomas Souček – měšťan ve Vyškově, 22. 12. 1894
17. Leopold Ammer – starosta v Hodoníně, 19. 5. 1897
18. Josef Baschny – c. k. berní v Hodoníně, 19. 5. 1897
19. Anton Czechmanek – c. k. berní v Hodoníně, 19. 5. 1897
20. Dr. Hugo Fox – advokát a starosta v Novém Jičíně, 19. 5. 1897
21. Dr. Leopold Götz – starosta v Mikulově, 19. 5. 1897
22. Julius Ritter von Gomperz – prezident OŽK Brno, 19. 5. 1897
23. Emerich Halla – c. k. listovní v Šumperku, 19. 5. 1897

³¹⁶ Seznam čestných obyvatel města Vyškova je přepisem knihy *Čestných občanů města Vyškova* (Ehrenbürger Stadt Wischau). SOKA Vyškov, fond Archiv města Vyškova, kniha 2.

24. Albert Ritter von Jantsch – státní soudce v Brně, 19. 5. 1897
 25. Dr. Carl Koch – advokát a bývalý starosta Kyjova, 19. 5. 1897
 26. Hugo Reichsritter von Manner – statkář, 19. 5. 1897
 27. Friedrich Mossig – fabrikant a starosta v Dolních Kounicích, 19. 5. 1897
 28. Dr. Hans Munk – ministerský sekretář u ministerstva financí ve Vídni, 19. 5. 1897
 29. Mudr. Julius Munk – okresní lékař ve Vídni, 19. 5. 1897
 30. Dr. Fritz Plachký – advokát a měšťan v Hranicích, 19. 5. 1897
 31. Dr. Adolf Promber – advokát v Brně, 19. 5. 1897
 32. Rudolf M. Rohrer – vícestarosta v Brně, 19. 5. 1897
 33. Dr. Edmund Seidl – továrník cukrovaru ve Ždánicích, 19. 5. 1897
 34. Eduard Schleimaier – starosta v Hustopečích, 19. 5. 1897
 35. Dr. August Ritter von Wiesser – advokát a starosta v Brně, 19. 5. 1897
 36. Antonín Petrydes – pokladník ve Vyškově, 19. 5. 1897
 37. Konrád Martínek – rolník a starosta v Hošticích, 23. 7. 1900
 38. Jan Vladimír Pokorný – rolník v Ivanovicích na Hané, 23. 7. 1900
 39. Dr. Otakar baron Pražák – poslanec říšské rady, 23. 7. 1900
 40. ThDr. Antonín Stojan – farář v Dražovicích, poslanec říšské rady, 23. 7. 1900
 41. František Teplý – ředitel státního reálného gymnázia ve Vyškově, 18. 5. 1910
 42. Ferdinand Lorek – hostinský a bývalý člen městské rady ve Vyškově, 28. 5. 1924
 43. Jan Černý – zemský prezident v Brně, 2. 3. 1934
 44. Dr. Edvard Beneš – prezident Budovatel, 28. 5. 1936
 45. Tomáš G. Masaryk – prezident Osloboditel, 28. 10. 1945 (obnovení čestného občanství)
 46. Msgr. Jan Šrámek – 28. 10. 1945
 47. Klement Gottwald – 24. 11. 1945
- Vojtěch Procházka – ředitel reálného gymnázia ve Vyškově, 20. 12. 1946

Obrazové přílohy

Seznam obrazových příloh (Zdroj: Muzeum Vyškovska ve Vyškově)

Příloha č. 1: Letecký pohled na město Vyškov. Rok 1924.

Příloha č. 2: Pohled na radnici. Rok 1920.

Příloha č. 3: Německý spolkový dům, později tzv. živnodům. Rok 1924.

**Příloha č. 4: Malba z roku 1886 ze slavnostního otevření budovy
Besedního domu a První kontribučenské spořitelny.**

Příloha č. 5: Budova První kontribučenské spořitelny. Rok 1924.

Příloha č. 6: Pohled na obecnou školu. Rok 1902.

Příloha č. 7: Budova české měšťanské školy. Rok 1920.

Příloha č. 8: Ústav sester dominikánek ve Vyškově. Rok 1900.

**Příloha č. 9: České reálné gymnázium a vpravo část městských sadů.
Pohlednice z roku 1912.**

Příloha č. 10: Židovská synagoga na vyškovském náměstí. Rok 1900.

Příloha č. 11: Fotografie z Hospodářsko-průmyslové výstavy. Rok 1902.

Příloha č. 12: Kresba cukrovaru z roku 1928.

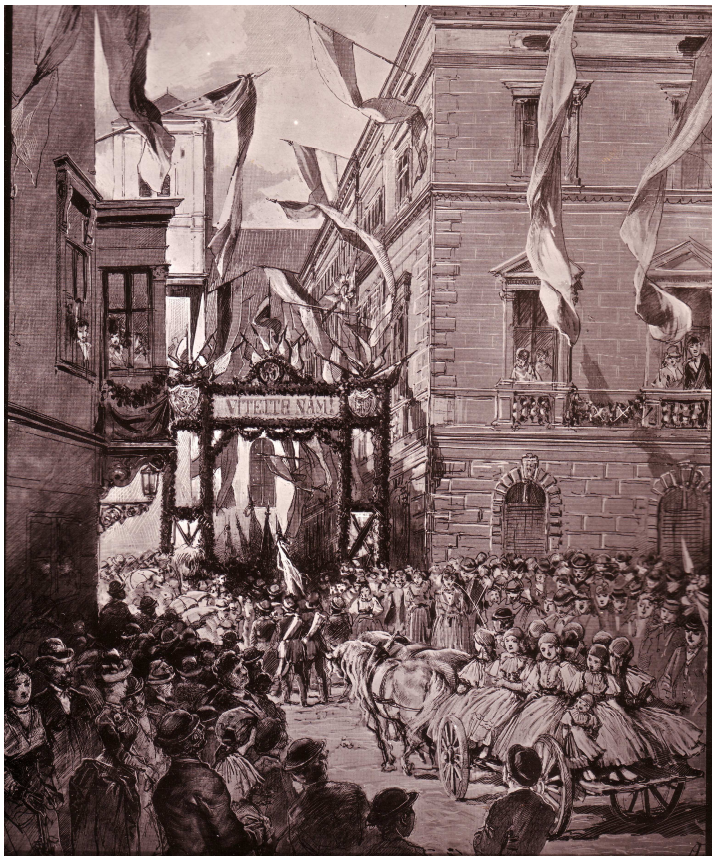
Příloha č. 1

Příloha č. 2

Příloha č. 3

Příloha č. 4

Příloha č. 5

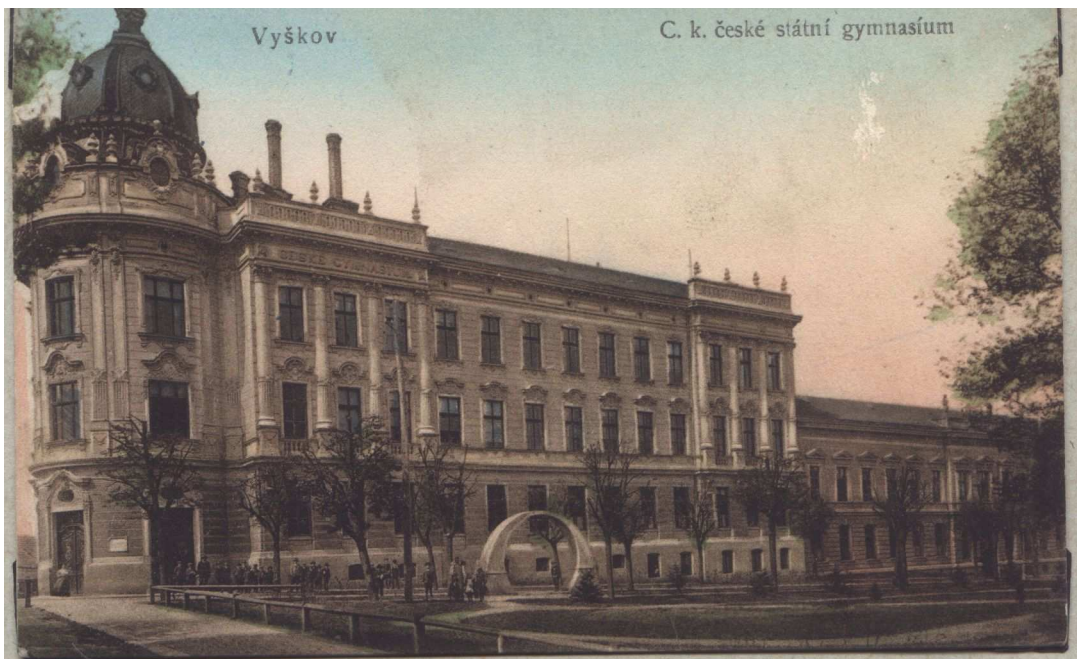
Příloha č. 6

Příloha č. 7

Příloha č. 8

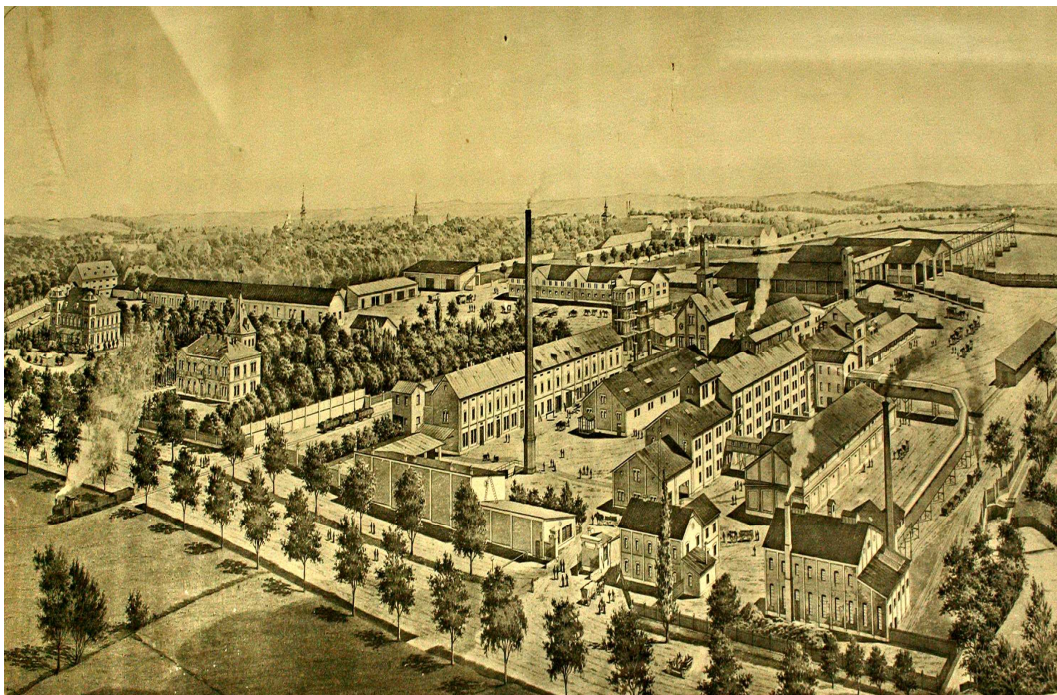
Příloha č. 9

Příloha č. 10

Příloha č. 11

Příloha č. 12

Anotace

Jméno a příjmení autora:	Jiří Slezáček
Fakulta:	Filozofická fakulta
Katedra:	Katedra historie
Název diplomové práce:	Češi a Němci ve Vyškově v 19. a na počátku 20. století
Vedoucí diplomové práce:	PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.
Počet znaků:	219 037
Počet titulů použité literatury:	79
Klíčová slova:	Morava, Vyškov, Češi, Němci, 19. století, 20. století, nacionalismus, hospodářský nacionalismus, počešťování měst, boj o radnici, spolek, školství, demografie, hospodářství, cukrovar, sladovna, textilní továrna, Skutezký.
Charakteristika práce:	

Diplomová práce se zabývá počešťováním města Vyškova v 19. a na počátku 20. století. Zkoumá kořeny národnostní problematiky českého a německého obyvatelstva včetně geneze jejího vývoje a průběhu. Zmiňuje demografický, kulturní a hospodářský rozvoj včetně vlivů na formování národnostní problematiky ve Vyškově. Informace obsažené v této práci jsou přínosem k neprobádané historii města Vyškova v 19. a na počátku 20. století.